නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස.

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

විසුද්ධිමග්ගො නාමායං ගන්ථො පිටකත්තයසාරභූතො සකලලොකෙ පටිපත්තිදීපකගන්ථානං අග්ගො හොති සෙට්ඨො පමුඛො පාමොක්ඛො උත්තමො පවරො චාති විඤ්ඤූහි පසත්ථො. තත්ථ හි සඞ්ගීතිත්තයාරුළ්හස්ස තෙපිටකබුද්ධවචනස්ස අත්ථං සංඛිපිත්වා සික්ඛත්තයසඞ්ගහිතං බ්‍රහ්මචරියං පරිපුණ්ණං පකාසිතං සුවිසදඤ්ච. එවං පසත්ථස්සෙතස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස **නිදානකථායපි** භවිතබ්බමෙව. තස්මාදානි තම්පකාසනත්ථමිදං පඤ්හකම්මං වුච්චති –

> ‘‘සො පනෙස **විසුද්ධිමග්ගො** කෙන කතො, කදා කතො, කත්ථ කතො, කස්මා කතො, කිමත්ථං කතො, කිං නිස්සාය කතො, කෙන පකාරෙන කතො, කිස්ස සකලලොකෙ පත්ථටො’’ති.

තත්ථ **කෙන කතොති** ආචරියබුද්ධ**ඝොසත්ථෙර**වරෙන තෙපිටකසඞ්ගහට්ඨකථාකාරෙන කතො.

කදා කතොති අම්හාකං භගවතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස සකලලොකනාථස්ස පරිනිබ්බුතිකාලතො පච්ඡා දසමෙ වස්සසතකෙ (973 -බුද්ධවස්සෙ) කතො.

කත්ථ කතොති සීහළදීපෙ අනුරාධපුරෙ මහාවිහාරෙ කතො.

කස්මා කතොති විසුද්ධිකාමානං සාධුජනානං තදධිගමූපායං සම්මාපටිපත්තිනයං ඤාපෙතුකාමතාසඞ්ඛාතෙන අත්තනො අජ්ඣාසයෙන සඤ්චොදිතත්තා, **සඞ්ඝපාලත්ථෙරෙන** ච අජ්ඣෙසිතත්තා කතො.

එත්ථ පන යත්වා ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරස්ස උප්පත්ති කථෙතබ්බා, සා ච **මහාවංසෙ** (චූළවංසොතිපි වොහරිතෙ දුතියභාගෙ) සත්තතිංසමපරිච්ඡෙදෙ පන්නරසාධිකද්විසතගාථාතො (37, 215) පට්ඨාය ඛාත්තිංසාය ගාථාහි පකාසිතායෙව. කථං? –

මහාවංස-බුද්ධඝොසකථා

215. **බොධිමණ්ඩසමීපම්හි**, ජාතො **බ්‍රාහ්මණමාණවො;**
විජ්ජා-සිප්ප-කලා-වෙදී, තීසු වෙදෙසු පාරගූ.

216. සම්මා විඤ්ඤාතසමයො, සබ්බවාදවිසාරදො;
වාදත්ථී ජම්බුදීපම්හි, ආහිණ්ඩන්තො පවාදිකො.

217. විහාරමෙක’මාගම්ම, රත්තිං පාතඤ්ජලීමතං;
පරිවත්තෙති සම්පුණ්ණ-පදං සුපරිමණ්ඩලං.

218. තත්ථෙකො **රෙවතො** නාම, මහාථෙරො විජානිය;
‘‘මහාපඤ්ඤො අයං සත්තො, දමෙතුං වට්ටතී’’ති, සො.

219. ‘‘කො නු ගද්‍රභරාවෙන, විරවන්තො’’ති අබ්‍රවි;
‘‘ගද්‍රභානං රවෙ අත්ථං, කිං ජානාසී’’ති ආහ තං.

220. ‘‘අහං ජානෙ’’ති වුත්තො සො, ඔතාරෙසි සකං මතං;
පුට්ඨං පුට්ඨං වියාකාසි, විරද්ධම්පි ච දස්සයි.

221. ‘‘තෙන හි ත්වං සකං වාද-මොතාරෙහී’’ති චොදිතො;
පාළි’මාහා’භිධම්මස්ස, අත්ථ’මස්ස න සො’ධිගා.

222. ආහ‘‘කස්සෙ’ස මන්තො’’ති,‘‘බුද්ධමන්තො’’ති සො’බ්‍රවි;
‘‘දෙහි මෙතං’’ති වුත්තෙ හි, ‘‘ගණ්හ පබ්බජ්ජ තං’’ඉති.

223. මන්තත්ථී පබ්බජිත්වා සො, උග්ගණ්හි පිටකත්තයං;
එකායනො අයං මග්ගො, ඉති පච්ඡා ත’මග්ගහි.

224. බුද්ධස්ස විය ගම්භීර-ඝොසත්තා නං වියාකරුං;
බුද්ධඝොසොති ඝොසො හි, බුද්ධො විය මහීතලෙ.

225. තත්ථ **ඤාණොදයං** [ඤාණොදයං නාමපකරණං ඉදානි කුහිඤ්චිපි න දිස්සති;] නාම, කත්වා පකරණං තදා;

ධම්මසඞ්ගණියාකාසි, කච්ඡං සො **අට්ඨසාලිනිං** [ඉදානි දිස්සමානා පන අට්ඨසාලිනී සීහළදීපිකායෙව; න ජම්බුදීපිකා; පරතො (54-55 පිට්ඨෙසු) එස ආවිභවිස්සති].

226. **පරිත්තට්ඨකථඤ්චෙව** [පරිත්තට්ඨකථන්ති පිටකත්තයස්ස සඞ්ඛෙපතො අත්ථවණ්ණනාභූතා බුද්දකට්ඨකථාති අධිප්පෙතා භවෙයු], කාතුං ආරභි බුද්ධිමා;
තං දිස්වා රෙවතො ථෙරො, ඉදං වචනමබ්‍රවි.

227. ‘‘පාළිමත්තං ඉධානීතං, නත්ථි අට්ඨකථා ඉධ [එත්ථ සඟීතිත්තයාරූළ්හා මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස සන්තිකා උග්ගහිතා සිස්සානුසිස්සපරම්පරාගතා මූලට්ඨකථා කස්මා ජම්බුදීපෙ සබ්බසො අන්තරහිතාති විමංසිතබ්බං];
තථාචරියවාදා ච, භින්නරූපා න විජ්ජරෙ.

228. සීහළට්ඨකථා සුද්ධා, **මහින්දෙන** මතීමතා;
සඞ්ගීතිත්තයමාරූළ්හං, සම්මාසම්බුද්ධදෙසිතං.

229. සාරිපුත්තාදිගීතඤ්ච, කථාමග්ගං සමෙක්ඛිය;
කතා සීහළභාසාය, සීහළෙසු පවත්තති.

230. තං තත්ථ ගන්ත්වා සුත්වා ත්වං, මාගධානං නිරුත්තියා;
පරිවත්තෙහි, සා හොති, සබ්බලොකහිතාවහා’’.

231. එවං වුත්තෙ පසන්නො සො, නික්ඛමිත්වා තතො ඉමං;
දීපං ආගා ඉමස්සෙව [ඉදස්සෙවාති ඉමස්සෙව මහානාමරඤ්ඤො කාලෙ 953-975 බුද්ධවස්සෙ; අයඤ්ච වස්සපරිච්ඡෙදො සීහළරාජවංසං නිස්සාය දස්සිතො; යුරොපියවිචක්ඛණානං පන මතෙන 941-964 බුද්ධවස්සෙ ඉති වෙදිතබ්බො; එවමුපරිපි;], රඤ්ඤො කාලෙ මහාමති.

232. මහාවිහාරං සම්පත්තො, විහාරං සබ්බසාධුනං;
මහාපධානසරං ගන්ත්වා, **සඞ්ඝපාලස්ස** සන්තිකා.

233. සීහළට්ඨකථං සුත්වා, ථෙරවාදඤ්ච සබ්බසො;
‘‘ධම්මස්සාමිස්ස එසොව, අධිප්පායො’’ති නිච්ඡිය.

234. තත්ථ සඞ්ඝං සමානෙත්වා, ‘‘කාතුං අට්ඨකථං මම;
පොත්ථකෙ දෙථ සබ්බෙ’’ති, ආහ, වීමංසිතුං ස තං.

235. සඞ්ඝො ගාථාද්වයං තස්සා’දාසි ‘‘සාමත්ථියං තව;
එත්ථ දස්සෙහි, තං දිස්වා, සබ්බෙ දෙමාති පොත්ථකෙ’’ [234-5 ගාථාසු අයමත්ථයොජනා– ‘‘තත්ථ මහාවිහාරෙ සංඝං මහානෙත්වා සංඝ සන්නිපාතං කාරෙත්වා ආචරියපුබ්බද්ධඝොසො එවමාහ ‘අට්ඨකථං කාතුං සබ්බෙ පාළි-අට්ඨකථා-පොත්ථකෙ මම දෙථා’ති; සො සංඝො තං වීමංසිතුං සංයුත්තනිකායතො ‘අන්තොජටා’තිආදිකං ච ‘සීලෙ පතිට්ඨායා’තිආදිකං චාති ගාථාද්වයං තස්ස අදාසි ‘එත්ථ තව සාමත්ථියං ඤාණප්පභාවං දස්සෙති; තං දිස්වා සබ්බෙ පොත්ථකෙ දෙමා’තිවත්වා’’ති; ඉමිනා පන අයමත්ථා දස්සිතො හොති ‘‘ආචරිය බුද්ධඝොසො විසුද්ධිමග්ගං කරොන්තො තදෙව ගාථාද්වයං ඔලොකෙත්වා, කිඤ්චිපි අඤ්ඤං පොත්ථකං අනොලොකෙත්වා අකාසී’’ති; තස්ස පනත්ථස්ස යුත්තායුත්තවිචාරණා පරතො (39-49-පිට්ඨෙසු) ආගමිස්සති].

236. පිටකත්තය’මෙත්ථෙව, සද්ධිං අට්ඨකථාය සො;
විසුද්ධිමග්ගං නාමා’කා, සඞ්ගහෙත්වා සමාසතො.

237. තතො සඞ්ඝං සමූහෙත්වා, සම්බුද්ධමතකොවිදං;
මහාබොධිසමීපම්හි, සො තං වාචෙතු මාරභි.

238. දෙවතා තස්ස නෙපුඤ්ඤං, පකාසෙතුං මහාජනෙ;
ඡාදෙසුං පොත්ථකං සොපි, ද්වත්තික්ඛත්තුම්පි තං අකා [238 ගාථාය අයමත්ථො– ‘‘දෙවතා තස්ස බුද්ධඝොසස්ස නෙපුඤ්ඤං නිපුණඤ්ඤාප්පසාවං මහාජනස්ස පකාසෙතුං තෙන ලිඛිතං විසුද්ධිමග්ගපොත්ථකං ඡාදෙසුං පටිච්ඡාදෙත්වා අපස්සියභාවං පාපෙත්වා ඨපෙසුං; සොපි බුද්ධඝොසො දුතියම්පි තං ලිඛි, තම්පි දෙවතා ඡදෙසුං; තතියම්පි ලිඛී’’ති; තෙන වුත්තං ‘‘ද්වත්තික්ඛත්තුම්පි තං අකා’’ති; ඉදමෙව මහාවංසවචනං නිස්සාය විත්ථාරෙත්වා කථිතාය බුද්ධඝොසුප්පත්තියා නාම කථාල එකරත්තෙනෙව විසුද්ධිමග්ගස්ස තික්ඛත්තුම්පි ලිඛිත්වා නිට්ඨාපිතභාවො පකාසිතො; ඊදිසී පන කථා බහූනං විම්හයජනනීපි පරික්ඛකානං සංසයජනනී හොති; තස්මා ඉමිස්සාපි විචාරණා පරතො (47-8-පිට්ඨෙසු) දස්සියිස්සති].

239. වාචෙතුං තතියෙ වාරෙ, පොත්ථකෙ සමුදාහටෙ;
පොත්ථකද්වය’මඤ්ඤම්පි, සණ්ඨපෙසුං තහිං මරූ.

240. වාචයිංසු තදා භික්ඛූ, පොත්ථකත්තය’මෙකතො;

ගන්ථතො අත්ථතො වාපි, පුබ්බාපරවසෙන වා.

241. ථෙරවාදෙහි පාළීහි, පදෙහි බ්‍යඤ්ජනෙහි වා;
අඤ්ඤථත්තමහූ නෙව, පොත්ථකෙසුපි තීසුපි.

242. අථ උග්ඝොසයී සඞ්ඝො, තුට්ඨහට්ඨො විසෙසතො;
නිස්සංසයං'ස **මෙත්තෙය්‍යො,** ඉති වත්වා පුනප්පුනං.

243. සද්ධිං අට්ඨකථායා'දා, පොත්ථකෙ පිටකත්තයෙ;
ගන්ථාකරෙ වසන්තො සො, විහාරෙ දූරසඞ්කරෙ.

244. පරිවත්තෙසි සබ්බාපි, සීහළට්ඨකථා තදා;
සබ්බෙසං මූලභාසාය, මාගධාය නිරුත්තියා.

245. සත්තානං සබ්බභාසානං, සා අහොසි හිතාවහා;
ථෙරියාචරියා සබ්බෙ, පාළිං විය ත'මග්ගහුං.

246. අථ කත්තබ්බකිච්චෙසු, ගතෙසු පරිනිට්ඨිතිං;
වන්දිතුං සො **මහාබොධිං,** ජම්බුදීපං උපාගමී''ති [සො මහාබොධි වන්දිතුං ජම්බුදීපං උපාගමීති ඉදං වචනං පුරිමවචනෙහි අසංසට්ඨං විය හොති; පුබ්බෙ හි ''ආචරියබුද්ධඝොසො බොධිමණ්ඩසමීපෙ ජාතො''ති ච, ''සීහළදීපං ගන්ත්වා සීහළට්ඨකථායො මාගධභාසාය පරිවත්තෙහීති තස්සාචරියෙන රෙවතත්ථෙරෙන වුත්තො''ති ච වුත්තං; තස්මා ඉධාපි ආචරියබුද්ධඝොසස්ස පවත්ති තදනුරූපා ''තා භාසාපරිවත්තිතට්ඨකථායො ආදාය සාසනුජ්ජොතනත්ථං ජම්බුදීපං උපාගමී''ති එවමාදිනා සාසනුජ්ජොතනමූලිකා එව භවිතුං අරහති, න පන මහාබොධිවන්දනමූලිකාති].

අයඤ්ච පන මහාවංසකථා 1950 - ඛරිස්තවස්සෙ **හාබදමහාවිජ්ජාලයමුද්දණයන්තෙ** රොමක්ඛරෙන මුද්දිතස්ස විසුද්ධිමග්ගපොත්ථකස්ස පුරෙචාරිකකථායං ''අනෙකානෙත්ථ අත්ථී විචාරෙතබ්බානී''ති වත්වා **ධම්මානන්දකොසම්බී**නාමකෙන විචක්ඛණෙන විචාරිතා. තමෙත්ථ යුත්තායුත්තවිචිනනාය දස්සෙත්වා අනුවිචාරණම්පිස්ස කරිස්සාම.

ජාතිදෙසවිචාරණා

1. තත්ථ හි තෙන **ධම්මානන්දෙන** ‘‘බුද්ධඝොසො බොධිමණ්ඩසමීපෙ (බුද්ධගයායං) ජාතොති න යුත්තමෙත’’න්ති වත්වා තංසාධනත්ථාය චත්තාරි බ්‍යතිරෙකකාරණානි දස්සිතානි. කථං?

(ක) ‘‘බුද්ධඝොසෙන පකාසිතෙසු තංකාලිකවත්ථූසු එකම්පි තං නත්ථි, යං මගධෙසු උප්පන්න’’න්ති පඨමං කාරණං දස්සිතං. තදකාරණමෙව. ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරො හි සඞ්ගහට්ඨකථායො කරොන්තො පොරාණට්ඨකථායොයෙව සංඛිපිත්වා, භාසාපරිවත්තනමත්තෙන ච විසෙසෙත්වා අකාසි, න පන යං වා තං වා අත්තනො දිට්ඨසුතං දස්සෙත්වා. වුත්තඤ්හෙතං ආචරියෙන –

‘‘සංවණ්ණනං තඤ්ච සමාරභන්තො,
තස්සා මහාඅට්ඨකථං සරීරං;
කත්වා මහාපච්චරියං තථෙව,
කුරුන්දිනාමාදිසු විස්සුතාසු.

විනිච්ඡයො අට්ඨකථාසු වුත්තො,
යො යුත්තමත්ථං අපරිච්චජන්තො;
අථොපි අන්තොගධථෙරවාදං,
සංවණ්ණනං සම්ම සමාරභිස්ස’’න්ති [පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] ච.

‘‘තතො ච භාසන්තරමෙව හිත්වා,
විත්ථාරමග්ගඤ්ච සමාසයිත්වා;
විනිච්ඡයං සබ්බමසෙසයිත්වා,
තන්තික්කමං කිඤ්චි අවොක්කමිත්වා.

සුත්තන්තිකානං වචනානමත්ථං,
සුත්තානුරූපං පරිදීපයන්තී;
යස්මා අයං හෙස්සති වණ්ණනාපි,
සක්කච්ච තස්මා අනුසික්ඛිතබ්බා’’ති [පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] ච.

යථෙව ච ආචරියබුද්ධඝොසෙන අත්තනො අට්ඨකථාසු තංකාලිකානි මාගධිකානි වත්ථූනි න පකාසිතානි, තථෙව සීහළිකානිපි දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකානිපි. න හි තත්ථ **වසභරාජකාලතො** (609-653 -බුද්ධවස්ස) පච්ඡා උප්පන්නවත්ථූනි දිට්ඨානි ඨපෙත්වා **මහාසෙනරාජවත්ථුං** [පාරා. අට්ඨ. 2.236-237], ආචරියො ච තතො තිසතමත්තවස්සෙහි පච්ඡාතරෙ **මහානාමරඤ්ඤො** කාලෙ (953-975-බු-ව) සීහළදීපමුපාගතො. තස්මා අට්ඨකථාසු තංකාලිකමාගධිකවත්ථූනං අප්පකාසනමත්තෙන න සක්කා තක්කත්තා න මාගධිකොති ඤාතුන්ති.

[ඛ) පුනපි තෙන ‘‘සබ්බෙසුපි බුද්ධඝොසගන්ථෙසු උත්තරඉන්දියදෙසායත්තං පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස විය පකාසනං නත්ථී’’ති දුතියං කාරණං දස්සිතං. තස්සපි අකාරණභාවො පුරිමවචනෙනෙව වෙදිතබ්බො. අපිච **සාරත්ථප්පකාසිනියා** නාම සංයුත්තට්ඨකථාය, **සුමඞ්ගලවිලාසිනියා** නාම දීඝනිකායට්ඨකථායඤ්ච වුත්තසංවණ්ණනායපි වෙදිතබ්බො. තත්ථ හි –

‘‘යථෙව හි කලම්බනදීතීරතො රාජමාතුවිහාරද්වාරෙන ථූපාරාමං ගන්තබ්බං හොති, එවං හිරඤ්ඤවතිකාය නාම නදියා පාරිමතීරතො සාලවනං උය්‍යානං. යථා අනුරාධපුරස්ස ථූපාරාමො, එවං තං කුසිනාරාය හොති. ථූපාරාමතො දක්ඛිණද්වාරෙන නගරං පවිසනමග්ගො පාචීනමුඛො ගන්ත්වා උත්තරෙන නිවත්තති, එවං උය්‍යානතො සාලපන්ති පාචීනමුඛා ගන්ත්වා උත්තරෙන නිවත්තා. තස්මා තං උපවත්තනන්ති වුච්චතී’’ති [සං. නි. අට්ඨ. 1.1.186; දී. නි. අට්ඨ. 2.198] –

පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස විය පකාසනම්පි දිස්සතෙව. තම්පි පන පොරාණට්ඨකථාහි භාසාපරිවත්තනමත්තමෙවාති ගහෙතබ්බං, තාදිසාය අත්ථසංවණ්ණනාය මහාමහින්දත්ථෙරකාලතොයෙව පභුති වුත්තාය එව භවිතබ්බත්තාති.

[ග) පුනපි තෙන ‘‘උණ්හස්සාති අග්ගිසන්තාපස්ස, තස්ස වනදාහාදීසු සම්භවො වෙදිතබ්බො’’ති **විසුද්ධිමග්ගෙ** (1, 30-පිට්ඨෙ) වුත්තසංවණ්ණනං පකාසෙත්වා ‘‘තස්සා පනස්ස අවහසනීයභාවො පාකටොයෙවා’’ති ච හීළෙත්වා ‘‘ඉන්දියරට්ඨෙ පන උත්තරදෙසෙසු ගිම්හකාලෙ වත්ථච්ඡාදනරහිතා මානුසකායච්ඡවි සූරියසන්තාපෙන එකංසතො දය්හති, තං න ජානන්ති දක්ඛිණඉන්දියදෙසිකා’’ති තතියං කාරණං දළ්හතරභාවෙන දස්සිතං. තත්ථ පන යදි ‘‘සූරියසන්තාපෙන එකංසතො දය්හතී’’ති එතං උජුකතො සූරියරස්මිසන්තාපෙනෙව දඩ්ඪභාවං සන්ධාය වුච්චෙය්‍ය, එවං සති **ඩංසමකසවාතාතපසරීසපසම්ඵස්සානන්ති** පදෙ **ආතපසද්දෙන** සමානත්ථත්තා න යුත්තමෙව. යදි පන

සූරියසන්තාපසඤ්ජාතෙන උණ්හඋතුනා දඩ්ඪභාවං සන්ධාය වුච්චෙය්‍ය, එවං සති උත්තරඉන්දියදෙසෙසු, අඤ්ඤත්ථ ච තාදිසෙසු අතිඋණ්හට්ඨානෙසු සූරියසන්තාපසඤ්ජාතස්ස උණ්හඋතුනො පටිඝාතාය චීවරං සෙනාසනඤ්ච පටිසෙවීයතීති අයමත්ථො න න යුත්තො. තථා හි වුත්තං **විනයට්ඨකථායං** (3, 58)

"සීතං උණ්හන්ති උතුවිසභාගවසෙන වුත්ත"න්ති.

සා පන විසුද්ධිමග්ගෙ පදත්ථසංවණ්ණනා පොරාණසුත්තන්තට්ඨකථාහි ආගතා භවෙය්‍ය. තථා හි වුත්තං **පපඤ්චසූදනියා** නාම මජ්ඣිමනිකායට්ඨකථාය **සබ්බාසවසුත්ත**වණ්ණනායං (1, 58) **"උණ්හ**න්ති චෙත්ථ අග්ගිසන්තාපොව වෙදිතබ්බො, සූරියසන්තාපවසෙන පනෙතං වත්ථු වුත්ත"න්ති. එත්ථ ච සචායමත්ථො ආචරියෙන අත්තනො මතිවසෙන වුත්තො අස්ස, තස්ස වත්ථුස්ස පොරාණට්ඨකථායං වුත්තභාවඤ්ච තස්සා අත්ථසංවණ්ණනාය අත්තනො මතිභාවඤ්ච යුත්තභාවඤ්ච පකාසෙය්‍ය. ආචරියො හි යත්ථ යත්ථ පොරාණට්ඨකථාසු අවුත්තත්ථං විසෙසෙත්වා දස්සෙති, තත්ථ තත්ථ තාදිසං ඤාපකවචනම්පි පකාසෙතියෙව, යථා **සුමඞ්ගලවිලාසිනියං** (1, 72) "එත්ථ ආණත්තියනිස්සග්ගියථාවරාපි පයොගා යුජ්ජන්ති, අට්ඨකථාසු පන අනාගතත්තා වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බා"ති වචනං, යථා ච **පපඤ්චසූදනියං** (1, 30) "අවිචාරිතමෙතං පොරාණෙහි, අයං පන අත්තනො මතී"ති වචනං. න චෙත්ථ කිඤ්චිපි ඤාපකවචනං පකාසිතං. තස්මා "යදෙතං **'උණ්හස්සා**ති අග්ගිසන්තාපස්සා'ති ච, **'උණ්හ**න්ති චෙත්ථ අග්ගිසන්තාපොව වෙදිතබ්බො'ති ච වචනං, එතං පොරාණසුත්තන්තට්ඨකථාවචන"න්ති වෙදිතබ්බන්ති.

(ඝ) පුනපි තෙන **"පපඤ්චසූදනියා** නාම මජ්ඣිමනිකායට්ඨකථායං **ගොපාලකසුත්තං** සංවණ්ණෙන්තො [ම. නි. අට්ඨ. 1.350] බුද්ධඝොසො 'මගධවිදෙහරට්ඨානං අන්තරෙ ගඞ්ගාය නදියා මජ්ඣෙ වාලුකත්ථලදීපකා අත්ථී'ති සද්දහති මඤ්ඤෙ. බුද්ධඝොසෙන පන දිට්ඨගඞ්ගා සීහළදීපෙ මහාවෙලිගඞ්ගායෙව, න පන ඉන්දියරට්ඨිකානං සෙට්ඨසම්මතා මහාගඞ්ගාති පාකටොයෙවායමත්ථො"ති චතුත්ථං කාරණං දස්සිතං. තං පන ඉදානි මහාගඞ්ගාය මජ්ඣෙ තස්මිං ඨානෙ තාදිසං දීපකං අදිස්වා "පුබ්බෙපි එවමෙව භවෙය්‍යා"ති එකංසතො ගහෙත්වා වුත්තවචනමත්තමෙව. නදියො පන සබ්බදාපි තෙනෙවාකාරෙන තිට්ඨන්තීති න සක්කා ගහෙතුන්ති පාකටොයෙවායමත්ථො. තස්මා යථා පුබ්බෙ තස්ස ගොපාලස්ස කාලෙ තස්මිං ඨානෙ මජ්ඣෙ ගඞ්ගාය තාදිසා දීපකා සංවිජ්ජමානා අහෙසුං, තථෙව පොරාණට්ඨකථාසු එස අත්ථො සංවණ්ණිතො, තදෙව ච වචනං ආචරියෙන භාසාපරිවත්තනං කත්වා පකාසිතන්ති එවමෙව ගහෙතබ්බං. තස්මා තම්පි අකාරණමෙවාති.

බ්‍රාහ්මණකුලවිචාරණා

2. අථ ‘‘බ්‍රාහ්මණමාණවො’’ති පදම්පි තෙන එවං විචාරිතං –

(ක) ‘‘බුද්ධඝොසො ‘බ්‍රාහ්මණකුලජාතො’ති න සක්කා ගහෙතුං. කස්මා වෙදකාලතො පට්ඨාය යාවජ්ජතනා සබ්බෙපි බ්‍රාහ්මණා

බ්‍රාහ්මණොස්‍ය මුඛමාසීදි, බාහූ රාජන්‍ය? කත?;
ඌරූ තදස්‍ය යද වශ්‍ය?, පද්භ්‍යාං ශූද්‍රො අජායතා’’ති [ඉරුවෙද, 10-මණ්ඩල, 90; තථා අථබ 6 වෙද 19, 6, 6].

ඉමං **පුරිසසුත්තං** නාම මන්තං ජානන්තීති සද්දහියා.

අයං පනස්සා අත්ථො – ‘බ්‍රාහ්මණො අස්ස (බ්‍රහ්මුනො) මුඛං ආසි. බාහූ රාජඤ්ඤො කතො, ඛත්තියා අස්ස බාහූති වුත්තං හොති. යො වෙස්සො, සො අස්ස ඌරූ. සුද්දො අස්ස පාදෙහි අජායී’ති.

බුද්ධඝොසො පන ‘පණ්ඩිතබ්‍රාහ්මණො’ති ඤාතොපි තං ගාථං න අඤ්ඤාසි. තථා හි තෙන **බන්ධුපාදාපච්චා**ති පදස්ස අත්ථවණ්ණනායං ‘තෙසං කිර අයං ලද්ධි – බ්‍රාහ්මණා බ්‍රහ්මුනො මුඛතො නික්ඛන්තා, ඛත්තියා උරතො, වෙස්සා නාභිතො, සුද්දා ජාණුතො, සමණා පිට්ඨිපාදතො’ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.263; ම. නි. අට්ඨ. 1.508] තිස්සා වෙදගාථාය අසමානත්ථො වණ්ණිතො’’ති.

අයං පනෙත්ථ අනුවිචාරණා – යදි ච තංකාලිකානම්පි බ්‍රාහ්මණානං ලද්ධි තථෙව භවෙය්‍ය යථා එතිස්සං ගාථායං වුත්තා, සා චත්ථවණ්ණනා ආචරියස්ස මතිමත්තා. එවං සති සා විචාරණා යුත්තා භවෙය්‍ය. එතිස්සං පන ගාථායං ‘‘බ්‍රාහ්මණොස්‍ය මුඛමාසීදි’’ති පඨමපාදෙන ‘‘බ්‍රාහ්මණා බ්‍රහ්මුනො මුඛතො ජාතා’’ති අත්ථො උජුකතො න ලබ්භති. බුද්ධකාලෙ පන බ්‍රාහ්මණානං ලද්ධි ‘‘බ්‍රාහ්මණා බ්‍රහ්මුනො මුඛතො ජාතා’’ති එවමෙව අහොසීති පාකටොයෙවායමත්ථො. තථා හි **දීඝනිකායෙ** පාථිකවග්ගෙ **අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ** (3, 67) –

‘‘දිස්සන්ති ඛො පන වාසෙට්ඨ බ්‍රාහ්මණානං බ්‍රාහ්මණියො උතුනියොපි ගබ්භිනියොපි විජායමානාපි පායමානාපි. තෙ ච බ්‍රාහ්මණා 0 යොනිජාව සමානා එවමාහංසු – බ්‍රාහ්මණොව සෙට්ඨො වණ්ණො, හීනා අඤ්ඤෙ වණ්ණා. බ්‍රාහ්මණොව සුක්කො වණ්ණො, කණ්හා අඤ්ඤෙ වණ්ණා. බ්‍රාහ්මණාව සුජ්ඣන්ති, නො අබ්‍රාහ්මණා. බ්‍රාහ්මණාව බ්‍රහ්මුනො පුත්තා ඔරසා මුඛතො ජාතා බ්‍රහ්මජා බ්‍රහ්මනිම්මිතා බ්‍රහ්මදායාදාති. තෙ බ්‍රහ්මානඤ්චෙව අබ්භාචික්ඛන්ති, මුසා ච භාසන්ති, බහුඤ්ච අපුඤ්ඤං පසවන්තී’’ති –

භගවතා මහාකාරුණිකෙන වාසෙට්ඨභාරද්වාජානං බ්‍රාහ්මණමාණවකානං භාසිතං, තෙහි ච තං අභිනන්දිතං. තෙ පන ද්වෙපි මාණවකා ජාතිවසෙන පරිසුද්ධබ්‍රාහ්මණා චෙව හොන්ති තිණ්ණම්පි වෙදානං පාරගූනො ච. තස්මා ‘‘බ්‍රාහ්මණා බ්‍රහ්මුනො මුඛතො නික්ඛන්තා’’ති වචනස්ස තංකාලිකානං බ්‍රාහ්මණානං ලද්ධිවසෙන වුත්තභාවො පාකටොයෙව. යථා චෙතං, එවං ‘‘ඛත්තියා උරතො, වෙස්සා නාභිතො, සුද්දා ජාණුතො, සමණා පිට්ඨිපාදතො’’ති වචනම්පි ‘‘තංකාලිකබ්‍රාහ්මණානං ලද්ධිඤ්ඤූහි පොරාණට්ඨකථාචරියෙහි වුත්ත’’න්ති සද්දහිත්වා ආචරියබුද්ධඝොසෙන තං සබ්බං පොරාණට්ඨකථාතො භාසාපරිවත්තනමත්තෙන විසෙසෙත්වා පකාසිතං භවෙය්‍ය. තස්මා තායපි වෙදගාථාය ආචරියස්ස අබ්‍රාහ්මණභාවසාධනං අනුපපන්නමෙවාති.

(ඛ) පුනපි තෙන ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරස්ස අබ්‍රාහ්මණභාවසාධනත්ථං දුතියම්පි කාරණං එවමාහටං –

‘‘බ්‍රාහ්මණගන්ථෙසු ගබ්භඝාතවාචකං **භූනහාති** පදං පාළියං භූනහු (භූනහනො) ඉති දිස්සති. **මාගණ්ඩියසුත්තෙ** හරියාය මෙථුනසංවාසාභාවෙන උප්පජ්ජනාරහගබ්භස්ස නාසකත්තං සන්ධාය මාගණ්ඩියො පරිබ්බාජකො භගවන්තං ‘භූනහු (භූනහනො) සමණො ගොතමො’ති [ම. නි. 2.207 ආදයො] ආහ. තං බුද්ධඝොසො න ජානාතීති පාකටොයෙව තදත්ථසංවණ්ණනාය. තත්ථ හි තෙන භූනහුනොති (භූනහනස්සා) පදං ‘හතවඩ්ඪිනො මරියාදකාරකස්සා’ති [ම. නි. අට්ඨ. 2.207] වණ්ණිත’’න්ති.

තම්පි අයුත්තමෙව. න හි මාගණ්ඩියෙන ඵොට්ඨබ්බාරම්මණපරිභොගමත්තමෙව සන්ධාය භූනහුභාවො වුත්තො, අථ ඛො ඡන්නම්පි ලොකාමිසාරම්මණානං අපරිභොගං සන්ධාය වුත්තො. තස්මිඤ්හි සුත්තෙ –

‘‘චක්ඛුං ඛො මාගණ්ඩිය රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිතං, තං තථාගතස්ස දන්තං ගුත්තං රක්ඛිතං සංවුතං, තස්ස ච සංවරාය ධම්මං දෙසෙති, ඉදං නු තෙ එතං මාගණ්ඩිය සන්ධාය භාසිතං ‘භූනහු සමණො ගොතමො’ති. එතදෙව ඛො පන මෙ භො ගොතම සන්ධාය භාසිතං ‘භූනහු සමණො ගොතමො’ති. තං කිස්ස හෙතු, එවඤ්හි නො සුත්තෙ ඔචරතීති...පෙ.... මනො ඛො මාගණ්ඩිය ධම්මාරාමො ධම්මරතො ධම්මසම්මුදිතො, සො තථාගතස්ස දන්තො ගුත්තො රක්ඛිතො සංවුතො, තස්ස ච සංවරාය ධම්මං දෙසෙති,

ඉදං නු තෙ එතං මාගණ්ඩිය සන්ධාය භාසිතං 'භූනහු සමණො ගොතමො'ති. එතදෙව ඛො පන මෙ භො ගොතම සන්ධාය භාසිතං 'භූනහු සමණො ගොතමො'ති. තං කිස්ස හෙතු, එවඤ්හි නො සුත්තෙ ඔචරතී''ති [ම. නි. 2.207 ආදයො].

එවං භගවතො ච අනුයොගො මාගණ්ඩියස්ස ච පටිඤ්ඤා ආගතා.

එත්ථ හි මෙථුනප්පටිසෙවනවසෙන ඵොට්ඨබ්බාරම්මණපරිභොගහෙතු එව ගබ්භපතිට්ඨානං සම්භවතීති තදපරිභොගමෙව සන්ධාය ''භූනහූ''ති වත්තුං අරහති, තදඤ්ඤෙසං පන පඤ්චන්නං රූපාදිආරම්මණානං, තත්ථාපි විසෙසතො ධම්මාරම්මණස්ස සුද්ධමනොවිඤ්ඤාණෙන පරිභොගහෙතු නත්ථි කිඤ්චි ගබ්භපතිට්ඨානන්ති තෙසං අපරිභොගං සන්ධාය භූනහූති වත්තුං න අරහතියෙව, මාගණ්ඩියෙන පන සබ්බානිපි තානි සන්ධාය වුත්තභාවො පටිඤ්ඤාතො, කාරණඤ්චස්ස දස්සිතං ''එවඤ්හි නො සුත්තෙ ඔචරතී''ති. තස්මා කිඤ්චාපි දානි බ්‍රාහ්මණගන්ථෙසු භූනහු- (භ්‍රූනහා) සද්දො ගබ්භඝාතනත්ථෙ දිස්සති, මාගණ්ඩියසුත්තෙ පනෙසො අත්ථො න යුජ්ජතීති ආචරියෙන ''හතවඩ්ඪී මරියාදකාරකො''ති අයමෙවත්ථො පොරාණට්ඨකථාය භාසාපරිවත්තනවසෙන පකාසිතොති වෙදිතබ්බො.

(ග) පුනපි තෙන ''ඉදම්පන බුද්ධඝොසස්ස අබ්‍රාහ්මණභාවසාධකං පච්ඡිමකාරණං, සො හි **විසුද්ධිමග්ගෙ** සීලනිද්දෙසෙ (1, 31) බ්‍රාහ්මණානං පරිහාසං කරොන්තො 'එවං ඉමිනා පිණ්ඩපාතපටිසෙවනෙන පුරාණඤ්ච ජිඝච්ඡාවෙදනං පටිහඞ්ඛාමි, නවඤ්ච වෙදනං අපරිමිතභොජනපච්චයං **ආහරහත්ථක අලංසාටක තත්‍රවට්ටක කාකමාසක භුත්තවමිතකබ්‍රාහ්මණානං** අඤ්ඤතරො විය න උප්පාදෙස්සාමීති පටිසෙවතී'ති ආහ. ඉදං පන එකස්ස භින්නබ්‍රාහ්මණලද්ධිකස්සාපි වචනං සියාති තදෙව දළ්හකාරණං කත්වා න සක්කා 'බුද්ධඝොසො අබ්‍රාහ්මණො'ති වත්තු''න්ති තතියං කාරණං වුත්තං. තං පන අතිසංවෙජනීයවචනමෙව. න හෙතං ආචරියෙන බ්‍රාහ්මණානං පරිහාසං කාතුකාමෙන වුත්තං, න ච තං පරිහාසවචනෙන සංයොජෙතබ්බට්ඨානං, අඤ්ඤදත්ථු යථාභූතමත්ථං දස්සෙත්වා සබ්‍රහ්මචාරීනං ඔවාදානුසාසනිදානවසෙන වත්තබ්බට්ඨානං, තථායෙව ච ආචරියෙන වුත්තං. තථා හි යෙ ලොකෙ පරදත්තූපජීවිනො සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා අඤ්ඤෙ වාපි ච පුග්ගලා, තෙ පච්චවෙක්ඛණඤාණරහිතා අසංවරෙ ඨිතා කදාචි අතිපණීතං රසං පහූතං ලද්ධා අපරිමිතම්පි භුඤ්ජෙය්‍යුං, විසෙසතො පන බ්‍රාහ්මණා ලොකිකවත්ථුවසෙන ච, ජාතකාදිසාසනිකවත්ථුවසෙන ච තාදිසා අහෙසුන්ති පාකටා. ඉමස්මිඤ්හි ලොකෙ වස්සසතසහස්සෙහි වා වස්සකොටීහි වා අපරිච්ඡින්නද්ධානෙ කො සක්කා වත්තුං ''නෙදිසා භූතපුබ්බා''ති. තස්මා තාදිසෙහි විය න අපරිමිතභොජනෙහි භවිතබ්බන්ති ඔවාදානුසාසනිදානවසෙනෙව වුත්තං. තදෙවං අත්ථසංහිතම්පි සමානං අයොනිසොමනසිකරොතො අනත්ථමෙව ජාතං, යථා සහරියස්ස මාගණ්ඩියබ්‍රාහ්මණස්ස අනාගාමිමග්ගඵලත්ථායපි දෙසිතා ගාථා [ධ. ප. අට්ඨ. 1.සාමාවතීවත්ථු] තෙසං ඨිතුයා අනත්ථාය සංවත්තතීති සංවෙගොයෙවෙත්ථ බ්‍රූහෙතබ්බොති.

පතඤ්ජලිවාදවිචාරණා

3. අථ තෙන ‘‘පාතඤ්ජලීමතං පරිවත්තෙතී’’ති වචනම්පි එවං විචාරිතං.

(ක) ‘‘බුද්ධඝොසො පතඤ්ජලිස්ස වා අඤ්ඤෙසං වා උත්තරඉන්දියරට්ඨිකානං වාදං අප්පකමෙව අඤ්ඤාසි. පතඤ්ජලිවාදෙසු හි **අණිමා ලඝිමා**ති ඉදමෙව ද්වයං දස්සෙසි [විසුද්ධි. 1.144] තතුත්තරි යොගසුත්තං අජානන්තො, පතඤ්ජලිවාදස්ස ච තුලෙත්වා දීපනා තස්ස ගන්ථෙසු න දිස්සති, පතඤ්ජලිනා කතපකරණඤ්ච පතඤ්ජලීති නාමමත්තම්පි ච තත්ථ දීපිතං නත්ථි. **විසුද්ධිමග්ගෙ** පන පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසෙ ‘පකතිවාදීනං පකති විය’ති [විසුද්ධි. 2.584] පකතිවාද (සංඛ්‍යාවාද) නාමමත්තං පකාසිතං, තත්ථෙව ච ‘පටිඤ්ඤා හෙතුතිආදීසු හි ලොකෙ වචනාවයවො හෙතූති වුච්චතී’ති [විසුද්ධි. 2.595] උදාහරිතං, තෙන ඤායති ‘බුද්ධඝොසො ඉන්දියතක්කනයදීපකෙ ඤායගන්ථස්මිං කිඤ්චි මූලභාගමත්තං අපරිපුණ්ණං ජානාතී’ති’’.

තං පන සබ්බම්පි කෙවලං ආචරියස්ස අබ්භාචික්ඛණමත්තමෙව. අතිගම්භීරස්ස හි අතිගරුකාතබ්බස්ස සුපරිසුද්ධස්ස පිටකත්තයස්ස අත්ථසංවණ්ණනං කරොන්තෙන සුපරිසුද්ධොයෙව පාළිනයො ච අට්ඨකථානයො ච පොරාණථෙරවාදා චාති ඊදිසායෙව අත්ථා පකාසෙතබ්බා, යං වා පන අත්ථසංවණ්ණනාය උපකාරකං සද්දවිනිච්ඡයපටිසංයුත්තං ලොකියගන්ථවචනං, තදෙව ච යථාරහං පකාසෙතබ්බං, න පන අනුපකාරානිපි තංතංගන්ථතක්කත්තුනාමානි ච, තෙහි වුත්තවචනානි ච බහූනි, න ච තෙසං අප්පකාසනෙන ‘‘න තෙ අට්ඨකථාචරියො ජානාතී’’ති වත්තබ්බො. යදි හි යං යං ලොකියගන්ථං අත්තනා ජානාති, තං සබ්බං අනුපකාරම්පි අත්තනො අට්ඨකථායමානෙත්වා පකාසෙය්‍ය, අතිවිත්ථාරා ච සා භවෙය්‍ය අපරිසුද්ධා ච අසම්මානිතා ච සාසනිකවිඤ්ඤූහීති ආචරියෙන පතඤ්ජලිවාදාදයො න විත්ථාරෙන පකාසිතාති ඤාතබ්බං, අඤ්ඤදත්ථු යෙහි යෙහි ලොකියගන්ථෙහි කිඤ්චි කිඤ්චි ආචරියෙන ආනෙත්වා පකාසිතං, තෙ තෙ ච ගන්ථා, අඤ්ඤෙපි ච තාදිසා ආචරියෙන ඤාතාත්වෙව ජානිතබ්බා විඤ්ඤූහි, යථා සමුද්දස්ස එකදෙසං දිස්වා සබ්බොපි සමුද්දො එදිසොති ඤායති. ආචරියො පන යත්ථ යත්ථ වෙදපටිසංයුත්තවචනානි ආගතානි, තත්ථ තත්ථ වෙදගන්ථෙහිපි කිඤ්චි කිඤ්චි ආනෙත්වා පකාසෙසියෙව. තථා හි ආචරියෙන **සුමඞ්ගලවිලාසිනියං** නාම දීඝනිකායට්ඨකථායං –

‘‘**තිණ්ණං වෙදානන්ති** ඉරුවෙදයජුවෙදසාමවෙදාන’’න්ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.256] ච,

‘‘**ඉතිහාසපඤ්චමානන්ති** අථබ්බණවෙදං චතුත්ථං කත්වා ඉතිහ ආස ඉතිහ ආසාති ඊදිසවචනපටිසංයුත්තො පුරාණකථාසඞ්ඛාතො ඉතිහාසො පඤ්චමො එතෙසන්ති ඉතිහාසපඤ්චමා, තෙසං ඉතිහාසපඤ්චමානං වෙදාන’’න්ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.256] ච,

‘‘යිට්ඨං වුච්චති මහායාගො’’ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.170-172] ච,

‘‘**අග්ගිහොමන්ති** එවරූපෙන දාරුනා එවං හුතෙ ඉදං නාම හොතීති අග්ගිජුහනං. දබ්බිහොමාදීනිපි අග්ගිහොමානෙව, එවරූපාය දබ්බියා ඊදිසෙහි කණාදීහි හුතෙ ඉදං නාම හොතීති එවං පවත්තිවසෙන පන විසුං වුත්තානී’’ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.21] ච,

‘‘සාසපාදීනි පන මුඛෙන ගහෙත්වා අග්ගිම්හි පක්ඛිපනං, විජ්ජං පරිජප්පිත්වා ජුහනං වා මුඛහොම’’න්ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.21] ච –

එවමාදිනා වෙදපටිසංයුත්තවචනානි වෙදගන්ථානුරූපතො වණ්ණිතානි. තානි ච පොරාණට්ඨකථාතො භාසාපරිවත්තනවසෙන වුත්තානිපි භවෙය්‍යුං, වෙදගන්ථෙසු පන අකොවිදෙන යාථාවතො භාසාපරිවත්තනං කාතුම්පි න සුකරමෙව, තස්මා ආචරියස්ස වෙදගන්ථෙසු කොවිදභාවොපි පාකටොයෙව. එවං වෙදගන්ථෙසු ච තදඤ්ඤලොකියගන්ථෙසු ච සුකොවිදස්සෙව සමානස්ස තෙසං විත්ථාරතො අප්පකාසනං යථාවුත්තකාරණෙනෙවාති වෙදිතබ්බං.

අපි ච ආචරියො අත්තනො ගන්ථාරම්භෙයෙව –

‘‘තතො ච භාසන්තරමෙව හිත්වා,
විත්ථාරමග්ගඤ්ච සමාසයිත්වා;
විනිච්ඡයං සබ්බමසෙසයිත්වා…පෙ.…
යස්මා අයං හෙස්සති වණ්ණනාපී’’ති [පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] ච.

‘‘අපනෙත්වාන තතොහං, සීහළභාසං මනොරමං භාසං;
තන්තිනයානුච්ඡවිකං, ආරොපෙත්වා විගතදොසං.

සමයං අවිලොමෙන්තො, ථෙරානං ථෙරවංසපදීපානං;
සුනිපුණවිනිච්ඡයානං, මහාවිහාරෙ නිවාසිනං;
හිත්වා පුනප්පුනාගත-මත්ථං අත්ථං පකාසයිස්සාමී’’ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] ච–

එවං පොරාණට්ඨකථානං භාසාපරිවත්තනසංඛිපනවසෙනෙව විසෙසෙත්වා අභිනවට්ඨකථායො කරිස්සාමීති පටිඤ්ඤං කත්වා යථාපටිඤ්ඤාතමෙව අකාසි, න අත්තනො ඤාණප්පභාවෙන විසෙසෙත්වාතිපි වෙදිතබ්බං. තස්මා අට්ඨකථාසු පතඤ්ජලිවාදාදීනං විත්ථාරතො අප්පකාසනමාරබ්භ ‘‘බුද්ධඝොසො පතඤ්ජලිවාදාදීනි පරිපුණ්ණං න ජානාතී’’ති වචනං කෙවලං ආචරියස්ස අබ්භාචික්ඛණමත්තමෙවාති.

කබ්බසත්ථවිචාරණා

4. පුනපි සො එවමාහ ‘‘කිඤ්චාපි බුද්ධඝොසො රාමායණමහාභාරතසඞ්ඛාතානං මහාකබ්බසත්ථානං සුකුසලො විය න දිස්සති, තථාපි තානි දස්සෙසි. කථං? **අක්ඛාන**න්ති භාරතයුජ්ඣනාදිකං, තං යස්මිං ඨානෙ කථීයති, තත්ථ ගන්තුම්පි න වට්ටතීති [දී. නි. අට්ඨ. 1.13] ච, තස්ස (සම්ඵපලාපස්ස) ද්වෙ සම්භාරා භාරතයුද්ධසීතාහරණාදිනිරත්ථකකථාපුරෙක්ඛාරතා තථාරූපිකථාකථනඤ්චාති [දී. නි. අට්ඨ. 1.8] ච දස්සෙසී’’ති.

තං පන පුරිමවචනතොපි අහෙතුකතරං කෙවලං අනාදරීකරණමත්තමෙව. අතිගම්භීරත්ථස්ස හි අතිගරුකරණීයස්ස පිටකත්තයස්ස අත්ථසංවණ්ණනායං නිරත්ථකස්ස සම්ඵපලාපසමුදායභූතස්ස කබ්බසත්ථස්ස විත්ථාරතො පකාසනෙන කිං සියා පයොජනං, අඤ්ඤදත්ථු සායෙවස්ස අසම්මානිතා, අනාදරියා ච විඤ්ඤූහීති.

බාහුසච්චගුණමක්ඛනං

5. පුනපි ධම්මානන්දො ආචරියස්ස බාහුසච්චගුණං මක්ඛෙතුකාමො එවමාහ – ‘‘තස්ස (බුද්ධඝොසස්ස) සමයන්තරකොවිදසඞ්ඛාතං බාහුසච්චං න තතො උත්තරිතරං හොති, යං ආධුනිකානං ගන්ථන්තරකොවිදානං සීහළිකභික්ඛූනං යං වා එකාදසමෙ ඛරිස්තවස්සසතකෙ (1001-1100) උප්පන්නානං දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකානං **අනුරුද්ධ-ධම්මපාලාදීනං** භික්ඛූන’’න්ති.

තං පන සබ්බථාපි අයුත්තවචනමෙව. යදි හි ආධුනිකා වා සීහළිකභික්ඛූ, පොරාණා වා ආචරියඅනුරුද්ධ-ධම්මපාලත්ථෙරාදයො සමයන්තරබාහුසච්චවසෙන ආචරියබුද්ධඝොසෙන සමානා වා උත්තරිතරා වා භවෙය්‍යුං, තෙ ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරස්ස අට්ඨකථාහි අනාරද්ධචිත්තා හුත්වා තතො සුන්දරතරා පරිපුණ්ණතරා ච අභිනවට්ඨකථායො කරෙය්‍යුං, න පන තෙ තථා කරොන්ති, න කෙවලං න කරොන්තියෙව, අථ ඛො තෙසං එකොපි න එවං වදති ‘‘අහං බුද්ධඝොසෙන බාහුසච්චවසෙන සමසමොති වා උත්තරිතරො’’ති වා, අඤ්ඤදත්ථු තෙ ආචරියස්ස අට්ඨකථායොයෙව සංවණ්ණෙන්ති ච උපත්ථම්භෙන්ති ච, ආචරියට්ඨානෙ ච ඨපෙන්ති. තෙනෙතං ඤායති සබ්බථාපි අයුත්තවචනන්ති.

මහායානිකනයවිචාරණා

6. පුන සො තාවත්තකෙනාපි අසන්තුට්ඨො ආචරියං අවමඤ්ඤන්තො එවමාහ – ‘‘මහායානනිකායස්ස පධානාචරියභූතානං **අස්ස ඝොස-නාගජ්ජුනානං** නයං වා, නාමමත්තම්පි වා තෙසං න ජානාති මඤ්ඤෙ බුද්ධඝොසො’’ති. තං පන අතිවිය අධම්මිකං නිරත්ථකඤ්ච නිග්ගහවචනමත්තමෙව. න හි නිකායන්තරිකානං වාදනයානං අත්තනො අට්ඨකථායං අප්පකාසනෙන සො තෙ න ජානාතීති සක්කා වත්තුං. නනු ආචරියෙන ආගමට්ඨකථාසු ගන්ථාරම්භෙයෙව –

‘‘සමයං අවිලොමෙන්තො, ථෙරානං ථෙරවංසපදීපානං;
සුනිපුණවිනිච්ඡයානං, මහාවිහාරෙ නිවාසින’’න්ති ච,

ඉධාපි විසුද්ධිමග්ගෙ –

‘‘මහාවිහාරවාසීනං, දෙසනානයනිස්සිතං;
විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්ස’’න්ති [විසුද්ධි. 1.2] ච,

‘‘තස්සා අත්ථසංවණ්ණනං කරොන්තෙන විභජ්ජවාදිමණ්ඩලං ඔතරිත්වා ආචරියෙ අනබ්භාචික්ඛන්තෙන සකසමයං අවොක්කමන්තෙන පරසමයං අනායූහන්තෙන සුත්තං අප්පටිබාහන්තෙන විනයං අනුලොමෙන්තෙන මහාපදෙසෙ ඔලොකෙන්තෙන ධම්මං දීපෙන්තෙන අත්ථං සඞ්ගාහෙන්තෙන තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙත්වා අපරෙහිපි පරියායන්තරෙහි නිද්දිසන්තෙන ච යස්මා අත්ථසංවණ්ණනා කාතබ්බා හොතී’’ති [විසුද්ධි. 2.581] ච,

‘‘සාසනං පනිදං නානා-දෙසනානයමණ්ඩිතං;
පුබ්බාචරියමග්ගො ච, අබ්බොච්ඡින්නො පවත්තති;
යස්මා තස්මා තදුභයං, සන්නිස්සායත්ථවණ්ණනං;
ආරභිස්සාමි එතස්සා’’ති [විසුද්ධි. 2.581] ච,

පටිඤ්ඤං කත්වා යථාපටිඤ්ඤාතප්පකාරෙනෙව අට්ඨකථායො කතා. එවමෙතාසං කරණෙ කාරණම්පෙත්ථ පකාසෙතබ්බං, තස්මා දානි තම්පකාසනත්ථං සම්මාසම්බුද්ධස්ස පරිනිබ්බුතිකාලතො පට්ඨාය යාව ආචරියබුද්ධඝොසස්ස කාලො, තාව සාසනප්පවත්තික්කමම්පි වක්ඛාම.

සාසනප්පවත්තික්කමො

භගවතො හි පරිනිබ්බුතිකාලතො පච්ඡා වස්සසතබ්භන්තරෙ බුද්ධසාසනෙ කොචිපි වාදභෙදො නාම නත්ථි. වස්සසතකාලෙ පන දුතියසඞ්ගීතිකාරෙහි ථෙරෙහි නික්කඩ්ඪිතා වජ්ජිපුත්තකා භික්ඛූ පක්ඛං ලභිත්වා ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච අඤ්ඤථා කත්වා මහාසඞ්ගීතිනාමෙන විසුං සඞ්ගීතිමකංසු. තදා සඞ්ගීතිද්වයාරුළ්හපුරාණධම්මවිනයමෙව සම්පටිච්ඡන්තානං ථෙරානං ගණො **ථෙරවාදො**ති ච තදඤ්ඤෙසං **මහාසඞ්ඝිකො**ති ච වොහරීයන්ති.

පුන මහාසඞ්ඝිකතො (1) **ගොකුලිකො** (2) **එකබ්‍යොහාරිකො**ති ද්වෙ ආචරියගණා උප්පන්නා. පුන ගොකුලිකතො (3) **පඤ්ඤත්තිවාදො** (4) **බාහුලිකො (බහුස්සුතිකො)**ති ද්වෙ උප්පන්නා. පුන බාහුලිකතොපි (5) **චෙතියවාදිගණො** උප්පන්නොති එතෙ පඤ්ච මූලභූතෙන මහාසඞ්ඝිකෙන සහ ඡ පාටියෙක්කා ආචරියගණා අහෙසුං.

විසුද්ධත්ථෙරවාදතොපි (1) **මහිසාසකො** (2) **වජ්ජිපුත්තකො**ති ද්වෙ ආචරියගණා උප්පන්නා. පුන මහිසාසකතො (3) **සබ්බත්ථිවාදො** (4) **ධම්මගුත්තිකො**ති ද්වෙ උප්පන්නා. පුන සබ්බත්ථිවාදතොපි (5) **කස්සපියො,** තතොපි (6) **සඞ්කන්තිකො,** තතොපි (7) **සුත්තවාදී**ති තයො උප්පන්නා. වජ්ජිපුත්තකතොපි (8) **ධම්මොත්තරියො** (9) **භද්දයානිකො** (10) **ඡන්නාගාරිකො** (11) **සම්මිතියො**ති චත්තාරො උප්පන්නාති තෙ එකාදස මූලභූතෙන විසුද්ධත්ථෙරවාදෙන සහ ද්වාදස ආචරියගණා අහෙසුං. ඉති ඉමෙ ච ද්වාදස පුරිමා ච ඡාති අට්ඨාරස ආචරියගණා දුතියතතියසඞ්ගීතීනං අන්තරෙ ජාතා අහෙසුං.

තෙසු මූලභූතො **ථෙරවාදගණො**යෙව පොරාණධම්මවිනයගරුකො හුත්වා අනූනමනධිකං කෙවලපරිපුණ්ණං පරිසුද්ධං පොරාණිකං ධම්මවිනයං ධාරෙසි. ඉතරෙ පන සත්තරස භින්නගණා පොරාණිකං ධම්මවිනයං අඤ්ඤථා අකංසු. තෙන තෙසං ධම්මවිනයො කත්ථචි ඌනො කත්ථචි අධිකො හුත්වා අපරිපුණ්ණො චෙව අහොසි අපරිසුද්ධො ච. තෙන වුත්තං දීපවංසෙ පඤ්චමපරිච්ඡෙදෙ –

30. “නික්කඩ්ඪිතා පාපභික්ඛූ, ථෙරෙහි වජ්ජිපුත්තකා;
අඤ්ඤං පක්ඛං ලභිත්වාන, අධම්මවාදී බහූ ජනා.

31. දසසහස්සා සමාගන්ත්වා, අකංසු ධම්මසඞ්ගහං;
තස්මායං ධම්මසඞ්ගීති, මහාසඞ්ගීතීති වුච්චති.

32. මහාසඞ්ගීතිකා භික්ඛූ, විලොමං අකංසු සාසනෙ;
භින්දිත්වා මූලසඞ්ගහං, අඤ්ඤං අකංසු සඞ්ගහං.

33. අඤ්ඤත්‍ර සඞ්ගහිතං සුත්තං, අඤ්ඤත්‍ර අකරිංසු තෙ;
අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්දිංසු, විනයෙ නිකායෙසු ච පඤ්චසු…පෙ….

49. අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්දිංසු, එකදෙසඤ්ච සඞ්ගහං;
ගන්ථඤ්ච එකදෙසඤ්හි, ඡඩ්ඩෙත්වා අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

50. නාමං ලිඞ්ගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණීයානි ච;
පකතිභාවං ජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

51. සත්තරස භින්නවාදා, එකවාදො අභින්නකො;
සබ්බෙවට්ඨාරස හොන්ති, භින්නවාදෙන තෙ සහ.

52. නිග්‍රොධොව මහාරුක්ඛො, ථෙර වාදානමුත්තමො;
අනූනං අනධිකඤ්ච, කෙවලං ජිනසාසනං;
කණ්ටකා විය රුක්ඛම්හි, නිබ්බත්තා වාදසෙසකා.

53. පඨමෙ වස්සසතෙ නත්ථි, දුතියෙ වස්සසතන්තරෙ;
භින්නා සත්තරස වාදා, උප්පන්නා ජිනසාසනෙ”ති [කථා. අට්ඨ. නිදානකථා].

අසොකරඤ්ඤො ච කාලෙ පරිහීනලාභසක්කාරා අඤ්ඤතිත්ථියා ලාභසක්කාරං පත්ථයමානා භික්ඛූසු පබ්බජිත්වා සකානි සකානි දිට්ඨිගතානි දීපෙන්ති “අයං ධම්මො, අයං විනයො, ඉදං සත්ථුසාසන”න්ති. භික්ඛූනං සන්තිකෙ පබ්බජ්ජං අලභමානාපි සයමෙව කෙසෙ ඡින්දිත්වා කාසායානි වත්ථානි අච්ඡාදෙත්වා විහාරෙසු විචරන්තා උපොසථකම්මාදිකරණකාලෙ සඞ්ඝසමජ්ඣං පවිසන්ති, තෙ භික්ඛුසඞ්ඝෙන ධම්මෙන විනයෙන සත්ථුසාසනෙන නිග්ගය්හමානාපි ධම්මවිනයානුලොමාය පටිපත්තියා අසණ්ඨහන්තා අනෙකරූපං සාසනස්ස අබ්බුදඤ්ච මලඤ්ච කණ්ටකඤ්ච සමුට්ඨාපෙන්ති. කෙචි අග්ගිං පරිචරන්ති, කෙචි පඤ්චාතපෙ තපන්ති, කෙචි ආදිච්චං අනුපරිවත්තන්ති, කෙචි ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච වොභින්දිස්සාමාති තථා තථා පග්ගණ්හන්ති. තදා භික්ඛුසඞ්ඝො න තෙහි සද්ධිං උපොසථං වා පවාරණං වා අකාසි, අසොකාරාමෙ සත්ත වස්සානි උපොසථො උපච්ඡිජ්ජි [කථා. අට්ඨ. නිදානකථා; පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඞ්ගීතිකථා].

ඉමඤ්ච පන පවත්තිං උපාදාය එවම්පි සක්කා ගහෙතුං ‘‘සත්තරසන්නං භින්නවාදගණානං ධම්මවිනයස්ස පච්ඡිමකාලෙසු අපරිසුද්ධතරභාවො ඊදිසෙනපි කාරණෙන අහොසී’’ති. කිඤ්චාපි හි බුද්ධසාසනභූතෙ පරිසුද්ධධම්මවිනයෙ ‘‘කොචිපි නිච්චො ධුවො සස්සතො නාම නත්ථි අඤ්ඤත්‍ර නිබ්බානධාතුයා, පරමත්ථතො අත්තාපි නත්ථි, සබ්බෙපි සඞ්ඛාරා අනිච්චා අද්ධුවා අසස්සතා අනත්තායෙවා’’ති අත්ථො අතිවිය පාකටො හොති, තථාපි දානි අථෙරවාදිකානං ගන්ථෙසු ච පුබ්බෙ වෙතුල්ලවාදාදීසු ච ‘‘බුද්ධො නිච්චො ධුවො සස්සතො අත්තා’’ති ච, ‘‘සබ්බෙපි සත්තා නිච්චා ධුවා සස්සතා අත්තා’’ති ච අත්ථො දිස්සති.

අථ අසොකො ධම්මරාජා සාසනං විසොධෙතුකාමො **මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස** සන්තිකෙ පඨමමෙව සමයං උග්ගණ්හිත්වා එකලද්ධිකෙ එකලද්ධිකෙ භික්ඛූ එකතො කාරෙත්වා එකමෙකං භික්ඛුසමූහං පක්කොසාපෙත්වා පුච්ඡි ‘‘කිං වාදී භන්තෙ සම්මාසම්බුද්ධො’’ති. තතො යෙ යෙ ‘‘සම්මාසම්බුද්ධො සස්සතවාදී’’ති වා, ‘‘එකච්චසස්සතවාදී’’ති වා එවමාදිනා අත්තනො අත්තනො වාදානුරූපං මිච්ඡාවාදං ආහංසු, තෙ තෙ ‘‘නයිමෙ භික්ඛූ, අඤ්ඤතිත්ථියා ඉමෙ’’ති තථතො ඤත්වා තෙසං සෙතකානි වත්ථානි දත්වා උප්පබ්බාජෙසි. තෙ සබ්බෙපි සට්ඨිසහස්සමත්තා අහෙසුං.

අථඤ්ඤෙ භික්ඛූ පුච්ඡිත්වා තෙහි ‘‘විභජ්ජවාදී මහාරාජ සම්මාසම්බුද්ධො’’ති වුත්තෙ ‘‘සුද්ධං දානි භන්තෙ සාසනං, කරොතු භික්ඛුසඞ්ඝො උපොසථ’’න්ති වත්වා ආරක්ඛඤ්ච දත්වා නගරං පාවිසි. සමග්ගො සඞ්ඝො සන්නිපතිත්වා උපොසථං අකාසි. තස්මිං සමාගමෙ **මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරො** යානි ච තදා උප්පන්නානි වත්ථූනි යානි ච ආයතිං උප්පජ්ජිස්සන්ති, සබ්බෙසම්පි තෙසං පටිබාහනත්ථං සත්ථාරා දින්නනයවසෙනෙව තථාගතෙන ඨපිතමාතිකං විභජන්තො පරප්පවාදමද්දනං **කථාවත්ථුං** නාම අභිධම්මපිටකෙ පඤ්චමං පකරණං අභාසි. තතො මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරප්පමුඛා තිපිටකපරියත්තිධරා පභින්නපටිසම්භිදාපත්තා සහස්සං භික්ඛූ ථෙරවාදිනො සඞ්ගීතිද්වයාරුළ්හං පරිසුද්ධං පොරාණධම්මවිනයං පුන සඞ්ගායිත්වා සුරක්ඛිතං රක්ඛිංසු [පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඞ්ගීතිකථා].

අථ මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරො නවසු පච්චන්තට්ඨානෙසු සාසනපතිට්ඨාපනත්ථං නව නායකත්ථෙරෙ උච්චිනිත්වා පෙසෙසි. තෙසු අට්ඨහි ථෙරෙහි අත්තනො අත්තනො පත්තට්ඨානං ගන්ත්වා බුද්ධසාසනෙ පතිට්ඨාපිතෙ **මහාමහින්දත්ථෙරො** ඡත්තිංසාධිකද්විසතෙ (236) බුද්ධවස්සෙ ජම්බුදීපතො සීහළදීපං ගන්ත්වා **දෙවානංපියතිස්සරාජප්පමුඛං** දීපකජනසමූහං පසාදෙත්වා බුද්ධසාසනං සම්පතිට්ඨාපෙසි, තෙන ච රඤ්ඤා දින්නං **මහාමෙඝවනුය්‍යානං** පටිග්ගහෙත්වා තත්ථ **මහාවිහාරං** නාම සඞ්ඝාරාමං පතිට්ඨාපෙසි [පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඞ්ගීතිකථා]. තතො පභුති සීහළදීපෙ බුද්ධසාසනං යාව **වට්ටගාමණිරාජ**කාලා නිකායන්තරවාදාකුලරහිතං නිම්මලං සුපරිසුද්ධං හුත්වා සමුජ්ජලිත්ථ. වට්ටගාමණිරාජකාලතො පන පට්ඨාය නිකායන්තරවාදාපි සීහළදීපමුපාගමිංසු. තදා **විසුද්ධත්ථෙරවාදිනො** යථා පුරාණධම්මවිනයො තෙහි නිකායන්තරවාදෙහි අසම්මිස්සො අමලීනො පකතිපරිසුද්ධො හුත්වා තිට්ඨෙය්‍ය, තථා තං මහුස්සාහෙන සුරක්ඛිතං රක්ඛිංසු. කථං?

අභයගිරිනිකායුප්පත්ති

වට්ටගාමණිරාජා හි (425-බුද්ධවස්සෙ) රජ්ජං පත්වා පඤ්චමාසමත්තකාලෙ **බ්‍රාහ්මණතිස්සදාමරිකෙන** සත්තහි ච දමිළයොධෙහි උපද්දුතො සඞ්ගාමෙ ච පරාජිතො පලායිත්වා සාධිකානි චුද්දසවස්සානි නිලීයිත්වා අඤ්ඤතරවෙසෙන වසති [මහාවංසෙ 33-පරිච්ඡෙදෙ 37-ගාථාතො පට්ඨාය]. තදා ලඞ්කාදීපෙ මනුස්සා චොරභයෙන දුබ්භික්ඛභයෙන ච උපද්දුතා භික්ඛූනං චතූහි පච්චයෙහි උපට්ඨාතුං න සක්කොන්ති, තෙන භික්ඛූ යෙභුය්‍යෙන තතො ජම්බුදීපං ගන්ත්වා ධම්මවිනයං ධාරෙන්තා විහරන්ති. ලඞ්කාදීපෙයෙව ඔහීනාපි ථෙරා යථාලද්ධෙහි කන්දමූලපණ්ණෙහි යාපෙන්තා කායෙ වහන්තෙ නිසීදිත්වා පරියත්තිධම්මං සජ්ඣායං කරොන්ති, අවහන්තෙ වාලුකං උස්සාපෙත්වා තං පරිවාරෙත්වා සීසානි එකට්ඨානෙ කත්වා පරියත්තිං සම්මසන්ති. එවං ද්වාදස සංවච්ඡරානි සාට්ඨකථං තෙපිටකං අහාපෙත්වා ධාරයිංසු. යදා පන වට්ටගාමණිරාජා දමිළරාජානං හන්ත්වා (455-466 බුද්ධවස්සබ්භන්තරෙ) පුනපි රජ්ජං කාරෙසි [මහාවංසෙ 33, 78-ගාථා]. තදා තෙ ථෙරා ජම්බුදීපතො පච්චාගතත්ථෙරෙහි සද්ධිං තෙපිටකං සොධෙන්තා එකක්ඛරම්පි අසමෙන්තං නාම න පස්සිංසු [අ. නි. අට්ඨ. 1.1.130; විභ. අට්ඨ. 810]. යොපි ච **මහානිද්දෙසො** තස්මිං කාලෙ එකස්සෙව දුස්සීලභික්ඛුනො පගුණො අහොසි, සොපි **මහාතිපිටක**ත්ථෙරෙන **මහාරක්ඛි**තත්ථෙරං තස්ස සන්තිකා උග්ගණ්හාපෙත්වා රක්ඛිතො අහොසි [පාරා. අට්ඨ. 2.585]. එවං දුබ්භික්ඛරට්ඨක්ඛොභුපද්දවෙහි පීළිතත්තා දුද්ධරසමයෙපි ධම්මවිනයං සක්කච්චං ධාරයිංසු.

රාජා **අභයගිරිං** නාම විහාරං කාරෙත්වා අත්තනො කතූපකාරපුබ්බස්ස **මහාතිස්ස**ත්ථෙරස්ස අදාසි. සො පන ථෙරො කුලසංසග්ගබහුලත්තා මහාවිහාරවාසීහි භික්ඛූහි පබ්බාජනීයකම්මං කත්වා නීහටො. තදාස්ස සිස්සො **බහලමස්සුතිස්ස**නාමකො ථෙරො තං කම්මං පටිබාහි, තෙනස්ස සඞ්ඝො උක්ඛෙපනීයකම්මං අකාසි. සො මහාවිහාරවාසීනං කුජ්ඣිත්වා අභයගිරිවිහාරමෙව ගන්ත්වා තෙන මහාතිස්සත්ථෙරෙන එකතො හුත්වා විසුං ගණං වහන්තො වසි. තෙ ච ද්වෙ ථෙරා න මහාවිහාරං පුනාගමිංසු [මහාවංසෙ 33, 79-ගාථාදීසු. නිකායසඞ්ගහෙ]. තතො පට්ඨාය සීහළදීපෙ මහාවිහාරවාසී, අභයගිරිවාසීති ද්වෙ නිකායාජාතා. ඉදං තාව සීහළදීපෙ සාසනපරිහානියා පඨමං කාරණං.

ධම්මරුචිනිකායුප්පත්ති

තදා ච රාජා අභයගිරිවාසීසුයෙව භික්ඛූසු විසෙසතො පසන්නො හුත්වා තෙයෙව චතූහි පච්චයෙහි පවාරෙත්වා පග්ගණ්හාති, රාජමහාමත්තාදයොපි අභිඤ්ඤාතා අභිඤ්ඤාතා බහූ ජනා තස්මිඤ්ච ආරාමෙ අඤ්ඤත්ථ ච බහූ ආවාසෙ කත්වා තෙසං දෙන්ති. එවං අභයගිරිවාසිනො භික්ඛූ බහූනං අභිඤ්ඤාතජනානං සක්කතා චෙව හොන්ති පූජිතා ච මානිතා ච. පුන ච අභයගිරිවාසිනො බහලමස්සුතිස්සත්ථෙරාදයොඉන්දියරට්ඨතො ආගතං වජ්ජිපුත්තකගණපරියාපන්නස්ස ධම්මරුචිනිකායස්ස ධම්මවිනයභූතං සක්කතභාසාරොපිතං අභිනවම්පි පිටකං සම්පටිච්ඡන්ති [මහාවංසෙ 33, 99 ගාථාසු. නිකායසඞ්ගහෙ], තෙන තෙපි ධම්මරුචිනිකායිකා නාම අහෙසුං. ඉදං සීහළදීපෙ සාසනපරිහානියා දුතියං කාරණං.

පිටකත්තයස්ස පොත්ථකාරොපනං

මහාවිහාරවාසිනො පන පොරාණිකං පාළිභාසාය සඞ්ගීතං පරිසුද්ධපිටකමෙව පටිග්ගණ්හන්ති, තඤ්ච මුඛපාඨෙනෙව ධාරෙන්ති. තදා පන ථෙරා පච්ඡිමජනානං සතිපඤ්ඤාහානිං දිස්වා බුද්ධකාලතො පට්ඨාය යාව තංකාලා මුඛපාඨෙනාභතං සාට්ඨකථං පිටකත්තයං පොත්ථකෙ ආරොපෙතුං සමාරභිංසු. සමාරභමානා ච තෙ **අනුරාධරාජධානි**පුරතො අට්ඨසට්ඨිමීලප්පමාණෙ **මලය**ජනපදෙ **මාතුල** [මාතලෙ ඉති එතරහි වොහාරො] නගරෙ **ආලොක**ලෙණෙ වසන්තා එකස්ස තන්දෙසිකස්ස ජනපදාධිපතිනො ආරක්ඛං ගහෙත්වා තං **පොත්ථකාරොපනකම්ම**මකංසු [මහාවංසෙ 33, 100-101-ගාථාසු]. තෙනිදං ඤායති ‘‘තදා මහාවිහාරවාසිනො ථෙරා රාජරාජමහාමත්තෙහි අලද්ධූපකාරා හුත්වා අත්තනො බලෙනෙව පිටකත්තයස්ස පොත්ථකාරොපනකම්මමකංසූ’’ති ච, ‘‘තඤ්ච යථෙව පච්ඡිමජනානං සතිපඤ්ඤාහානිං දිස්වා කතං, තථෙව දුබ්භික්ඛරට්ඨක්ඛොභාදිභයුපද්දුතකාලෙසු දුද්ධරභාවම්පි දිස්වා’’ති ච, තථා ‘‘අභයගිරිවාසීනං සම්පටිච්ඡිතසමයන්තරවාදෙහි අනාකුලනත්ථම්පි කත’’න්ති ච. එවං මහාවිහාරවාසිනො ථෙරා පරිසුද්ධත්ථෙරවාදපිටකං සමයන්තරෙහි අසම්මිස්සනත්ථාය යථා පුරෙ, තථා පාළිභාසාය එව පොත්ථකෙ ආරොපෙත්වාපි සුරක්ඛිතං රක්ඛිංසු. යදි හි තදා තෙපිටකං පොත්ථකෙසු අනාරොපිතමස්ස, පච්ඡාකාලෙසු සමයන්තරතො ආගතසුත්තානි ‘‘නෙතානි අම්හාක’’න්ති පටික්ඛිපිතුං න සුකරානි භවෙය්‍යුං. යතො ච ඛො තදා සාට්ඨකථං තෙපිටකං පොත්ථකෙසු ආරොපිතං, තතොයෙව අනාගතකාලෙසු සමයන්තරාගතසුත්තානි තෙහි පොත්ථකෙහි සංසන්දෙත්වා පටික්ඛිපිතුං සුකරානි හොන්ති.

තථා හි **භාතියරාජ**කාලෙ (524-552-බු-ව) මහාවිහාරවාසීනං අභයගිරිවාසීහි විනයෙ විවාදො උප්පජ්ජි. තදා රාජා **දීඝකාරායනං** නාම බ්‍රාහ්මණජාතිකං අමච්චං ථෙරානං සන්තිකං පෙසෙසි. සො උභින්නං සුත්තං සුත්වා විනිච්ඡයං අදාසි [පාරා. අට්ඨ. 2.384]. තථා **වොහාරකතිස්සරාජ**කාලෙ ච (758-780 බු-ව) **ගොඨාභයරාජ**කාලෙ ච (797-810 බු-ව) ථෙරවාදිකා පොත්ථකාරුළ්හෙන ධම්මවිනයෙන සංසන්දෙත්වා අධම්මවාදං පටික්ඛිපිංසු [නිකායසඞ්ගහෙ 12-පිට්ඨෙ].

අධම්මවාදුප්පත්ති

අයං පන ආදිතො පට්ඨාය සාසනමලභූතානං අධම්මවාදානං උප්පත්ති. **අසොකරඤ්ඤො** හි කාලෙ උප්පබ්බාජෙත්වා නික්කඩ්ඪිතා **අඤ්ඤතිත්ථියා** බුද්ධසාසනෙ අලද්ධපතිට්ඨා කොධාභිභූතා **පාටලිපුත්තතො** නික්ඛමිත්වා **රාජගහසමීපෙ නාලන්දායං** සන්නිපතිත්වා එවං සම්මන්තයිංසු ''මහාජනස්ස බුද්ධසාසනෙ අනවගාහත්ථාය සක්‍යානං ධම්මවිනයො නාසෙතබ්බො, තඤ්ච ඛො තෙසං සමයං අජානන්තෙහි න සක්කා කාතුං, තස්මා යෙන කෙනචි උපායෙන පුනපි තත්ථ පබ්බජිතබ්බමෙවා''ති. තෙ එවං සම්මන්තයිත්වා පුන ආගන්ත්වා විසුද්ධත්ථෙරවාදීනමන්තරං පවිසිතුං අසක්කොන්තා තදඤ්ඤෙසං සත්තරසන්නං මහාසඞ්ඝිකාදිනිකායානං සන්තිකං උපසඞ්කමිත්වා අත්තනො අඤ්ඤතිත්ථියභාවං අජානාපෙත්වා පබ්බජිත්වා පිටකත්තයමුග්ගණ්හිත්වා තඤ්ච විපරිවත්තෙත්වා තතො **කොසම්බිං** ගන්ත්වා ධම්මවිනයනාසනාය උපායං මන්තයිත්වා 253-බුද්ධවස්සෙ ඡසු ඨානෙසු වසන්තා (1) **හෙමවතිකො** (2) **රාජගිරිකො** (3) **සිද්ධත්ථිකො** (4) **පුබ්බසෙලියො** (5) **අපරසෙලියො** (6) **වාජිරියො** (7) **වෙතුල්ලො** (8) **අන්ධකො** (9) **අඤ්ඤමහාසඞ්ඝිකො**ති නව අභිනවෙ නිකායෙ උප්පාදෙසුං [නිකායසඞ්ගහෙ 9-පිට්ඨෙ]. තෙසං නාමානි ච ලද්ධියො ච **කථාවත්ථුඅට්ඨකථායං** ආගතායෙව.

තෙසු හෙමවතිකා සද්ධම්මපතිරූපකං බුද්ධභාසිතභාවෙන දස්සෙත්වා

(1) **වණ්ණපිටකං** නාම ගන්ථං අකංසු.

රාජගිරිකා (2) **අඞ්ගුලිමාලපිටකං,**

සිද්ධත්ථිකා (3) **ගූළ්හවෙස්සන්තරං,**

පුබ්බසෙලියා (4) **රට්ඨපාලගජ්ජිතං,**

අපරසෙලියා (5) **ආළවකගජ්ජිතං,**

වජිරපබ්බතවාසිනො වාජිරියා (6) **ගූළ්හවිනයං** නාම ගන්ථං අකංසු.

තෙයෙව සබ්බෙ මායාජාලතන්ත-සමාජතන්තාදිකෙ අනෙකෙ **තන්තගන්ථෙ** ච, මරීචිකප්ප-හෙරම්භකප්පාදිකෙ අනෙකෙ **කප්පගන්ථෙ** ච අකංසු.

වෙතුල්ලවාදිනො පන (7) **වෙතුල්ලපිටකම**කංසු.

අන්ධකා ච (8) **රතනකූටා**දිකෙ ගන්ථෙ,

අඤ්ඤමහාසඞ්ඝිකා ච (9) **අක්ඛරසාරියා**දිසුත්තන්තෙ අකංසු [නිකායසඞ්ගහෙ 9-පිට්ඨෙ].

තෙසු පන සද්ධම්මපතිරූපකෙසු වෙතුල්ලවාදො, වාජිරියවාදො, රතනකූටසත්ථන්ති ඉමානියෙව තීණි ලඞ්කාදීපමුපාගතානි, අඤ්ඤානි පන වණ්ණපිටකාදීනි ජම්බුදීපෙයෙව නිවත්තන්තීති **නිකායසඞ්ගහෙ** වුත්තං. වණ්ණපිටකාදීනම්පි පන ලඞ්කාදීපමුපාගතච්ඡායා දිස්සතෙව. තථා හි **සමන්තපාසාදිකාය** විනයට්ඨකථායං (3, 9-පිට්ඨෙ)

> ''වණ්ණපිටක අඞ්ගුලිමාලපිටකරට්ඨපාලගජ්ජිතආළවකගජ්ජිතගූළ්හමග්ගගූළ්හවෙස්සන්තර ගූළ්හවිනය වෙදල්ලපිටකානි [එත්ථ ''වෙපුල්ල, වෙදල්ලං, වෙතුල්ලන්ති අත්ථතො එකං, බොධිසත්තපිටකස්සෙව නාම''න්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වුත්තං අසඞ්ගෙන නාම ආචරියෙන අභිධම්මසමුච්චයෙ නාම මහායානිකගන්ථෙ (79-පිට්ඨෙ) ''වෙපුල්ලං කතමං? බොධිසත්තපිටකසම්පයුත්තං භාසිතං. යදුච්චතෙ වෙපුල්ලං, තං වෙදල්ලමප්‍යුච්චතෙ, වෙතුල්ලමප්‍යුච්චතෙ. කිමත්ථං වෙපුල්ලමුච්චතෙ? සබ්බසත්තානං හිතසුඛාධිට්ඨානතො, උදාරගම්භීරධම්මදෙසනාතො ච. කිමත්ථමුච්චතෙ වෙදල්ලං? සබ්බාවරණවිදලනතො. කිමත්ථමුච්චතෙ වෙතුල්ලං? උපමානධම්මානං තුලනාභාවතො''ති] පන අබුද්ධවචනානියෙවාති වුත්ත''න්ති ච.

සාරත්ථප්පකාසිනියා සංයුත්තට්ඨකථායම්පි (2, 186-පිට්ඨෙ)

> ''ගූළ්හවිනයං ගූළ්හවෙස්සන්තරං ගූළ්හමහොසධං වණ්ණපිටකං අඞ්ගුලිමාලපිටකං රට්ඨපාලගජ්ජිතං ආළවකගජ්ජිතං වෙදල්ලපිටකන්ති අබුද්ධවචනං සද්ධම්මපතිරූපකං නාමා''ති ච–

තෙසං පටික්ඛෙපො දිස්සති. න හි තානි අසුත්වා, තෙසඤ්ච අත්ථං අජානිත්වා සීහළට්ඨකථාචරියෙහි තානි පටික්ඛිපිතුං සක්කා, නාපි තං පටික්ඛෙපවචනං ජම්බුදීපිකට්ඨකථාචරියානං වචනං භවිතුං, මහාමහින්දත්ථෙරස්ස සීහළදීපං ගමනසමයෙ තෙසංයෙව අභාවතො. තස්මා තානි ච තදඤ්ඤානි ච මහායානිකපිටකානි තංකාලිකානි යෙභුයොන සීහළදීපමුපාගතානීති ගහෙතබ්බානි. තෙසු ච **වජ්ජිපුත්තකගණ**පරියාපන්නස්ස **ධම්මරුචිනිකායස්ස** පිටකානං තදුපාගමනං පුබ්බෙව වුත්තං. තදඤ්ඤෙසං පන තදුපාගමනං එවං වෙදිතබ්බං.

වෙතුල්ලවාදස්ස පඨමනිග්ගහො

වොහාරකතිස්සරඤ්ඤො කාලෙ (758-780-බු-ව) අභයගිරිවාසිනො ධම්මරුචිනිකායිකා පුබ්බෙ වුත්තප්පකාරෙන සාසනවිනාසනත්ථාය භික්ඛුවෙසධාරීහි වෙතුල්ලවාදිබ්‍රාහ්මණෙහි රචිතං වෙතුල්ලපිටකං සම්පටිග්ගහෙත්වා ‘‘ඉදං බුද්ධභාසිත’’න්ති දස්සෙන්ති. තං මහාවිහාරවාසිනො ථෙරවාදිකා ධම්මවිනයෙන සංසන්දෙත්වා අධම්මවාදොති පටික්ඛිපිංසු. තං සුත්වා රාජා සබ්බසත්ථපාරගුං **කපිලං** නාම අමච්චං පෙසෙත්වා විනිච්ඡයං කාරාපෙත්වා අබුද්ධභාසිතභාවං ඤත්වා සබ්බං වෙතුල්ලපොත්ථකං ඣාපෙත්වා තල්ලද්ධිකෙ ච පාපභික්ඛූ නිග්ගහෙත්වා බුද්ධසාසනං ජොතෙසි [නිකායසඞ්ගහෙ 12-පිට්ඨෙ]. වුත්තඤ්හෙතං මහාවංසෙ –

36-41 ‘‘වෙතුල්ලවාදං මද්දිත්වා, කාරෙත්වා පාපනිග්ගහං;
කපිලෙන අමච්චෙන, සාසනං ජොතයී ච සො’’ති.

සාගලියනිකායුප්පත්ති

පුනපි තෙ අභයගිරිවාසිනො **ගොඨාභය**රඤ්ඤො කාලෙ (797-810-බු-ව) වෙතුල්ලවාදං තථෙව දස්සෙන්ති. තදා පන තෙසු **උස්සිලියාතිස්සො** නාම මහාථෙරො **වොහාරකතිස්ස**රාජකාලෙ වෙතුල්ලවාදීනං භික්ඛූනං කතනිග්ගහං සුත්වා ''විචාරණසම්පන්නස්ස රඤ්ඤො සමයෙ තථෙව භවෙය්‍ය, න භද්දකමෙත''න්ති චින්තෙත්වා ''න මයං තෙහි එකතො හොමා''ති තිසතමත්තෙ භික්ඛූ ගහෙත්වා දක්ඛිණගිරිවිහාරං ගන්ත්වා **ධම්මරුචිනිකාය**තො විසුං හුත්වා වසි. තෙසු **සාගලො** නාම මහාථෙරො තත්ථෙව දක්ඛිණගිරිම්හි වසන්තො ආගමබ්‍යාඛ්‍යානමකාසි. තතො පට්ඨාය තං ථෙරමාරබ්භ තස්සන්තෙවාසිනො **සාගලියා** නාම අහෙසුං. තෙසම්පි වාදො පච්ඡා **මහාසෙනරාජකාලෙ** **ජෙතවනවිහාරෙ** පත්ථරි [නිකාය 13-පිට්ඨයෙ].

වෙතුල්ලවාදස්ස දුතියනිග්ගහො

ගොඨාභයො පන රාජා පඤ්චසු [මහාවිහාර, චෙතිය, ථූපාරාම, ඉස්සරසමණක, වෙස්සගිරිවිහාරසඞ්ඛාතෙසු] විහාරෙසු මහාභික්ඛුසඞ්ඝං එකතො සන්නිපාතෙත්වා තං පවත්තිං පුච්ඡිත්වා වෙතුල්ලවාදස්ස අබුද්ධභාසිතභාවං ඤත්වා තංවාදිනො සට්ඨි පාපභික්ඛූ ලක්ඛණාහතෙ කත්වා රට්ඨතො පබ්බාජෙසි, වෙතුල්ලපොත්ථකානි ච ඣාපෙත්වා බුද්ධසාසනං ජොතෙසි [මහාවංසෙ 36, 111-112-ගාථාසු, නිකාය 13-පිට්ඨෙ].

තදා රට්ඨතො පබ්බාජිතෙසු තෙසු භික්ඛූසු කෙචි **කාවීරපට්ටනං** ගන්ත්වා තත්ථ වසන්ති. තස්මිඤ්ච සමයෙ එකො අඤ්ඤතිත්ථියමාණවකො දෙසන්තරතො කාවීරමාගන්ත්වා පට්ටනගාමිකෙහි තෙසං භික්ඛූනං කතූපහාරං දිස්වා ලාභසක්කාරං නිස්සාය තෙසං සන්තිකෙ පබ්බජිත්වා **සඞ්ඝමිත්තො**ති නාමෙන පාකටො අහොසි. සො මහාවිහාරවාසීනං ධම්මවිනිච්ඡයං නිස්සාය ගොඨාභයරඤ්ඤා වෙතුල්ලවාදහෙතු තෙසං භික්ඛූනං රට්ඨා පබ්බාජිතභාවං ඤත්වා මහාවිහාරවාසීනං කුද්ධො හුත්වා ‘‘වෙතුල්ලවාදං වා නෙ ගාහාපෙස්සාමි, විහාරෙ වා නෙසං උම්මූලෙත්වා විනාසෙස්සාමී’’ති සීහළදීපං ගන්ත්වා රාජානං පසාදෙත්වා තස්ස ද්වෙ පුත්තෙ සිප්පං සික්ඛාපෙස්සාමීති ආරභි. තථාපි අත්තනො වාදස්ස ජානනසමත්ථං **ජෙට්ඨතිස්සං** ඔහාය අනාගතෙ අත්තනො වචනං කාරාපෙතුං සක්කුණෙය්‍යං කනිට්ඨං **මහාසෙනකුමාර**මෙව සඞ්ගණ්හිත්වා සිප්පං සික්ඛාපෙසි. පිතුනො අච්චයෙන ජෙට්ඨතිස්සකුමාරෙ රජ්ජං පත්තෙ (810-819-බු-ව) සො තස්ස රඤ්ඤො භීතො කාවීරපට්ටනමෙව ගතො [මහාවංසෙ 36, 113-ගාථාදීසු, නිකාය 14-පිට්ඨෙ].

මහාසෙනරඤ්ඤො පන කාලෙ (819-845-බු-ව) සො පුන සීහළදීපමාගන්ත්වා **අභයගිරිවිහාරෙ** වසන්තො මහාවිහාරවාසීහි වෙතුල්ලවාදං ගාහාපෙතුං නානාපකාරෙහි වායාමමකාසි. තථාපි තෙහි තං ගාහාපෙතුං අසක්කොන්තො රාජානං උපසඞ්කමිත්වා නානාකාරණෙහි සඤ්ඤාපෙත්වා ‘‘යො කොචි එකස්සපි භික්ඛුස්ස මහාවිහාරවාසිනො ආහාරං දදෙය්‍ය, තස්ස සතං දණ්ඩො’’ති රඤ්ඤො ආණාය නගරෙ භෙරිං චරාපෙසි. තදා මහාවිහාරවාසිනො නගරෙ පිණ්ඩාය චරන්තා තයො දිවසෙ භික්ඛමලද්ධා මහාපාසාදෙ සන්නිපතිත්වා ‘‘සචෙ මයං ඛුදාහෙතු අධම්මං ධම්මොති ගණ්හෙය්‍යාම, බහූ ජනා තං ගහෙත්වා අපායගාමිනො භවිස්සන්ති, මයඤ්ච සබ්බෙ සාවජ්ජා භවිස්සාම, තස්මා න මයං ජීවිතහෙතුපි වෙතුල්ලවාදං පටිග්ගණ්හිස්සාමා’’ති සම්මන්තයිත්වා මහාවිහාරාදිකෙ සබ්බවිහාරෙ ඡඩ්ඩෙත්වා **රොහණජනපදඤ්ච මලයපදෙසඤ්ච** අගමිංසු [මහාවංසෙ 37, 2-6-ගාථාසු. නිකායසඞ්ගහෙ 14-පිට්ඨෙ].

වෙතුල්ලවාදො

කීදිසො **වෙතුල්ලවාදො** නාම, යතො මහාවිහාරවාසිනො අතිවිය ජිගුච්ඡිංසූති? ඉදානි වෙතුල්ලවාදස්ස සරූපං සබ්බාකාරෙන පකාසෙතුං න සක්කා, වෙතුල්ලනාමෙන පොත්ථකානං වා නිකායස්ස වා එතරහි අපාකටභාවතො. අභිධම්මපිටකෙ පන කථාවත්ථුඅට්ඨකථායං [කථා. අට්ඨ. 793-794 ආදයො] කතිපයා වෙතුල්ලවාදා ආගතා. කථං? –

''පරමත්ථතො මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො, මග්ගඵලෙහි අඤ්ඤො සඞ්ඝො නාම නත්ථි, මග්ගඵලානි ච න කිඤ්චි පටිග්ගණ්හන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හාතී''ති ච (1).

''මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො නාම, න ච තානි දක්ඛිණං විසොධෙතුං සක්කොන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතී''ති ච (2).

''මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො නාම, න ච තානි කිඤ්චි භුඤ්ජන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං සඞ්ඝො භුඤ්ජති පිවති ඛාදති සායතී''ති ච (3).

මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො නාම, න ච සක්කා තෙසං කිඤ්චි දාතුං, න ච තෙහි පටිග්ගණ්හිතුං, නාපි තෙසං දානෙන කොචි උපකාරො ඉජ්ඣති, තස්මා න වත්තබ්බං සඞ්ඝස්ස දින්නං මහප්ඵල''න්ති ච (4).

''බුද්ධො භගවා න කිඤ්චි පරිභුඤ්ජති, ලොකානුවත්තනත්ථං පන පරිභුඤ්ජමානං විය අත්තානං දස්සෙති, තස්මා නිරුපකාරත්තා න වත්තබ්බං තස්මිං දින්නං මහප්ඵල''න්ති ච (5).

''භගවා තුසිතභවනෙ නිබ්බත්තො තත්ථෙව වසති, න මනුස්සලොකං ආගච්ඡති, නිම්මිතරූපමත්තකං පනෙත්ථ දස්සෙතී''ති ච (6).

''තුසිතපුරෙ ඨිතො භගවා ධම්මදෙසනත්ථාය අභිනිම්මිතං පෙසෙසි, තෙන චෙව, තස්ස ච දෙසනං සම්පටිච්ඡිත්වා ආයස්මතා ආනන්දෙන ධම්මො දෙසිතො, න බුද්ධෙන භගවතා''ති ච (7).

''එකාධිප්පායෙන මෙථුනො ධම්මො පටිසෙවිතබ්බො. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – කාරුඤ්ඤෙන වා එකෙන අධිප්පායෙන එකාධිප්පායො, සංසාරෙ වා එකතො භවිස්සාමාති ඉත්ථියා සද්ධිං බුද්ධපූජාදීනි කත්වා පණිධිවසෙන එකො අධිප්පායො අස්සාති එකාධිප්පායො, එවරූපො ද්වින්නම්පි ජනානං එකාධිප්පායො මෙථුනො ධම්මො පටිසෙවිතබ්බො''ති ච (8) එවං වෙතුල්ලවාදීනං ලද්ධියො ආගතා, එත්තකායෙව නෙසං වාදා ථෙරවාදගන්ථවසෙන දානි පඤ්ඤායන්ති.

එත්ථ ච ආදිතො චතූහි වාදෙහි සුත්තන්තාගතසඞ්ඝො ච මිච්ඡා ගහිතො, විනයාගතසඞ්ඝො ච සබ්බථා පටික්ඛිත්තො. තදනන්තරං තයො වාදා ඉස්සරනිම්මානවාදානුවත්තකා. අන්තිමස්ස පන අසද්ධම්මවාදභාවො අතිවිය පාකටොති.

අභිධම්මසමුච්චයෙ පන වෙතුල්ලපිටකස්ස බොධිසත්තපිටකභාවො පකාසිතො, තස්මා සද්ධම්මපුණ්ඩරිකසුත්තාදිකෙ බොධිසත්තපිටකෙ ආගතවාදොපි ''වෙතුල්ලවාදො''ති වෙදිතබ්බො [අභිධම්මසමුච්චයෙ 79-පිට්ඨෙ].

මහාවිහාරනාසනං

මහාවිහාරවාසීසු පන වුත්තප්පකාරෙන සබ්බවිහාරෙ ඡඩ්ඩෙත්වා ගතෙසු සඞ්ඝමිත්තො පාපභික්ඛු රාජානං සඤ්ඤාපෙත්වා ලොහපාසාදාදිකෙ චතුසට්ඨ්‍යාධිකෙ තිසතමත්තෙ පරිවෙණපාසාදෙ නාසෙත්වා සමූලං උද්ධරාපෙත්වා අභයගිරිවිහාරං ආනයාපෙසි. විහාරභූමියඤ්ච කසාපෙත්වා අපරණ්ණෙ වපාපෙසි. එවං තදා මහාවිහාරො නව වස්සානි භික්ඛූහි සුඤ්ඤො අහොසි ආවාසවිරහිතො ච. අථ රාජා **මෙඝවණ්ණාභයස්ස** නාම කල්‍යාණමිත්තභූතස්ස අමච්චස්ස සන්තජ්ජනපුබ්බඞ්ගමෙන වචනෙන මහාවිහාරං පුන පාකතිකං කත්වා තෙ චාපි අපක්කන්තෙ භික්ඛූ ආනෙත්වා චතූහි පච්චයෙහි උපට්ඨහි [මහාවංසෙ 37-30-ගාථාසු. නිකායසඞ්ගහෙ 14-15-පිට්ඨෙසු].

ජෙතවනවාසිනිකායුප්පත්ති

පුනපි රාජා **දක්ඛිණාරාම**වාසිම්හි ජිම්හමානසෙ **කුහකතිස්සත්ථෙරෙ** පසන්නො හුත්වා තස්සත්ථාය මහාවිහාරසීමබ්භන්තරෙ **ජොතිවනුය්‍යානෙ** ජෙතවනවිහාරං කාරෙතුමාරභි. මහාවිහාරවාසිනො භික්ඛූ තං නිවාරෙතුං අසක්කොන්තා පුනපි තතො අපක්කමිංසු. තදාපි මහාවිහාරො නව මාසානි භික්ඛූහි සුඤ්ඤො අහොසි. රාජා පන අත්තනො අජ්ඣාසයවසෙනෙව තත්ථ **ජෙතවනවිහාරං** කාරෙත්වා තස්ස කුහකතිස්සත්ථෙරස්ස අදාසියෙව. තත්ථ දක්ඛිණගිරිවිහාරතො **සාගලියා** භික්ඛූ ආගන්ත්වා වසිංසු. පච්ඡා ච තෙ **අම්බසාමණෙරසිලාකාල**රඤ්ඤො කාලෙ (1067-1080-බු-ව) වෙතුල්ලවාදිනො අහෙසුං [මහාවංසෙ 37, 32-ගාථාදීසු, නිකායසඞ්ගහෙ 15-පිට්ඨෙ].

එවං ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරස්ස සීහළදීපමාගමනකාලතො (965-බු-ව) පුබ්බෙයෙව විසුද්ධත්ථෙරවාදීහි මහාවිහාරවාසීහි විරුද්ධසමයා **අභයගිරිවාසිනො** (455-බු-ව) **සාගලියා** (797-810-බු-ව) **ජෙතවනවාසිනො** (829-845-බු-ව) චාති තයො නිකායා උප්පන්නා අහෙසුං. තෙසු පන අභයගිරිවාසිනොයෙව විසෙසතො පාකටා චෙව හොන්ති බලවන්තො ච. තථා හි තෙ විසුද්ධත්ථෙරවාදපිටකඤ්ච වජ්ජිපුත්තකපරියාපන්නධම්මරුචිනිකායපිටකඤ්ච මහිසාසකාදිනිකායපිටකඤ්ච මහායානපිටකඤ්ච සම්පටිච්ඡන්ති. තෙසු ධම්මරුචිනිකායපිටකස්ස සම්පටිච්ඡිතභාවො පාකටොයෙව. මහිසාසකාදිනිකායපිටකස්ස සම්පටිච්ඡිතභාවො පන **ඵාහියන්**නාමස්ස චිනභික්ඛුනො අද්ධානක්කමසල්ලක්ඛණකථාය චෙව අට්ඨකථාසු පටික්ඛිත්තවණ්ණපිටකාදිනාමවසෙන ච වෙදිතබ්බො, තථා මහායානපිටකස්ස සම්පටිච්ඡිතභාවොපි.

ඵාහියමද්ධානක්කමකථා

ඵාහියන්නාමෙන හි චීනභික්ඛුනා 956-බුද්ධවස්සෙ සීහළදීපතො සක්කතභාසාරොපිතං මහිසාසකවිනයපිටකඤ්ච දීඝාගමො ච සංයුත්තාගමො ච සන්නිපාතපිටකඤ්ච අත්තනා සහ චීනරට්ඨමානීතන්ති තස්ස අද්ධානක්කමකථායං දස්සිතං. තඤ්ච සබ්බං අභයගිරිවිහාරතොයෙව ලද්ධමස්ස, මහාවිහාරවාසීනං සක්කතාරොපිතපිටකාභාවතො. අට්ඨකථායං පටික්ඛිත්තවණ්ණපිටකාදීනි ච තත්ථෙව භවෙය්‍යුං, මහාවිහාරවාසීහි තෙසං අප්පටිග්ගහිතභාවතො. තථා ‘‘ඵාහියම්භික්ඛුස්ස සීහළදීපෙ පටිවසනකාලෙ (954-956-බු-ව) මහාවිහාරෙ තිසහස්සමත්තා භික්ඛූ වසන්ති, තෙ ථෙරවාදපිටකමෙව උග්ගණ්හන්ති, න මහායානපිටකං. අභයගිරිවිහාරෙ පඤ්චසහස්සමත්තා භික්ඛූ වසන්ති, තෙ පන ද්වෙපි පිටකානි උග්ගණ්හන්ති **මහායානපිටකඤ්චෙව ථෙරවාදපිටකඤ්චා**’’ති ච තෙනෙව චීනභික්ඛුනා දස්සිතං.

යස්මා පන අභයගිරිවාසිනො මහායානපිටකම්පි උග්ගණ්හන්ති, තස්මා තස්මිං විහාරෙ මහායානිකානං පධානාචරියභූතෙහි අස්සඝොසනාගජ්ජුනෙහි කතගන්ථාපි සංවිජ්ජමානායෙව භවෙය්‍යුං, තතොයෙව තෙසං නයඤ්ච නාමඤ්ච ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරොපි අඤ්ඤෙපි තංකාලිකා මහාවිහාරවාසිනො සුතසම්පන්නා ථෙරා ජානෙය්‍යුංයෙව. අපිච දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙ සමුද්දසමීපෙ ගුන්තාජනපදෙ **නාගාරජුනකොණ්ඩං** නාම ඨානමත්ථි, යත්ථ **නාගජ්ජුනො** මහායානිකානං පධානාචරියභූතො වසන්තො බුද්ධසාසනං පතිට්ඨාපෙසි. ආචරියබුද්ධඝොසස්ස ච තන්දෙසිකභාවනිමිත්තං දිස්සති, තං පච්ඡතො (33-පිට්ඨෙ) ආවිභවිස්සති. තස්මාපි ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරො නාගජ්ජුනස්ස ච අස්සඝොසස්ස ච නයඤ්ච නාමඤ්ච ජානෙය්‍යායෙවාති සක්කා අනුමිනිතුං.

ජානතොයෙව පන තෙසං නයස්ස වා නාමස්ස වා අත්තනො අට්ඨකථායමප්පකාසනං තෙසං නිකායන්තරභාවතොයෙවස්ස. තථා හි තෙසං අස්සඝොසනාගජ්ජුනානං **අස්සඝොසො** [(570-670-බුද්ධවස්සබ්භන්තරෙ)] ථෙරවාදතො භින්නෙසු එකාදසසු ගණෙසු **සබ්බත්ථිවාදගණෙ** පරියාපන්නො, **නාගජ්ජුනො** ච **මහාසඞ්ඝික-චෙතියවාදිග**ණාදීහි ජාතෙ **මහායානනිකායෙ** පරියාපන්නො, මහාවිහාරවාසිනො ච ආදිතොයෙව පට්ඨාය නිකායන්තරසමයෙහි අසම්මිස්සනත්ථං අත්තනො පිටකං අතීව ආදරං කත්වා රක්ඛන්ති, අයඤ්ච ආචරියබුද්ධඝොසො තෙසමඤ්ඤතරො. වුත්තඤ්හි තස්ස ගන්ථනිගමනෙසු **‘‘මහාවිහාරවාසීනං වංසාලඞ්කාරභූතෙනා’’**ති. තස්මා ‘‘ආචරියබුද්ධඝොසො තෙසං නයං ජානන්තොයෙව අත්තනො ගන්ථෙසු නිකායන්තරසමයෙහි අසම්මිස්සනත්ථං නප්පකාසෙසී’’ති වෙදිතබ්බං.

එත්තාවතා ච යානි ‘‘බොධිමණ්ඩසමීපම්හි, ජාතො බ්‍රාහ්මණමාණවො’’තිආදිනා වුත්තස්ස මහාවංසවචනස්ස විචාරණමුඛෙන ආචරියබුද්ධඝොසස්ස වම්භනවචනානි ධම්මානන්දකොසම්බිනා වුත්තානි, තානි අමූලකභාවෙන අනුවිචාරිතානි. තථාපි ‘‘ආචරියබුද්ධඝොසො බොධිමණ්ඩසමීපෙ ජාතො’’ති එතං පන අත්ථං සාධෙතුං දළ්හකාරණං න දිස්සතෙව ඨපෙත්වා තං මහාවංසවචනං, යම්පි **බුද්ධඝොසුප්පත්තියං** වුත්තං, තම්පි මහාවංසමෙව නිස්සාය වුත්තවචනත්තා න දළ්හකාරණං හොතීති.

මරම්මරට්ඨිකභාවකථා

එකච්චෙ පන මරම්මරට්ඨිකා ''ආචරියබුද්ධඝොසො මරම්මරට්ඨෙ **සථුං** නාම නගරතො **සීහළදීපං** ගන්ත්වා සඞ්ගහට්ඨකථායො අකාසී''ති වදන්ති. තං ධම්මානන්දෙන අනුජානිත්වා ''තම්පි ථොකං යුත්තිසම්පන්නං, අහං එවං සද්දහාමි 'බුද්ධඝොසො දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙ **තෙලඞ්ග**ජාතිකො'ති, තෙලඞ්ගජාතිකා ච බහූ ජනා **මරම්ම**රට්ඨෙ ච **ඉන්දොචින** රට්ඨෙ ච ගන්ත්වා වසන්ති, **තල්හිඞ?** ඉති වොහාරො ච තතොයෙව තෙලඞ්ගපදතො උප්පන්නො. තථා 'බුද්ධඝොසො අට්ඨකථායො කත්වා සීහළදීපතො මරම්මරට්ඨං ගන්ත්වා පච්ඡිමභාගෙ තත්ථෙව වසී'තිපි ගහෙතුං සක්කා, තස්ස හි ගන්ථා මරම්මරට්ඨෙ සීහළරට්ඨතොපි සුරක්ඛිතතරා හොන්තී''ති ච වත්වා පතිට්ඨාපිතං.

දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකභාවයුත්ති

බහූ පන ආධුනිකා විචක්ඛණා ධම්මානන්දාදයො ''ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරො **දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකො**''ති වදන්ති. අයං පනෙත්ථ යුත්ති, යෙහුය්‍යෙන හි අට්ඨකථාටීකාකාරා ථෙරා දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකායෙව. තථා හි බුද්ධවංසට්ඨකථාය ච අභිධම්මාවතාරට්ඨකථාය ච විනයවිනිච්ඡයට්ඨකථාය ච කාරකො **ආචරියබුද්ධදත්තත්ථෙරො** චොළරට්ඨෙ තම්බපණ්ණිනදියං **උරගනගරෙ** ජාතො ආචරියබුද්ධඝොසෙන එකකාලිකො ච. පරමත්ථවිනිච්ඡය-නාමරූපපරිච්ඡෙද-අභිධම්මත්ථසඞ්ගහානං කාරකො **ආචරියඅනුරුද්ධත්ථෙරො** [එකච්චෙ පන වදන්ති-පරමත්ථවිනිච්ඡයකාරකො එකො, නාමරූපපරිච්ඡෙදඅභිධම්මත්ථසඞ්ගහානං කාරකො එකොති ද්වෙ අනුරුද්ධත්ථෙරාති] **කඤ්චිවරරට්ඨෙ කාවෙරිනගරජාතිකො**. ඛුද්දකනිකායපරියාපන්නඋදානාදිපාළියා සංවණ්ණනාභූතාය පරමත්ථදීපනියා කාරකො **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරොපි** දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙ කඤ්චිපුරජාතිකො. තථෙවායම්පීති වෙදිතබ්බො. වුත්තඤ්හි **මනොරථපූරණියා** නාම අඞ්ගුත්තරට්ඨකථාය නිගමනෙ –

''ආයාචිතො සුමතිනා, ථෙරෙන භදන්තජොතිපාලෙන;
කඤ්චිපුරාදීසු මයා, පුබ්බෙ සද්ධිං වසන්තෙනා''ති.

එත්ථ ච **කඤ්චිපුරං** නාම මදරසනගරස්ස ඊසකං පච්ඡිමනිස්සිතෙ දක්ඛිණදිසාභාගෙ පඤ්චචත්තාලීසමිලප්පමාණෙ පදෙසෙ ඉදානි කඤ්ජීවර ඉති වොහරිතනගරමෙව.

තථා **පපඤ්චසූදනියා** නාම මජ්ඣිමට්ඨකථාය නිගමනෙපි –

''ආයාචිතො සුමතිනා, ථෙරෙන බුද්ධමිත්තෙන;
පුබ්බෙ මයූරදූත [මයූරරූප (සී.), මයූරසුත්ත (ස්‍යා.)] පට්ටනම්හි සද්ධිං වසන්තෙනා''ති – වුත්තං.

එත්ථ ච **මයූරදූතපට්ටනං** නාම ඉදානි මදරසනගරසමීපෙ මිලපොර ඉති වොහරිතට්ඨානන්ති පොරාණප්පවත්තිගවෙසීහි වුත්තං.

ඉමාහි පන නිගමනගාථාහි දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙයෙව නිවුත්ථපුබ්බතං පකාසෙති, බොධිමණ්ඩසමීපෙ වා, මරම්මරට්ඨෙ වා නිවුත්ථපුබ්බතාය පකාසනඤ්ච න දිස්සති. තෙන ආචරියබුද්ධඝොසො දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකො න හොතීති න සක්කා පටික්ඛිපිතුං.

සමන්තපාසාදිකායම්පි විනයට්ඨකථායං (3, 13) ආචරියෙන එවං වුත්තං –

''යං පන අන්ධකට්ඨකථායං 'අපරික්ඛිත්තෙ පමුඛෙ අනාපත්තීති භූමියං විනා ජගතියා පමුඛං සන්ධාය කථිත'න්ති වුත්තං, තං අන්ධකරට්ඨෙ පාටෙක්කසන්නිවෙසා එකච්ඡදනා ගබ්භපාළියො සන්ධාය වුත්ත''න්ති.

ඉමිනා පන වචනෙන ''අන්ධකට්ඨකථා අන්ධකරට්ඨිකෙහි ථෙරෙහි කතා''ති පාකටා හොති, ආචරියබුද්ධඝොසොපි ච අන්ධකට්ඨකථාය සන්ධායභාසිතම්පි තන්දෙසිකගබ්භපාළිසන්නිවෙසාකාරම්පි සුට්ඨු ජානාති, තස්මා තන්දෙසිකො න හොතීති න සක්කා වත්තුන්ති.

තථා ඉමස්සපි විසුද්ධිමග්ගස්ස නිගමනෙ – **''මොරණ්ඩඛෙටකවත්තබ්බෙනා''**ති වුත්තං. එත්ථ ච **ඛෙටොති** පදස්ස ගාමොති වා, ජානපදානං කස්සකානං නිවාසොති වා, ඛුද්දකනගරන්ති වා තයො අත්ථා සක්කතාභිධානෙ පකාසිතා, දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙසු ච යාවජ්ජතනාපි ගාමො **ඛෙඩා**ති වොහරීයති. තස්මා මොරණ්ඩඛෙටෙ ජාතො මොරණ්ඩඛෙටකො, මොරණ්ඩඛෙටකො ඉති වත්තබ්බො මොරණ්ඩඛෙටකවත්තබ්බො, තෙන මොරණ්ඩඛෙටකවත්තබ්බෙනාති වචනත්ථං කත්වා ''මොරණ්ඩගාමෙ ජාතොති වත්තබ්බෙන ථෙරෙනා''ති අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉදානි පන දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙ **ගුන්තූජනපදෙ** නාගාරජුනකොණ්ඩතො එකපණ්ණාසමිලමත්තෙ (51) අමරවතිතො ච අට්ඨපණ්ණාසමිලමත්තෙ (58) පදෙසෙ **කොතනෙමලිපූරී**ති ච **ගුන්දලපල්ලී**ති ච වොහරිතං ඨානද්වයමත්ථි, තත්ථ ච බහූනි බුද්ධසාසනිකපොරාණසන්තකානි දිට්ඨානි, **නෙමලී**ති තෙලගුවොහාරො ච මොරස්ස, **ගුන්දලු** ඉති ච අණ්ඩස්ස, තස්මා තං ඨානද්වයමෙව පුබ්බෙ **මොරණ්ඩඛෙටොති** වොහරිතො **ආචරියබුද්ධඝොසස්ස ජාතිගාමො** භවෙය්‍යාති පොරාණට්ඨානගවෙසීහි ගහිතො. යස්මා පනෙතං ''මොරණ්ඩඛෙටකවත්තබ්බෙනා''ති පදං ''මොරණ්ඩගාමජාතෙනා''ති පදං විය පාළිනයානුච්ඡවිකං න හොති, අඤ්ඤෙහි ච බහූහි විසෙසනපදෙහි එකතො අට්ඨත්වා විසෙස්‍යපදස්ස පච්ඡතො විසුං ඨිතං, ආගමට්ඨකථාදීසු ච න දිස්සති, තස්මා එතං කෙනචි තංකාලිකෙන ආචරියස්ස ජාතිට්ඨානං සඤ්ජානන්තෙන පක්ඛිත්තං විය දිස්සතීති.

ඉමෙසු පන තීසු ''ආචරියබුද්ධඝොසො බොධිමණ්ඩසමීපෙ ජාතොති ච මරම්මරට්ඨිකොති ච දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකො''ති ච වුත්තවචනෙසු පච්ඡිමමෙව බලවතරං හොති ආචරියස්සෙව වචනනිස්සිතත්තා, තස්මා

තදෙව නිස්සාය ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරස්ස උප්පත්ති එවං වෙදිතබ්බා.

ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරස්ස අට්ඨුප්පත්ති

ආචරියබුද්ධඝොසො දසමෙ බුද්ධවස්සසතකෙ (901-1000-බු-ව) **දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙ මොරණ්ඩගාමෙ** බ්‍රාහ්මණකුලෙ ජාතො, සො තීසු වෙදෙසු චෙව සබ්බවිජ්ජාසිප්පගන්ථෙසු ච පාරඞ්ගතො හුත්වා බුද්ධසාසනධම්මං සුත්වා තම්පි උග්ගණ්හිතුකාමො තස්මිංයෙව දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙ එකස්මිං ථෙරවාදිකවිහාරෙ **මහාවිහාරවාසීනං** රෙවතත්ථෙරප්පමුඛානං භික්ඛූනං සන්තිකෙ පබ්බජ්ජඤ්චෙව උපසම්පදඤ්ච ගණ්හිත්වා පිටකත්තයපාළිමුග්ගණ්හි. සො එවං පිටකත්තයපාළිමුග්ගණ්හන්තොයෙව අඤ්ඤාසි ‘‘අයමෙකායනමග්ගො දස්සනවිසුද්ධියා නිබ්බානසච්ඡිකිරියායා’’ති. ආචරියුපජ්ඣායා ච තස්ස විසිට්ඨඤාණප්පභාවසම්පන්නභාවං ඤත්වා ‘‘ඉමස්ස බුද්ධසාසනෙ කිත්තිඝොසො බුද්ධස්ස විය පවත්තිස්සතී’’ති සම්පස්සමානා **‘‘බුද්ධඝොසො’’**ති නාමමකංසු. තෙන වුත්තං ‘‘බුද්ධඝොසොති ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යොනා’’ති.

සො එවං පිටකත්තයපාළිමුග්ගණ්හිත්වා **මදරස** නගරසමීපට්ඨානභූතෙ **මයූරදූතපට්ටනම්හි** ච **කඤ්චිපුරාදීසු** ච වසන්තො **අන්ධකට්ඨකථාය** පරිචයං කත්වා තාය අසන්තුට්ඨචිත්තො සීහළට්ඨකථාසුපි පරිචයං කාතුකාමො තා ච පාළිභාසමාරොපෙත්වා අභිනවීකාතුමාසීසන්තො සීහළදීපමගමාසි. තස්මිඤ්ච කාලෙ සීහළදීපෙ **මහානාමො** නාම රාජා රජ්ජං කාරෙති, සො ච රාජා **අභයගිරිවාසීසු** පසන්නො තෙයෙව විසෙසතො පග්ගණ්හාති.

එකච්චෙ පන ආධුනිකා විචක්ඛණා එවං වදන්ති ‘‘ආචරියබුද්ධඝොසස්ස සීහළදීපාගමනෙන **සිරිමෙඝවණ්ණරාජ**කාලතො (846-බු-ව) පුරෙතරංයෙව භවිතබ්බ’’න්ති. ඉදඤ්ච නෙසං කාරණං, තස්ස රඤ්ඤො නවවස්සකාලෙ (855-බු-ව) බුද්ධස්ස **දාඨාධාතුකලිඞ්ගරට්ඨ**තො සීහළදීපමානීතා, තතො පට්ඨාය සීහළරාජානො අනුසංවච්ඡරං මහන්තං ධාතුපූජාඋස්සවං කරොන්ති. යදි ච ආචරියබුද්ධඝොසො තතො පච්ඡා සීහළදීපමාගච්ඡෙය්‍ය, තම්පි පාසාදිකං මහුස්සවං දිස්වා අත්තනො ගන්ථෙසු පකාසෙය්‍ය යථා ඵාහියං නාම චිනභික්ඛු මහානාමරාජකාලෙ (953-975-බු-ව) තං දිස්වා අත්තනො අද්ධානක්කමකථායං පකාසෙසි, න පන ආචරියස්ස ගන්ථෙසු තංපකාසනා දිස්සති, තෙනෙතං ඤායති ‘‘ආචරියබුද්ධඝොසො දාඨාධාතුසම්පත්තකාලතො (855-බු-ව) පුරෙතරංයෙව සීහළදීපමාගන්ත්වා අට්ඨකථායො අකාසී’’ති. තං පන න දළ්හකාරණං හොති, තිපිටකපාළියා හි අත්ථසංවණ්ණනාය යං වා තං වා අත්තනො පච්චක්ඛදිට්ඨං පකාසෙතබ්බං න හොති, න ච අත්ථසංවණ්ණනා අද්ධානක්කමකථාසදිසා. කිඤ්ච භිය්‍යො, සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථායං දීපවංසතොපි කිඤ්චි ආනෙත්වා පකාසිතං, දීපවංසෙ ච යාව මහාසෙනරාජකාලා (819-845-බු-ව) පවත්ති පකාසිතාති සිරිමෙඝවණ්ණරාජකාලතො (845-873-බු-ව) පුබ්බෙ දීපවංසොයෙව ලිඛිතො න භවෙය්‍ය. යදි ච අට්ඨකථායො තතො පුබ්බෙයෙව කතා භවෙය්‍යුං, කථං තත්ථ දීපවංසො සක්කා පකාසෙතුන්ති.

ආචරියබුද්ධඝොසො පන සීහළදීපං පත්තකාලෙ (965-බු-ව) **මහාවිහාරමෙව** ගන්ත්වා තත්ථ සීහළමහාථෙරානං සන්තිකෙ සීහළට්ඨකථායො සුණි. වුත්තඤ්හි සමන්තපාසාදිකායං –

‘‘මහාඅට්ඨකථඤ්චෙව, මහාපච්චරිමෙව ච;
කුරුන්දිඤ්චාති තිස්සොපි, සීහළට්ඨකථා ඉමා.

බුද්ධමිත්තොති නාමෙන, විස්සුතස්ස යසස්සිනො;
විනයඤ්ඤුස්ස ධීරස්ස, සුත්වා ථෙරස්ස සන්තිකෙ’’ති [පරි. අට්ඨ. නිගමනකථා].

ඉමිනා පන අට්ඨකථාවචනෙන මහාඅට්ඨකථාදීනං තිස්සන්නංයෙව අට්ඨකථානං සුතභාවො දස්සිතො. සමන්තපාසාදිකායං පන සඞ්ඛෙපඅන්ධකට්ඨකථානම්පි විනිච්ඡයො දස්සිතොයෙව, කස්මා පන තා ආචරියෙන සීහළත්ථෙරානං සන්තිකෙ න සුතාති? තාසු හි අන්ධකට්ඨකථා තාව අන්ධකරට්ඨීකභාවතො, කතපරිචයභාවතො ච න සුතාති පාකටොයෙවායමත්ථො. සඞ්ඛෙපට්ඨකථා පන මහාපච්චරිට්ඨකථාය සංඛිත්තමත්තභාවතො න සුතාති වෙදිතබ්බා. තථා හි **වජිරබුද්ධිටීකායං** ගන්ථාරම්භසංවණ්ණනායං [වජිර. ටී. ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා] චූළපච්චරිට්ඨකථාඅන්ධකට්ඨකථානම්පි **ආදි-**සද්දෙන සඞ්ගහිතභාවො වුත්තො, **සාරත්ථදීපනී-විමතිවිනොදනී**ටීකාසු [සාරත්ථ. ටී. 1.92 පාචිත්තියකණ්ඩ; වි. වි. ටී. 1.ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා] පන අන්ධකසඞ්ඛෙපට්ඨකථානං සඞ්ගහිතභාවො වුත්තො, සමන්තපාසාදිකායඤ්ච චූළපච්චරීති නාමං කුහිඤ්චිපි න දිස්සති, මහාට්ඨකථා මහාපච්චරී කුරුන්දී අන්ධකසඞ්ඛෙපට්ඨකථාති ඉමානියෙව නාමානි දිස්සන්ති, බහූසු ච ඨානෙසු ‘‘සඞ්ඛෙපට්ඨකථායං පන මහාපච්චරියඤ්ච වුත්ත’’න්තිආදිනා [පාරා. අට්ඨ. 1.94] ද්වින්නම්පි සමානවිනිච්ඡයො දස්සිතො. තස්මා වජිරබුද්ධියං චූළපච්චරීති වුත්තට්ඨකථා මහාපච්චරිතො උද්ධරිත්වා සඞ්ඛෙපෙන කතට්ඨකථා භවෙය්‍ය, සා ච සඞ්ඛෙපෙන කතත්තා **සඞ්ඛෙපට්ඨකථා** නාම ජාතා භවෙය්‍ය. එවඤ්ච සති මහාපච්චරියා සුතාය සාපි සුතායෙව හොතීති න සා ආචරියෙන සුතාති වෙදිතබ්බා.

එවං සීහළට්ඨකථායො සුණන්තස්සෙව ආචරියබුද්ධඝොසස්ස තික්ඛගම්භීරජවනඤාණප්පභාවවිසෙසසම්පන්නභාවඤ්ච

පරමවිසුද්ධසද්ධාබුද්ධිවීරියපටිමණ්ඩිතසීලාචාරජ්ජවමද්දවාදිගුණසමුදය- සමුදිතභාවඤ්ච සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථපඤ්ඤාවෙය්‍යත්ති- යසමන්නාගතභාවඤ්ච අනෙකසත්ථන්තරොචිතසංවණ්ණනානයසුකොවිදභාවඤ්ච ඤත්වා තංසවනකිච්චපරිනිට්ඨිතකාලෙ **සඞ්ඝපාලාදයො** ථෙරා තං විසුද්ධිමග්ගාදිගන්ථානං කරණත්ථාය විසුං විසුං ආයාචිංසු. එත්ථ ච ආචරියස්ස යථාවුත්තගුණෙහි සම්පන්නභාවො අත්තනො වචනෙනෙව පාකටො. වුත්තඤ්හි අත්තනො ගන්ථනිගමනෙසු –

''පරමවිසුද්ධසද්ධාබුද්ධිවීරියපටිමණ්ඩිතෙන සීලාචාරජ්ජවමද්දවාදිගුණසමුදයසමුදිතෙන සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙන පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියසමන්නාගතෙනා''තිආදි.

තත්ථ **සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙනා**ති පදෙන ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරො මහාවිහාරවාසීනං විසුද්ධත්ථෙරවාදීනං දෙසනානයසඞ්ඛාතෙ සකසමයෙ ච මහාසඞ්ඝිකාදිමහායානිකපරියොසානානං නිකායන්තරභූතානං පරෙසං පිටකගන්ථන්තරවාදනයසඞ්ඛාතෙ පරසමයෙ ච තථා තංකාලිකඅඤ්ඤතිත්ථියසමණබ්‍රාහ්මණානං වෙදත්තයාදිසඞ්ඛාතෙ පරසමයෙ ච කොවිදො, තෙසං සකසමයපරසමයානං දුරොගාහදුබ්බොධත්ථසඞ්ඛාතෙ ගහනට්ඨානෙපි ච ඔගාහිතුං සමත්ථොති දීපෙති. **පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියසමන්නාගතො**ති පදෙන ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරො පොරාණට්ඨකථායො සඞ්ඛිපිතුඤ්ච පටිසඞ්ඛරිතුඤ්ච සමත්ථොති දීපෙතීති වෙදිතබ්බො.

ආයාචනකාරණං

කස්මා පන තෙ තං ආයාචිංසූති? වුච්චතෙ, මහාවිහාරවාසිනො හි ආදිතොයෙව පට්ඨාය පිටකත්තයං යථා තීසු සඞ්ගීතීසු පාළිභාසාය සඞ්ගීතං, යථා ච **වට්ටගාමණිරාජ**කාලෙ (455-467-බු-ව) පොත්ථකෙසු ආරොපිතං, තථා පොරාණං පාළිපිටකමෙව උග්ගණ්හන්ති චෙව වාචෙන්ති ච, න සක්කතාරොපිතපිටකං. අට්ඨකථායො ච තිවස්සසතමත්තතො පුරෙ කතා. තථා හි අට්ඨකථාසු **වසභරාජ**කාලතො (609-653-බු-0) පච්ඡා සීහළිකත්ථෙරානඤ්චෙව අඤ්ඤෙසඤ්ච වත්ථු න දිස්සති ඨපෙත්වා **මහාසෙන**රාජවත්ථුං [පාරා. අට්ඨ. 2.236-237], යාව ආචරියබුද්ධඝොසකාලාපි ච තා එව පොරාණට්ඨකථායො අත්ථි න අභිනවීකතා. තෙන තෙසං පිටකෙසු යෙභුය්‍යෙන ජනා පරිචයං කාතුං අසඤ්ජාතාභිලාසා හොන්ති අසඤ්ජාතුස්සාහා. දීපන්තරෙසු ච අත්තනො පිටකං පත්ථරාපෙතුං න සක්කොන්ති අට්ඨකථානං දීපභාසාය අභිසඞ්ඛතත්තා. අභයගිරිවාසිනො පන වට්ටගාමණිරාජකාලතො පට්ඨාය සක්කතභාසාරොපිතං ධම්මරුචිනිකායාදිපිටකම්පි මහායානපිටකම්පි නවං නවං පරියාපුණන්ති චෙව වාචෙන්ති ච, තෙන තෙසං පිටකෙසු යෙභුය්‍යෙන ජනා පරිචයං කාතුං සඤ්ජාතාභිලාසා හොන්ති සඤ්ජාතුස්සාහා, නවං නවමෙව හි සත්තා පියායන්ති. තතොයෙව තෙ දීපන්තරෙසුපි අත්තනො වාදං පත්ථරාපෙතුං සක්කොන්ති. තස්මා තෙ මහාවිහාරවාසිනො ථෙරා අත්තනො සීහළට්ඨකථායො පාළිභාසාය අභිසඞ්ඛරිතුකාමා තථා කාතුං සමත්ථං ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරස්ස ඤාණප්පභාවවිසෙසං යථාවුත්තගුණසම්පන්නභාවඤ්ච ඤත්වා ආයාචිංසූති වෙදිතබ්බං.

විසුද්ධිමග්ගස්ස කරණං

තෙසු තාව විසුද්ධිමග්ගං ආචරියබුද්ධඝොසො සඞ්ඝපාලත්ථෙරෙන අජ්ඣෙසිතො මහාවිහාරස්ස දක්ඛිණභාගෙ පධානඝරෙ මහානිගමස්සාමිනො පාසාදෙ [පරි. අට්ඨ. නිගමනකථා] වසන්තො අකාසි. එත්තාවතා ච ''සො පනෙස විසුද්ධිමග්ගො කෙන කතො, කදා කතො, කත්ථ කතො, කස්මා කතො''ති ඉමෙසං පඤ්හානමත්ථො විත්ථාරෙන විභාවිතො හොති.

ඉදානි කිමත්ථං කතොතිආදීනං පඤ්හානමත්ථං පකාසයිස්සාම. තත්ථ **කිමත්ථං කතො**ති එතස්ස පන පඤ්හස්ස අත්ථො ආචරියෙනෙව පකාසිතො. කථං?

''සුදුල්ලභං ලභිත්වාන, පබ්බජ්ජං ජිනසාසනෙ;
සීලාදිසඞ්ගහං ඛෙමං, උජුං මග්ගං විසුද්ධියා.

යථාභූතං අජානන්තා, සුද්ධිකාමාපි යෙ ඉධ;
විසුද්ධිං නාධිගච්ඡන්ති, වායමන්තාපි යොගිනො.

තෙසං පාමොජ්ජකරණං, සුවිසුද්ධවිනිච්ඡයං;
මහාවිහාරවාසීනං, දෙසනානයනිස්සිතං.

විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්සං, තං මෙ සක්කච්ච භාසතො;
විසුද්ධිකාමා සබ්බෙපි, නිසාමයථ සාධවො''ති [විසුද්ධි. 1.2].

තස්මා එස විසුද්ධිමග්ගො විසුද්ධිසඞ්ඛාතනිබ්බානකාමානං සාධුජනානං සීලසමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස යාථාවතො ජානනත්ථාය කතොති පධානප්පයොජනවසෙන වෙදිතබ්බො. අප්පධානප්පයොජනවසෙන පන චතූසු ආගමට්ඨකථාසු ගන්ථසල්ලහුකභාවත්ථායපි කතොති වෙදිතබ්බො. තථා හි වුත්තං **ආගමට්ඨකථාසු** –

''මජ්ඣෙ විසුද්ධිමග්ගො, එස චතුන්නම්පි ආගමානඤ්හි;
ඨත්වා පකාසයිස්සති, තත්ථ යථාභාසිතමත්ථං;
ඉච්චෙව මෙ කතො''ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා].

තන්නිස්සයො

කිං නිස්සාය කතොති එතස්සපි පඤ්හස්ස අත්ථො ආචරියෙනෙව පකාසිතො. වුත්තඤ්හි එත්ථ ගන්ථාරම්භෙ –

‘‘මහාවිහාරවාසීනං, දෙසනානයනිස්සිත’’න්ති [විසුද්ධි. 1.2].

තථා නිගමනෙපි –

‘‘තෙසං සීලාදිභෙදානං, අත්ථානං යො විනිච්ඡයො;
පඤ්චන්නම්පි නිකායානං, වුත්තො අට්ඨකථානයෙ.

සමාහරිත්වා තං සබ්බං, යෙභුය්‍යෙන සනිච්ඡයො;
සබ්බසඞ්කරදොසෙහි, මුත්තො යස්මා පකාසිතො’’ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා].

ඉමිනා පන වචනෙන අයමත්ථො පාකටො හොති – ‘‘විසුද්ධිමග්ගං කුරුමානො ආචරියො මහාවිහාරවාසීනං දෙසනානයසඞ්ඛාතා පඤ්චන්නම්පි නිකායානං පොරාණට්ඨකථායො නිස්සාය තාසු වුත්තං ගහෙතබ්බං සබ්බං විනිච්ඡයං සමාහරිත්වා අකාසී’’ති. තස්මා යා යා එත්ථ පදවණ්ණනා වා විනිච්ඡයො වා සාධකවත්ථු වා දස්සීයති, තං සබ්බං තස්ස තස්ස නිද්ධාරිතපාළිපදස්සනිකායසංවණ්ණනාභූතාය පොරාණසීහළට්ඨකථාතො ආනෙත්වා භාසාපරිවත්තනවසෙනෙව දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. අයම්පි හි විසුද්ධිමග්ගො න කෙවලං අත්තනො ඤාණප්පභාවෙන කතො, විසුං පකරණභාවෙන ච, අථ ඛො චතුන්නම්පි ආගමට්ඨකථානං **අවයවභාවෙනෙව** කතො. වුත්තඤ්හි තාසං නිගමනෙ –

‘‘එකූනසට්ඨිමත්තො, විසුද්ධිමග්ගොපි භාණවාරෙහි;
අත්ථප්පකාසනත්ථාය, ආගමානං කතො යස්මා.

තස්මා තෙන සහායං, අට්ඨකථා භාණවාරගණනාය;
සුපරිමිතපරිච්ඡින්නං, චත්තාලීසසතං හොතී’’තිආදි [දී. නි. අට්ඨ. 3.නිගමනකථා].

යා පන විසුද්ධිමග්ගෙ මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසෙ ‘‘අයං තාව විසුද්ධිකථායං නයො. අරියවංසකථායං පනා’’තිආදිනා [විසුද්ධි. 2.717] ද්වෙ කථා වුත්තා, තාපි මහාවිහාරවාසීනං දෙසනානයෙ අන්තොගධා ඉමස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස නිස්සයායෙවාති වෙදිතබ්බාති.

තක්කරණප්පකාරො

කෙන පකාරෙන කතොති එත්ථ අනන්තරපඤ්හෙ වුත්තප්පකාරෙනෙව කතො. තථා හි ආචරියො සංයුත්තනිකායතො

> ‘‘සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං;
> ආතාපී නිපකො භික්ඛු, සො ඉමං විජටයෙ ජට’’න්ති [සං. නි. 1.23] –

ඉමං ගාථං පඨමං දස්සෙත්වා තත්ථ පධානවසෙන වුත්තා සීලසමාධිපඤ්ඤායො විසුං විසුං විත්ථාරතො විභජිත්වා අකාසි. එවං කුරුමානො ච පඤ්චහිපි නිකායෙහි සීලසමාධිපඤ්ඤාපටිසංයුත්තානි සුත්තපදානි උද්ධරිත්වා තෙසං අත්ථඤ්ච සීහළට්ඨකථාහි භාසාපරිවත්තනවසෙන දස්සෙත්වා තාසු වුත්තානි සීහළිකවත්ථූනි ච විනිච්ඡයෙ ච පකාසෙසි. විසෙසතො පන තස්මිං කාලෙ පාකටා සකසමයවිරුද්ධා සමයන්තරා ච බහූසු ඨානෙසු දස්සෙත්වා සහෙතුකං පටික්ඛිත්තා. කථං?

තත්ථ හි **චරියාවණ්ණනායං** ‘‘තත්‍ර පුරිමා තාව තිස්සො චරියා පුබ්බාචිණ්ණනිදානා ධාතුදොසනිදානා චාති එකච්චෙ වදන්ති. පුබ්බෙ කිර ඉට්ඨප්පයොගසුභකම්මබහුලො රාගචරිතො හොති, සග්ගා වා චවිත්වා ඉධූපපන්නො. පුබ්බෙ ඡෙදනවධබන්ධනවෙරකම්මබහුලො දොසචරිතො හොති, නිරයනාගයොනීහි වා චවිත්වා ඉධූපපන්නො. පුබ්බෙ මජ්ජපානබහුලො සුතපරිපුච්ඡාවිහීනො ච මොහචරිතො හොති, තිරච්ඡානයොනියා වා චවිත්වා ඉධූපපන්නොති එවං පුබ්බාචිණ්ණනිදානාති වදන්ති. ද්වින්නං පන ධාතූනං උස්සන්නත්තා පුග්ගලො මොහචරිතො හොති පථවීධාතුයා ච ආපොධාතුයා ච. ඉතරාසං ද්වින්නං උස්සන්නත්තා දොසචරිතො. සබ්බාසං සමත්තා පන රාගචරිතොති. දොසෙසු ච සෙම්හාධිකො රාගචරිතො හොති. වාතාධිකො මොහචරිතො. සෙම්හාධිකො වා මොහචරිතො. වාතාධිකො රාගචරිතොති එවං ධාතුදොසනිදානාති වදන්ති’’ති එකච්චෙවාදං දස්සෙත්වා සො ‘‘තත්ථ යස්මා පුබ්බෙ ඉට්ඨප්පයොගසුභකම්මබහුලාපි සග්ගා චවිත්වා ඉධූපපන්නාපි ච න සබ්බෙ රාගචරිතායෙව හොන්ති, න ඉතරෙ වා දොසමොහචරිතා. එවං ධාතූනඤ්ච යථාවුත්තෙනෙව නයෙන උස්සදනියමො නාම නත්ථි. දොසනියමෙ ච රාගමොහද්වයමෙව වුත්තං, තම්පි ච පුබ්බාපරවිරුද්ධමෙව. තස්මා සබ්බමෙතං අපරිච්ඡින්නවචන’’න්ති [විසුද්ධි. 1.44] පටික්ඛිත්තො. තං **පරමත්ථමඤ්ජූසාය** නාම **විසුද්ධිමග්ගමහාටීකායං** ‘‘එකච්චෙති **උපතිස්සත්ථෙරං** සන්ධායාහ, තෙන හි **විමුත්තිමග්ගෙ** තථා වුත්ත’’න්තිආදිනා වණ්ණිතං [විසුද්ධි. ටී. 1.44].

විමුත්තිමග්ගපකරණං

කො සො **විමුත්තිමග්ගො** නාම? විසුද්ධිමග්ගො විය සීලසමාධිපඤ්ඤානං විසුං විසුං විභජිත්වා දීපකො එකො පටිපත්තිගන්ථො. තත්ථ හි –

> ‘‘සීලං සමාධි පඤ්ඤා ච, විමුත්ති ච අනුත්තරා;
> අනුබුද්ධා ඉමෙ ධම්මා, ගොතමෙන යසස්සිනා’’ති [දී. නි. 2.186; අ. නි. 4.1] –

ඉමං ගාථං පඨමං දස්සෙත්වා තදත්ථවණ්ණනාවසෙන සීලසමාධිපඤ්ඤාවිමුත්තියො විසුං විසුං විභජිත්වා දීපිතා. සො පන ගන්ථො ඉදානි **චිනරට්ඨෙ**යෙව දිට්ඨො, චිනභාසාය ච පරිවත්තිතො (1048-බු-ව) **සඞ්ඝපාලෙන** නාම භික්ඛුනා. කෙන පන සො කුතො ච තත්ථ ආනීතොති න පාකටමෙතං. තස්ස පන සඞ්ඝපාලස්ස ආචරියො **ගුණභද්‍රො** නාම මහායානිකො භික්ඛු මජ්ඣිමඉන්දියදෙසිකො, සො ඉන්දියරට්ඨතො චිනරට්ඨං ගච්ඡන්තො පඨමං සීහළදීපං ගන්ත්වා තතො (978-බු-ව) චිනරට්ඨං ගතො. තදා සො තෙන ආනීතො භවෙය්‍ය [විමුත්තිමග්ග, විසුද්ධිමග්ග].

තස්මිඤ්හි විමුත්තිමග්ගෙ පුබ්බාචිණ්ණනිදානදස්සනං ධාතුනිදානදස්සනඤ්ච යථෙව විසුද්ධිමග්ගෙ එකච්චෙචාදො, තථෙවාගතං. දොසනිදානදස්සනෙ පන ‘‘සෙම්හාධිකො රාගචරිතො, **පිත්තාධිකො දොසචරිතො,** වාතාධිකො මොහචරිතො. සෙම්හාධිකො වා මොහචරිතො, වාතාධිකො රාගචරිතො’’ති තිණ්ණම්පි රාගදොසමොහානං දොසනියමො වුත්තො. ආචරියබුද්ධඝොසෙන දිට්ඨවිමුත්තිමග්ගපොත්ථකෙ පන ‘‘පිත්තාධිකො දොසචරිතො’’ති පාඨො ඌනො භවෙය්‍ය.

අඤ්ඤානිපි බහූනි විසුද්ධිමග්ගෙ පටික්ඛිත්තානි තත්ථ විමුත්තිමග්ගෙ ගහෙතබ්බභාවෙන දිස්සන්ති. කථං?

සීලනිද්දෙසෙ (1, 8-පිට්ඨෙ) ‘‘අඤ්ඤෙ පන සිරට්ඨො සීලත්ථො, සීතලත්ථො සීලත්ථොති එවමාදිනාපි නයෙනෙත්ථ අත්ථං වණ්ණයන්ති’’ති පටික්ඛිත්තො අත්ථොපි තත්ථ ගහෙතබ්බභාවෙන දිස්සති.

තථා **ධුතඞ්ගනිද්දෙසෙ** (1, 78-පිට්ඨෙ) ‘‘යෙසම්පි කුසලත්තිකවිනිමුත්තං ධුතඞ්ගං, තෙසං අත්ථතො ධුතඞ්ගමෙව නත්ථි, අසන්තං කස්ස ධුනනතො ධුතඞ්ගං නාම භවිස්සති, ධුතගුණෙ සමාදාය වත්තතීති වචනවිරොධොපි ච නෙසං ආපජ්ජති, තස්මා තං න ගහෙතබ්බ’’න්ති පටික්ඛිත්තං **පඤ්ඤත්තිධුතඞ්ග**ම්පි තත්ථ දිස්සති. මහාටීකායං (1-104) පන ‘‘යෙසන්ති **අභයගිරිවාසිකෙ** සන්ධායාහ, තෙ හි ධුතඞ්ගං නාම පඤ්ඤත්තීති වදන්ති’’ති වණ්ණිතං.

තථා **පථවීකසිණනිද්දෙසෙ** (1, 144) ‘‘පටිපදාවිසුද්ධි නාම සසම්භාරිකො උපචාරො, උපෙක්ඛානුබ්‍රූහනා නාම අප්පනා, සම්පහංසනා නාම පච්චවෙක්ඛණාති එවමෙකෙ වණ්ණයන්ති’’තිආදිනා පටික්ඛිත්තඑකෙවාදොපි තත්ථ දිස්සති. මහාටීකායං (1, 172) පන ‘‘එකෙති අභයගිරිවාසිනො’’ති වණ්ණිතං.

තථා **ඛන්ධනිද්දෙසෙ** (2, 80-පිට්ඨෙ) ‘‘බලරූපං සම්භවරූපං ජාතිරූපං රොගරූපං එකච්චානං මතෙන මිද්ධරූප’’න්ති එවං අඤ්ඤානිපි රූපානි ආහරිත්වා පොරාණට්ඨකථායං තෙසං පටික්ඛිත්තභාවො පකාසිතො. මහාටීකායං ‘‘එකච්චානන්ති අභයගිරිවාසීන’’න්ති වණ්ණිතං. තෙසු ජාතිරූපං මිද්ධරූපඤ්ච **විමුත්තිමග්ගෙ** දස්සිතං. න කෙවලං දස්සනමත්තමෙව, අථ ඛො මිද්ධරූපස්ස අත්ථිභාවොපි ‘‘මිද්ධං නාම තිවිධං ආහාරජං උතුජං චිත්තජඤ්චාති. තෙසු **චිත්තජමෙව නීවරණං** හොති, සෙසා පන ද්වෙ අරහතොපි භවෙය්‍යු’’න්තිආදිනා සාධිතො.

එත්තාවතා ච විමුත්තිමග්ගෙ විසුද්ධිමග්ගෙන අසමානත්ථානං වුත්තභාවො ච අභයගිරිවාසීහි තස්ස ගන්ථස්ස පටිග්ගහිතභාවො ච සක්කා ඤාතුං. අඤ්ඤානිපි පන ඊදිසානි අසමානවචනානි බහූනි තත්ථ සංවිජ්ජන්තියෙව, තානි පන සබ්බානි න සක්කා ඉධ දස්සෙතුං.

යෙභුය්‍යෙන පනස්ස කරණප්පකාරො විසුද්ධිමග්ගස්ස විය හොති. යා යා හි පාළි අභිධම්මවිභඞ්ගතො වා පටිසම්භිදාමග්ගතො වා අඤ්ඤසුත්තන්තෙහි වා ආනෙත්වා සාධකභාවෙන විසුද්ධිමග්ගෙ දස්සියති, තත්ථපි සා සා පාළි යෙභුය්‍යෙන දිස්සතෙව. තාසු කඤ්චිමත්තං උද්ධරිත්වා අනුමිනනත්ථාය දස්සයිස්සාම.

යා විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 47-පිට්ඨෙ) ‘‘පඤ්ච සීලානි පාණාතිපාතස්ස පහානං සීල’’න්තිආදිකා පටිසම්භිදාමග්ගපාළි දස්සිතා, සා විමුත්තිමග්ගෙපි දිස්සතෙව.

යඤ්ච විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 137-පිට්ඨෙ) ‘‘සමාධි කාමච්ඡන්දස්ස පටිපක්ඛො…පෙ…. විචාරො විචිකිච්ඡාය’’ති වචනං **පෙටකෙ** වුත්තන්ති දස්සිතං, තඤ්ච තත්ථපි තථෙව දස්සෙත්වා **‘‘තිපෙටකෙ** වුත්ත’’න්ති නිද්දිට්ඨං. **තිපෙටකෙ**ති නාමඤ්ච පෙටකොපදෙසමෙව සන්ධාය වුත්තං භවෙය්‍ය. තත්ථ හි විවිච්චෙව කාමෙහීති පාඨසංවණ්ණනායං ‘‘අලොභස්ස පාරිපූරියා කාමෙහි විවෙකො සම්පජ්ජති, අදොසස්ස. අමොහස්ස පාරිපූරියා

අකුසලෙහි ධම්මෙහි විවෙකො සම්පජ්ජතී''ති පාඨස්ස තිපෙටකෙ වුත්තභාවො දස්සිතො. සො ච පාඨො පෙටකොපදෙසෙ (262-පිට්ඨෙ) ''තත්ථ අලොභස්ස පාරිපූරියා විවිත්තො හොති කාමෙහී''තිආදිනා දිස්සති.

යථා ච විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 258-පිට්ඨෙ) ''අයම්පි ඛො භික්ඛවෙ ආනාපානස්සතිසමාධි භාවිතො''තිආදිකා පාළි මහාවග්ගසංයුත්තකතො ආනෙත්වා දස්සිතා, තථෙව තත්ථපි.

යථා ච විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 272-පිට්ඨෙ) ''අස්සාසාදිමජ්ඣපරියොසානං සතියා අනුගච්ඡතො''තිආදි පාළි ච (1, 273-පිට්ඨෙ) කකචූපමපාළි ච පටිසම්භිදාමග්ගතො ආනෙත්වා දස්සිතා, තථෙව තත්ථපි.

යථා ච විසුද්ධිමග්ගෙ (2, 69-පිට්ඨෙ) ''කතමා චින්තාමයා පඤ්ඤා''තිආදිකා ච පාළි ''තත්ථ කතමං ආයකොසල්ල''න්තිආදිකා ච පාළි (2, 71-පිට්ඨෙ) ''දුක්ඛෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''තිආදිකා ච පාළි අභිධම්මවිභඞ්ගතො ආනෙත්වා දස්සිතා, තථෙව තත්ථපි. සබ්බාපි ච තත්ථ වුත්තා එකවිධදුවිධාදිපඤ්ඤාපභෙදකථා විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තකථාය යෙභුය්‍යෙන සමානායෙව.

> ''යෙන චක්ඛුපසාදෙන, රූපානි මනුපස්සති;
> පරිත්තං සුඛුමං එතං, ඌකාසිරසමූපම''න්ති [විසුද්ධි. 2.436; ධ. ස. අට්ඨ. 596] –

අයම්පි ගාථා විමුත්තිමග්ගෙපි ආයස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙන භාසිතභාවෙනෙව දස්සිතා. **ඌකාසිරසමූපම**න්ති පදං පන **ඌකාසමූපම**න්ති තත්ථ දිස්සති, තඤ්ච පරම්පරලෙඛකානං පමාදලෙඛමත්තමෙව සියා.

චතූසු සච්චෙසු විසුද්ධිමග්ගෙ විය වචනත්ථතො ලක්ඛණතො අනූනාධිකතො කමතො අන්තොගධානං පභෙදතො උපමාතො ච විනිච්ඡයො දස්සිතො, සො ච යෙභුය්‍යෙන විසුද්ධිමග්ගෙන [විසුද්ධි. 2.530] සමානොයෙව.

යථා ච විසුද්ධිමග්ගෙ (2, 242-245) සම්මසනඤාණකථායං පඤ්චන්නං ඛන්ධානං අතීතාදිඑකාදසවිධෙන ච අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයෙන ච විසුං විසුං සම්මසනනයො දස්සිතො, තථෙව තත්ථපි. චක්ඛාදිජරාමරණපරියොසානෙසු පන ධම්මෙසු ධම්මවිචාරපරියොසානානං සට්ඨියා එව ධම්මානං අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයෙන සම්මසනනයො තත්ථ දස්සිතො.

විසුද්ධිමග්ගෙ පන දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසෙ (2, 230-232-පිට්ඨෙසු) වුත්තා ''යමකං නාමරූපඤ්ච…පෙ…. උභො භිජ්ජන්ති පච්චයා''ති ගාථා ච, ''න චක්ඛුතො ජායරෙ''තිආදිකා ඡ ගාථායො ච, ''න සකෙන බලෙන ජායරෙ''තිආදිකා ඡ ගාථායො ච විමුත්තිමග්ගෙ භඞ්ගානුපස්සනාඤාණකථායං දස්සිතා. තාසු අප්පමත්තකොයෙව පාඨභෙදො දිස්සති.

විසුද්ධිමග්ගෙ (2, 261-2-පිට්ඨෙසු) අරූපසත්තකෙසු අරියවංසකථානයෙන වුත්තො කලාපතො ච යමකතො ච සම්මසනනයො විමුත්තිමග්ගෙ එත්ථෙව භඞ්ගානුපස්සනාඤාණකථායං දස්සිතො.

විමුත්තිමග්ගෙ බුද්ධානුස්සතිකථායං ලොකවිදූති පදස්ස අත්ථවණ්ණනායං සත්තලොකසඞ්ඛාරලොකවසෙන **ද්වෙයෙව ලොකා** දස්සිතා, න පන ඔකාසලොකො යථා විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 199-200-පිට්ඨෙසු).

එත්තාවතා ච විමුත්තිමග්ගො නාම ගන්ථො කීදිසොති සක්කා අනුමිනිතුං. සො පන යථා න මහාවිහාරවාසීනං ගන්ථො හොති, එවං මහායානිකානම්පි න හොතියෙව ථෙරවාදපිටකමෙව නිස්සාය කතභාවතො. යස්මා පන තත්ථ න කිඤ්චිපි සීහළදීපිකං නාමං වා ථෙරවාදො වා දිස්සති, තස්මා සො සීහළදීපෙ කතගන්ථොපි න හොති. ඉන්දියරට්ඨිකං පන නාමඤ්ච වොහාරො ච තත්ථ බහූසු ඨානෙසු දිස්සති, තස්මා ඉන්දියරට්ඨෙ කතගන්ථොව භවෙය්‍ය. යස්මා චස්ස පෙටකොපදෙසං නිස්සිතභාවො බහූසු ඨානෙසු දිස්සති, විසෙසතො පන මිද්ධරූපස්ස අත්ථිභාවො ච, අරහතොපි තස්ස අත්ථිභාවො ච තමෙව නිස්සාය දස්සීයති, **පටිසම්භිදාමග්ගගණ්ඨිපදෙ** ච පෙටකෙති පදස්ස [පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.36] අත්ථවණ්ණනායං ''සුත්තන්තපිටකත්ථාය අට්ඨකථා පෙටකං **මහිසාසකානං** ගන්ථො''ති වණ්ණිතො. තස්මා එසො විමුත්තිමග්ගො මහිසාසකනිකායිකෙන කතො භවෙය්‍යාති අම්හාකං මති.

නිස්සයට්ඨකථාවිභාවනා

විසුද්ධිමග්ගො පන න කෙවලං පුබ්බෙ වුත්තප්පකාරෙනෙව කතො, අථ ඛො වුච්චමානප්පකාරෙනාපි. තථා හි ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරො පොරාණට්ඨකථාහි සමාහරිත්වා භාසාපරිවත්තනවසෙන දස්සෙන්තොපි යා යා අත්ථවණ්ණනා වා විනිච්ඡයො වා සංසයිතබ්බො හොති, තත්ථ තත්ථ විනයට්ඨකථායං වුත්තන්ති වා (1, 263), විනයට්ඨකථාසු වුත්තං, මජ්ඣිමට්ඨකථාසු පනාති වා (1, 70), අඞ්ගුත්තරභාණකාති වා (1, 72), අට්ඨකථාචරියානං මතානුසාරෙන විනිච්ඡයොති වා (1, 99), වුත්තම්පි චෙතං අට්ඨකථාසූති වා (1, 118), තං අට්ඨකථාසු පටික්ඛිත්තන්ති වා (1, 134), දීඝභාණකසංයුත්තභාණකානං මතන්ති වා, මජ්ඣිමභාණකා ඉච්ඡන්තීති වා (1, 267), අට්ඨකථාසු විනිච්ඡයොති වා, එවං තාව දීඝභාණකා, මජ්ඣිමභාණකා පනාහූති වා (1, 277), අඞ්ගුත්තරට්ඨකථායං පන…පෙ…. අයං කමො වුත්තො, සො පාළියා න සමෙතීති වා (1, 309), එවං තාව මජ්ඣිමභාණකා, සංයුත්තභාණකා පනාති වා (2, 62), සංයුත්තට්ඨකථායං වුත්තන්ති වා (2, 63), අට්ඨකථායං පනාති වා (2, 80) එවං තංතංඅත්ථවණ්ණනාවිනිච්ඡයානං නිස්සයම්පි විභාවෙත්වා පච්ඡිමජනානං උප්පජ්ජමානසංසයං විනොදෙන්තොයෙව තෙ දස්සෙසි.

තෙනිමස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස කරණකාලෙ සබ්බාපි සීහළට්ඨකථායො ආචරියස්ස සන්තිකෙ සන්තීති ච, පුබ්බෙයෙව තා ආචරියෙන සීහළත්ථෙරානං සන්තිකෙ සුතාති ච, තාහි ගහෙතබ්බං සබ්බං ගහෙත්වා අයං විසුද්ධිමග්ගො ආචරියෙන ලිඛිතොති ච අයමත්ථො අතිවිය පාකටො හොති. තස්මා යං මහාවංසෙ –

‘‘සඞ්ඝො ගාථාද්වයං තස්සා’දාසි සාමත්ථියං තවා’’තිආදිනා ‘‘ගාථාද්වයමෙව ඔලොකෙත්වා කිඤ්චිපි අඤ්ඤං පොත්ථකං අනොලොකෙත්වා ආචරියබුද්ධඝොසො විසුද්ධිමග්ගං අකාසී’’ති අධිප්පායෙන අභිත්ථුතිවචනං වුත්තං, තං අභිත්ථුතිමත්තමෙවාති වෙදිතබ්බං.

පොරාණවචනදස්සනං

න කෙවලං ආචරියො අට්ඨකථායොයෙව නිස්සයභාවෙන දස්සෙසි, අථ ඛො ‘‘පොරාණා පනාහූ’’තිආදිනා පොරාණානං වචනම්පි දස්සෙසියෙව. තදෙත්ථ ද්වාවීසතියා ඨානෙසු දිට්ඨං [විසුද්ධි. 1.15, 137, 142, 217, 252, 303; 2.581, 675-676, 689, 706, 736, 745, 746, 749,755, 778, 839]. කෙ පනෙතෙ පොරාණා නාම? යාව චතුත්ථසඞ්ගීතිකාලා සඞ්ගීතිකාරෙසු පරියාපන්නා වා තාදිසා වා මහාථෙරාති වෙදිතබ්බා. තථා හි පටිසම්භිදාමග්ගෙ (292-3-පිට්ඨෙසු).

‘‘ඔභාසෙ චෙව ඤාණෙ ච, පීතියා ච විකම්පති…පෙ….
ධම්මුද්ධච්චකුසලො හොති, න ච වික්ඛෙපං ගච්ඡතී’’ති –

එවමාගතා ගාථායො ඉධ (273-4-පිට්ඨෙසු) පොරාණානං වචනභාවෙන දස්සිතා. යදි චිමා ගාථායො සඞ්ගීතිකාරෙහි පක්ඛිත්තා භවෙය්‍යුං යථා පරිවාරපාළියං (3-පිට්ඨෙ) ආගතා ආචරියපරම්පරාදීපිකා ගාථායො, තා හි සමන්තපාසාදිකායං (1, 46-පිට්ඨෙ) පොරාණවචනභාවෙන දස්සිතා, එවං සති තෙයෙව සඞ්ගීතිකාරා පොරාණාති වෙදිතබ්බා. අථ පටිසම්භිදාමග්ගදෙසකෙනෙව භාසිතා භවෙය්‍යුං, තෙ විය ගරුකරණීයා පච්චයිකා සද්ධායිතබ්බකා මහාථෙරා පොරාණාති වෙදිතබ්බා. සමන්තපාසාදිකාසුමඞ්ගලවිලාසිනීආදීසු ‘‘පොරාණා පන එවං වණ්ණයන්තී’’තිආදිනා වුත්තට්ඨානෙසුපි තාදිසාව ආචරියා පොරාණාති වුත්තා.

විනයට්ඨකථාකරණං

ආචරියො පන ඉමං විසුද්ධිමග්ගපකරණං යථාවුත්තප්පකාරෙන කත්වා අඤ්ඤාපි තිපිටකට්ඨකථායො අනුක්කමෙන අකාසි. කථං? සමන්තපාසාදිකං නාම විනයට්ඨකථං **බුද්ධසිරිත්ථෙරෙන** අජ්ඣෙසිතො මහාවිහාරස්ස දක්ඛිණභාගෙ පධානඝරපරිවෙණෙ **මහානිගමස්සාමි**නො පාසාදෙ වසන්තො අකාසි. සා පනෙසා **සිරිපාලො**ති නාමන්තරස්ස **මහානාමරඤ්ඤො** වීසතිමවස්සෙ (973-බු-ව) ආරද්ධා එකවීසතිමවස්සෙ (974-බු-ව) නිට්ඨානප්පත්තා අහොසි. තඤ්ච පන කරොන්තො මහාමහින්දත්ථෙරෙනාහතං සීහළභාසාය සඞ්ඛතං මහාඅට්ඨකථං තස්සා සරීරං කත්වා මහාපච්චරීකුරුන්දීසඞ්ඛෙපඅන්ධකට්ඨකථාහි ච ගහෙතබ්බං ගහෙත්වා සීහළදීපෙ යාව **වසභරාජ**කාලා පාකටානං පොරාණ විනයධරමහාථෙරානං විනිච්ඡයභූතං ථෙරවාදම්පි පක්ඛිපිත්වා අකාසි. වුත්තඤ්හෙතං සමන්තපාසාදිකායං –

“සංවණ්ණනං තඤ්ච සමාරභන්තො, තස්සා මහාඅට්ඨකථං සරීරං;
කත්වා මහාපච්චරියං තථෙව, කුරුන්දිනාමාදිසු විස්සුතාසු.

විනිච්ඡයො අට්ඨකථාසු වුත්තො, යො යුත්තමත්ථං අපරිච්චජන්තො;
තතොපි අන්තොගධථෙරවාදං, සංවණ්ණනං සම්ම සමාරභිස්ස”න්ති ච.

“මහාමෙඝවනුය්‍යානෙ, භූමිභාගෙ පතිට්ඨිතො;
මහාවිහාරො යො සත්ථු, මහාබොධිවිභූසිතො.

යං තස්ස දක්ඛිණෙ භාගෙ, පධානඝරමුත්තමං;
සුචිචාරිත්තසීලෙන, භික්ඛුසඞ්ඝෙන සෙවිතං.

උළාරකුලසම්භූතො, සඞ්ඝුපට්ඨායකො සදා;
අනාකුලාය සද්ධාය, පසන්නො රතනත්තයෙ.

මහානිගමසාමීති, විස්සුතො තත්ථ කාරයි;
චාරුපාකාරසඤ්චිතං, යං පාසාදං මනොරමං.

සන්දච්ඡායතරූපෙතං, සම්පන්නසලිලාසයං;
වසතා තත්‍ර පාසාදෙ, මහානිගමසාමිනො.

සුචිසීලසමාචාරං, ථෙරං **බුද්ධසිරිව්හයං;**
යා උද්දිසිත්වා ආරද්ධා, ඉද්ධා විනයවණ්ණනා.

පාලයන්තස්ස සකලං, ලඞ්කාදීපං නිරබ්බුදං;
රඤ්ඤො **සිරිනිවාසස්ස** [සිරියා නිවාසට්ඨානභූතස්ස සිරිපාලනාමකස්ස රඤ්ඤො (විමති, අන්තිමවිට්ඨයෙ)],
සිරිපාලයසස්සිනො.

සමවීසතිමෙ වස්සෙ, ජයසංවච්ඡරෙ අයං;
ආරද්ධා **එකවීසම්හි,** සම්පත්තෙ පරිනිට්ඨිතා.

උපද්දවාකුලෙ ලොකෙ, නිරුපද්දවතො අයං;
එකසංවච්ඡරෙනෙව, යථා නිට්ඨං උපාගතා”ති [පරි. අට්ඨ. නිගමනකථා] ච.

අයඤ්ච සමන්තපාසාදිකා විනයට්ඨකථා අධුනා මුද්දිතඡට්ඨසඞ්ගීතිපොත්ථකවසෙන සහස්සතො උපරි අට්ඨපණ්ණාසාධිකතිසතමත්තපිට්ඨපරිමාණා (1358) හොති, තස්සා ච එකසංවච්ඡරෙන නිට්ඨාපිතත්තං උපනිධාය චතුවීසාධිකසත්තසතමත්තපිට්ඨපරිමාණො (724) විසුද්ධිමග්ගොපි අන්තමසො ඡප්පඤ්චමාසෙහි නිට්ඨාපිතො භවෙය්‍යාති සක්කා ඤාතුං. තස්මා යං බුද්ධඝොසුප්පත්තියං මහාවංසවචනං නිස්සාය “විසුද්ධිමග්ගො ආචරියබුද්ධඝොසෙන එකරත්තෙනෙව තික්ඛත්තුං ලිඛිත්වා නිට්ඨාපිතො”ති අභිත්ථුතිවචනං වුත්තං, තං තක්කාරකස්ස අභිත්ථුතිමත්තමෙවාති වෙදිතබ්බං.

නනු ච ඉමිස්සං අට්ඨකථායං “සුමඞ්ගලවිලාසිනිය”න්තිආදිනා විසෙසනාමවසෙන ආගමට්ඨකථානං අතිදෙසො දිස්සති [පාරා. අට්ඨ. 1.15], කථමිමිස්සා තාහි පඨමතරං කතභාවො වෙදිතබ්බොති? ආචරියස්ස අට්ඨකථාසු අඤ්ඤමඤ්ඤාතිදෙසතො, විනයපිටකස්ස ගරුකාතබ්බතරභාවතො, මහාවිහාරවාසීහි විසෙසෙන ගරුකතභාවතො,

සඞ්ගීතික්කමානුරූපභාවතො, ඉධෙව පරිපුණ්ණනිදානකථාපකාසනතො, නිගමනෙ ච පඨමං සීහළට්ඨකථායො සුත්වා කරණප්පකාසනතො ඨපෙත්වා විසුද්ධිමග්ගං අයමෙව පඨමං කතාති වෙදිතබ්බා. විසුද්ධිමග්ගෙ පන විනයට්ඨකථායන්ති වා විනයට්ඨකථාසූති වා මජ්ඣිමට්ඨකථාසූති වා එවං සාමඤ්ඤනාමවසෙනෙව අතිදෙසො දිස්සති, න සමන්තපාසාදිකාදිවිසෙසනාමවසෙන. තස්මාස්ස සබ්බපඨමං කතභාවො පාකටොයෙව. ආගමට්ඨකථානං ඉධාතිදෙසො [පාරා. අට්ඨ. 1.15] ඉමිස්සාපි තත්ථාති [දී. නි. අට්ඨ. 1.8] එවං අඤ්ඤමඤ්ඤාතිදෙසො පන ආචරියස්ස මනසා සුවවත්ථිතවසෙන වා සක්කා භවිතුං, අපුබ්බාචරිමපරිනිට්ඨාපනෙන වා. කථං? ආචරියෙන හි විසුද්ධිමග්ගං සබ්බසො නිට්ඨාපෙත්වා සමන්තපාසාදිකාදිං එකෙකමට්ඨකථං කරොන්තෙනෙව යත්ථ යත්ථ අත්ථවණ්ණනා විත්ථාරතො අඤ්ඤට්ඨකථාසු පකාසෙතබ්බා හොති, තත්ථ තත්ථ ''ඉමස්මිං නාම ඨානෙ කථෙස්සාමී''ති මනසා සුවවත්ථිතං වවත්ථපෙත්වා තඤ්ච අතිදිසිත්වා යථාවවත්ථිතඨානප්පත්තකාලෙ තං විත්ථාරතො කථෙන්තෙන තා කතා වා භවෙය්‍යුං. එකෙකිස්සාය වා නිට්ඨානාසන්නප්පත්තකාලෙ තං ඨපෙත්වා අඤ්ඤඤ්ච අඤ්ඤඤ්ච තථා කත්වා සබ්බාපි අපුබ්බාචරිමං පරිනිට්ඨාපිතා භවෙය්‍යුන්ති එවං ද්වින්නං පකාරානමඤ්ඤතරවසෙන ආචරියස්සාට්ඨකථාසු අඤ්ඤමඤ්ඤාතිදෙසො හොතීති වෙදිතබ්බන්ති.

ආගමට්ඨකථාකරණං

සුමඞ්ගලවිලාසිනිං නාම දීඝනිකායට්ඨකථං පන ආචරියො සුමඞ්ගලපරිවෙණවාසිනා **දාඨානාගත්ථෙරෙන** ආයාචිතො අකාසි. වුත්තං හෙතමෙතිස්සා නිගමනෙ –

‘‘ආයාචිතො සුමඞ්ගල-පරිවෙණනිවාසිනා ථිරගුණෙන;
දාඨානාග සඞ්ඝ, ත්ථෙරෙන ථෙරවංසන්වයෙන.

දීඝාගමස්ස දසබල-ගුණගණපරිදීපනස්ස අට්ඨකථං;
යං ආරභිං **සුමඞ්ගල-විලාසිනිං** නාම නාමෙන.

සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා’’ති [දී. නි. අට්ඨ. 3. නිගමනකථා].

පපඤ්චසූදනිං නාම මජ්ඣිමනිකායට්ඨකථං භදන්තබු**ද්ධමිත්තත්ථෙරෙන** පුබ්බෙ මයූරදූතපට්ටනෙ අත්තනා සද්ධිං වසන්තෙන ආයාචිතො අකාසි. වුත්තං හෙතමෙතිස්සා නිගමනෙ –

‘‘ආයාචිතො සුමතිනා, ථෙරෙන භදන්තබු**ද්ධමිත්තෙන**;
පුබ්බෙ **මයූරදූතප,ට්ටනම්හි** සද්ධිං වසන්තෙන.

පරවාදවිධංසනස්ස, මජ්ඣිමනිකායසෙට්ඨස්ස;
යමහං **පපඤ්චසූදනි**-මට්ඨකථං කාතුමාරභිං.

සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා’’ති [ම. නි. අට්ඨ. 3. නිගමනකථා].

සාරත්ථප්පකාසිනිං නාම සංයුත්තනිකායට්ඨකථං භදන්ත**ජොතිපාලත්ථෙරෙන** ආයාචිතො අකාසි. වුත්තං හෙතමෙතිස්සා නිගමනෙ –

‘‘එතිස්සා කරණත්ථං, ථෙරෙන භදන්ත**ජොතිපාලෙන;**
සුචිසීලෙන සුභාසිතස්ස පකාසයන්තඤාණෙන.

සාසනවිභූතිකාමෙන, යාචමානෙන මං සුභගුණෙන;
යං සමධිගතං පුඤ්ඤං, තෙනාපි ජනො සුඛී භවතූ’’ති [සං. නි. අට්ඨ. 3.5.නිගමනකථා].

මනොරථපූරණිං නාම අඞ්ගුත්තරනිකායට්ඨකථං භදන්ත**ජොතිපාලත්ථෙරෙන** දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙ **කඤ්චිපුරාදීසු** ච සීහළදීපෙ මහාවිහාරම්හි ච අත්තනා සද්ධිං වසන්තෙන ආයාචිතො, තථා **ජීවකෙනාපි** උපාසකෙන පිටකත්තයපාරගූභූතෙන වාතාහතෙපි අනිඤ්ජමානසභාවෙ දුමෙ විය අනිඤ්ජමානසද්ධම්මෙ ඨිතෙන සුමතිනා පරිසුද්ධාජීවෙනාභියාචිතො අකාසි. වුත්තං හෙතමෙතිස්සා නිගමනෙ –

‘‘ආයාචිතො සුමතිනා, ථෙරෙන භදන්ත**ජොතිපාලෙන;**
කඤ්චිපුරාදීසු මයා, පුබ්බෙ සද්ධිං වසන්තෙන.

වරතම්බපණ්ණිදීපෙ, මහාවිහාරම්හි වසනකාලෙපි;
වාතාහතෙ විය දුමෙ, අනිඤ්ජමානම්හි සද්ධම්මෙ.

පාරං පිටකත්තයසා,ගරස්ස ගන්ත්වා ඨිතෙන සුමතිනා;
පරිසුද්ධාජීවෙනා,භියාචිතො **ජීවකෙනාපි.**

ධම්මකථානයනිපුණෙහි, ධම්මකථිකෙහි අපරිමාණෙහි;
පරිකීළිතස්ස පටිප,ජ්ජිතස්ස සකසමයචිත්‍රස්ස.

අට්ඨකථං අඞ්ගුත්තර,මහානිකායස්ස කාතුමාරද්ධො;
යමහං චිරකාලට්ඨිති-මිච්ඡන්තො සාසනවරස්ස.

සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා;
චතුන්නවුතිපරිමාණාය, පාළියා භාණවාරෙහි.

සබ්බාගමසංවණ්ණන, මනොරථො පූරිතො ච මෙ යස්මා;
එතාය **මනොරථපූරණී**ති නාමං තතො අස්සා''ති [අ. නි. අට්ඨ. 3.11.නිගමනකථා].

ඉමා ච පන චතස්සො ආගමට්ඨකථායො කුරුමානො ආචරියබුද්ධඝොසො මහාමහින්දත්ථෙරෙනාභතං මූලට්ඨකථාසඞ්ඛාතං මහාඅට්ඨකථංයෙව භාසාපරිවත්තනවසෙන චෙව පුනප්පුනාගතවිත්ථාරකථාමග්ගස්ස සංඛිපනවසෙන ච අකාසි. වුත්තඤ්හෙතං ගන්ථාරම්භෙ –

''සීහළදීපං පන ආභ,තාථ වසිනා මහාමහින්දෙන;
ඨපිතා සීහළභාසාය, දීපවාසීනමත්ථාය.

අපනෙත්වාන තතොහං, සීහළභාසං මනොරමං භාසං;
තන්තිනයානුච්ඡවිකං, ආරොපෙන්තො විගතදොසං…පෙ….
හිත්වා පුනප්පුනාගත-මත්ථං අත්ථං පකාසයිස්සාමී''ති.

තථා නිගමනෙපි –

''සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා''ති [දී. නි. අට්ඨ. 3.නිගමනකථා] ච;
''මූලට්ඨකථාසාරං, ආදාය මයා ඉමං කරොන්තෙනා''ති [දී. නි. අට්ඨ. 3.නිගමනකථා] ච.

ඉමාසං සරීරභූතපාඨෙසු ච සමන්තපාසාදිකායං විය ''මහාපච්චරියං, කුරුන්දිය''න්තිආදිනා විනිච්ඡයසංවණ්ණනාභෙදප්පකාසනං න දිස්සති, තථා අභිධම්මට්ඨකථාසුපි. තෙනෙතං ඤායති ''සුත්තන්තාභිධම්මෙසු මහාඅට්ඨකථාතො අඤ්ඤා මහාපච්චරිආදිනාමිකා පොරාණිකා සීහළට්ඨකථායො චෙව අන්ධකට්ඨකථා ච නත්ථී''ති. යාව වසභරාජකාලා (609-653) පන පාකටානං සීහළිකත්ථෙරානං විනිච්ඡයො ච වාදා ච වත්ථූනි ච එතාසුපි දිස්සන්තියෙවාති.

අභිධම්මට්ඨකථාකරණං

අට්ඨසාලිනිං පන **සම්මොහවිනොදනිඤ්ච** ධාතුකථාදිප**ඤ්චපකරණස්ස** අට්ඨකථඤ්චාති තිස්සො අභිධම්මට්ඨකථායො අත්තනා සදිසනාමෙන සොතත්ථකීගන්ථකාරකෙන **බුද්ධඝොසභික්ඛුනා** ආයාචිතො අකාසි. වුත්තඤ්හෙතං තාසු –

“විසුද්ධාචාරසීලෙන, නිපුණාමලබුද්ධිනා;
භික්ඛුනා **බුද්ධඝොසෙන,** සක්කච්චං අභියාචිතො”ති [ධ. ස. අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා] ච.

“බුද්ධඝොසොති ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන කතා
අයං **අට්ඨසාලිනී** නාම ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථා”ති [ධ. ස. අට්ඨ. නිගමනකථා] ච.

“අත්ථප්පකාසනත්ථං, තස්සාහං යාචිතො ඨිතගුණෙන;
යතිනා අදන්ධගතිනා, සුබුද්ධිනා **බුද්ධඝොසෙන**.

යං ආරභිං රචයිතුං, අට්ඨකථං සුනිපුණෙසු අත්ථෙසු;
සම්මොහවිනොදනතො, **සම්මොහවිනොදනිං** නාමා”ති [විභ. අට්ඨ. නිගමනකථා] ච.

“බුද්ධඝොසොති ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන කතා
අයං **සම්මොහවිනොදනී** නාම විභඞ්ගට්ඨකථා”ති [විභ. අට්ඨ. නිගමනකථා] ච.

ඉමාසු පන තීසු පඤ්චපකරණට්ඨකථාය නාමවිසෙසො නත්ථි ආයාචකො ච න පකාසිතො, කෙවලං අත්තනො සද්ධාය එව සඤ්චොදිතෙන ආචරියබුද්ධඝොසෙන සා කතා විය දිස්සති. වුත්තඤ්හෙතං තස්සා නිගමනෙ –

“කුසලාදිධම්මභෙදං, නිස්සාය නයෙහි විවිධගණනෙහි;
විත්ථාරෙන්තො සත්තම-මභිධම්මප්පකරණං සත්ථා.

සුවිහිතසන්නිට්ඨානො, පට්ඨානං නාම යං පකාසෙසි;
සද්ධාය සමාරද්ධා, යා අට්ඨකථා මයා තස්සාති ච.

“එත්තාවතා

සත්තප්පකරණං නාථො, අභිධම්මමදෙසයි;
දෙවාතිදෙවො දෙවානං, දෙවලොකම්හි යං පුරෙ;
තස්ස **අට්ඨකථා** එසා, **සකලස්සාපි** නිට්ඨිතා”ති [පට්ඨා. අට්ඨ. 19-24.1] ච.

“බුද්ධඝොසොති ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන කතා
අයං **සකලස්සපි අභිධම්මපිටකස්ස අට්ඨකථා”**ති [පට්ඨා. අට්ඨ. 19-24.1] ච.

එකච්චෙ පන ආධුනිකා ථෙරා “අභිධම්මට්ඨකථායො ආචරියබුද්ධඝොසෙන යාචිතො සඞ්ඝපාලබුද්ධමිත්තජොතිපාලාදීනං අඤ්ඤතරො ථෙරො අකාසී”ති වදන්ති. අයඤ්ච නෙසං විචාරණා, අට්ඨසාලිනීසම්මොහවිනොදනීසු “තා බුද්ධඝොසෙන යාචිතො අකාසී”ති ගන්ථකාරෙන වුත්තං. තෙන ඤායති “තක්කාරකො අඤ්ඤො, ආචරියබුද්ධඝොසො පන තාසු යාචකපුග්ගලොයෙවා”ති. ආගමට්ඨකථාසු ච ආචරියබුද්ධඝොසෙන –

“සීලකථා ධුතධම්මා, කම්මට්ඨානානි චෙව සබ්බානි…පෙ….
ඉති පන සබ්බං යස්මා, විසුද්ධිමග්ගෙ **මයා** සුපරිසුද්ධං;
වුත්තං තස්මා භිය්‍යො, න තං ඉධ විචාරයිස්සාමී”ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] –

එවං සීලකථාදීනං **අත්තනා එව** විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තභාවො **මයා**තිපදෙන පකාසිතො. අට්ඨසාලිනියං පන –

“කම්මට්ඨානානි සබ්බානි, චරියාභිඤ්ඤා විපස්සනා;
විසුද්ධිමග්ගෙ පනිදං, යස්මා සබ්බං පකාසිත”න්ති [ධ. ස. අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා] –

එවං **මයා**ති කත්තුපදෙන විනා වුත්තං. තෙනාපි ඤායති ‘‘විසුද්ධිමග්ගකාරකො අඤ්ඤො, අභිධම්මට්ඨකථාකාරකො අඤ්ඤො’’ති. කිඤ්චාපි අභිධම්මට්ඨකථාසු අභියාචකො බුද්ධඝොසො භික්ඛුනාති ච යතිනාති ච ඉමෙහෙව සාමඤ්ඤගුණපදෙහි වුත්තො න ථෙරෙනාති සගාරවගුණපදෙන, තථාපි සො ‘‘විසුද්ධාචාරසීලෙන නිපුණාමලබුද්ධිනා’’ති ච, ‘‘අදන්ධගතිනා සුබුද්ධිනා’’ති ච ඉමෙහි අධිකගුණපදෙහි ථොමිතත්තා ‘‘විසුද්ධිමග්ගාදිකාරකො ආචරියබුද්ධඝොසොයෙවා’’ති සක්කා ගහෙතුං. සො හි උපසම්පන්නකාලතොයෙව පට්ඨාය ගන්ථකොවිදො පරියත්තිවිසාරදගුණසම්පන්නො, තස්මිඤ්ච කාලෙ ඌනදසවස්සො භවෙය්‍ය, තස්මා ථෙරෙනාති න වුත්තොති සක්කා ගහෙතුන්ති.

තං පන තෙසං අතිවිචාරණමත්තමෙව. න හි ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරො ‘‘තස්මිං කාලෙ ඌනදසවස්සො’’ති සක්කා ගහෙතුං, විසුද්ධිමග්ගනිගමනෙපි ‘‘බුද්ධඝොසොති ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන **ථෙරෙනා**’’ති වචනතො, න ච ‘‘විසුද්ධාචාරසීලෙන, නිපුණාමලබුද්ධිනා’’ති වා, ‘‘අදන්ධගතිනා සුබුද්ධිනා’’ති වා එත්තකෙහෙව ද්වීහි ද්වීහි ගුණපදෙහි ථොමනෙන සුථොමිතො හොති, අඤ්ඤදත්ථු ‘‘නිප්පභීකතඛජ්ජොතො සමුදෙති දිවාකරො’’ති ථොමනං විය හොති. නනු ආචරියෙන අත්තනො ගන්ථනිගමනෙසු –

> ‘‘පරමවිසුද්ධසද්ධාබුද්ධිවීරියපටිමණ්ඩිතෙන සීලාචාරජ්ජවමද්දවාදිගුණසමුදයසමුදිතෙන සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙන පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියසමන්නාගතෙන තිපිටකපරියත්තිභෙදෙ සාට්ඨකථෙ සත්ථුසාසනෙ අප්පටිහතඤාණප්පභාවෙන මහාවෙය්‍යාකරණෙනා’’තිආදිනා –

අත්තනො **අනුච්ඡවිකානි** ගුණපදානි පකාසිතානි, සොයෙව ච පොරාණසීහළට්ඨකථායො සඞ්ඛිපිත්වා අභිනවසඞ්ගහට්ඨකථානං **ආදිකත්තා පුබ්බඞ්ගමො,** අඤ්ඤෙ පන අභිනවට්ඨකථාකාරා තස්සෙව අනුවත්තිත්වා අවසෙසමෙකං වා ද්වෙ වා අට්ඨකථායො අකංසු. අභිධම්මට්ඨකථාසු ච යො යො අත්ථො විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තො, සො සො යථානුප්පත්තට්ඨානෙ තතො ගහෙත්වා තථෙව වුත්තො. විසෙසතො පන පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගඛන්ධායතනධාතුසච්චවිභඞ්ගවණ්ණනාසු ඣානකථාවණ්ණනාසු ච අයමත්ථො අතිවිය පාකටො, යොපි ච තත්ථ අප්පකො කතිපයමත්තො විසුද්ධිමග්ගෙන විසදිසො සංවණ්ණනාභෙදො දිස්සති, සොපි ආභිධම්මිකානං මතානුසාරෙන යථා පොරාණට්ඨකථායං වුත්තො, තථෙව වුත්තොති වෙදිතබ්බො. යථා ච අට්ඨසාලිනියං සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථාය අතිදෙසො දිස්සති [ධ. ස. අට්ඨ. 1 අකුසලකම්මපථකථා], තථෙව සමන්තපාසාදිකායම්පි අට්ඨසාලිනියා අතිදෙසො දිස්සතෙව [පාරා. අට්ඨ. 1.11;]. යදි ච අට්ඨසාලිනී අඤ්ඤෙන කතා භවෙය්‍ය, කථං තාසු අඤ්ඤමඤ්ඤාතිදෙසො සක්කා කාතුං. තස්මා අභිධම්මට්ඨකථාසු අභියාචකො බුද්ධඝොසො ආචරියෙන සමානනාමො **චූළබුද්ධඝොසො**ති යාවජ්ජතනා ආචරියපරම්පරාය ගහිතො **සොතත්ථ**කීගන්ථකාරකො අඤ්ඤොයෙව, න ආචරියමහාබුද්ධඝොසත්ථෙරො. තෙනෙව තත්ථ වුත්තං ‘‘භික්ඛුනා’’ති ච ‘‘යතිනා’’ති ච.

යදි පන එත්තකෙන නිට්ඨං න ගච්ඡෙය්‍ය, එවම්පි විචාරෙතබ්බං – කින්නු ඛො සඞ්ඝපාලාදයො ථෙරා විසුද්ධිමග්ගාදීනං කරණත්ථාය ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරං ආයාචමානා අත්තනා සමත්ථතරොති සද්දහන්තා ආයාචන්ති උදාහු අසද්දහන්තාති? සද්දහන්තායෙව ආයාචන්තීති පාකටොයෙවායමත්ථො. තථා ච සති ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරො සයං අඤ්ඤෙහි සමත්ථතරොව සමානො කස්මා අඤ්ඤං ආයාචෙය්‍ය. න හි සද්ධාසම්පන්නස්ස ථාමසම්පන්නස්ස යොබ්බනසම්පන්නස්ස ආචරියස්ස සුන්දරතරං අභිධම්මට්ඨකථං කාතුං භාරියං භවිස්සති. අභිධම්මට්ඨකථාසු ච වුත්තවචනානි විසුද්ධිමග්ගආගමට්ඨකථාසු වුත්තසංවණ්ණනාවචනෙහි එකාකාරානෙව හොන්ති. යදි ච අභිධම්මට්ඨකථං අඤ්ඤො කරෙය්‍ය, කථමපි තාහි වචනාකාරස්ස විසදිසතා භවෙය්‍ය එව. එතාසං නිගමනෙ ච දස්සිතෙන ‘‘බුද්ධඝොසොති ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන කතා’’ති වචනෙන ‘‘ආචරියබුද්ධඝොසෙන කතා’’ත්වෙව පාකටා හොන්ති, න අඤ්ඤෙනාති. යෙපි ‘‘අඤ්ඤෙන කතා’’ති වදන්ති, තෙපි ‘‘ඉමිනා නාම ථෙරෙනා’’ති එකංසතො දස්සෙතුං න සක්කොන්ති, තථා දස්සෙතුඤ්ච ලෙසමත්තම්පි සාධකවචනං න දිස්සති. තස්මා අභිධම්මට්ඨකථායොපි ඉදානි ආචරියෙහි **චූළබුද්ධඝොසො**ති වොහරිතෙන **බුද්ධඝොසෙන** නාම භික්ඛුනායාචිතො විසුද්ධිමග්ගවිනයාගමට්ඨකථානං කාරකො **ආචරියමහාබුද්ධඝොසත්ථෙරො**යෙව අකාසීති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බන්ති.

යං පන මහාවංසෙ ‘‘ආචරියබුද්ධඝොසො සීහළදීපාගමනතො පුබ්බෙ ජම්බුදීපෙ වසනකාලෙයෙව අට්ඨසාලිනිං අකාසී’’ති අධිප්පායෙන –

225. ‘‘ධම්මසඞ්ගණියාකාසි, කච්ඡං සො අට්ඨසාලිනි’’න්ති –

වුත්තං, තං ඉදානි දිස්සමානාය අට්ඨසාලිනියා න සමෙති. තත්ථ හි ගන්ථාරම්භෙයෙව විසුද්ධිමග්ගං අතිදිසිත්වා පච්ඡාපි සො ච, සමන්තපාසාදිකා ච බහුසු ඨානෙසු අතිදිසීයන්ති. තස්මා තස්සා ආචරියෙන සීහළදීපං පත්වා විසුද්ධිමග්ගඤ්චෙව සමන්තපාසාදිකඤ්ච කත්වා පච්ඡායෙව කතභාවො අතිවිය පාකටොති.

කඞ්ඛාවිතරණීඅට්ඨකථාකරණං

කඞ්ඛාවිතරණිං නාම පාතිමොක්ඛට්ඨකථං ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරො **සොණත්ථෙරෙන** යාචිතො මහාවිහාරවාසීනං වාචනාමග්ගනිස්සිතං සීහළපාතිමොක්ඛට්ඨකථානයං නිස්සාය එකම්පි පදං පාළියා වා මහාවිහාරවාසීනං පොරාණට්ඨකථාහි වා අවිරොධෙත්වා අකාසි. තෙන වුත්තං තිස්සං අට්ඨකථායං –

‘‘සූරතෙන නිවාතෙන, සුචිසල්ලෙඛවුත්තිනා;
විනයාචාරයුත්තෙන, **සොණත්ථෙරෙන** යාචිතො.

තත්ථ සඤ්ජාතකඞ්ඛානං, භික්ඛූනං තස්ස වණ්ණනං;
කඞ්ඛාවිතරණත්ථාය, පරිපුණ්ණවිනිච්ඡයං.

මහාවිහාරවාසීනං, වාචනාමග්ගනිස්සිතං;
වත්තයිස්සාමි නාමෙන, **කඞ්ඛාවිතරණිං** සුභ’’න්ති [කඞ්ඛා අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා] ච.

‘‘ආරභිං යමහං සබ්බං, සීහළට්ඨකථානයං;
මහාවිහාරවාසීනං, වාචනාමග්ගනිස්සිතං.

නිස්සාය සා අයං නිට්ඨං, ගතා ආදාය සබ්බසො;
සබ්බං අට්ඨකථාසාරං, පාළියත්ථඤ්ච කෙවලං.

න හෙත්ථ තං පදං අත්ථි, යං විරුජ්ඣෙය්‍ය පාළියා;
මහාවිහාරවාසීනං, පොරාණට්ඨකථාහි වා’’ති [කඞ්ඛා. අට්ඨ. නිගමනකථා] ච.

ධම්මපදට්ඨකථාකරණං

අපරාපි තිස්සො අට්ඨකථායො සන්ති බුද්දකපාඨට්ඨකථා ධම්මපදට්ඨකථා සුත්තනිපාතට්ඨකථා චාති, යා තාසු දිස්සමානනිගමනවසෙන ආචරියබුද්ධඝොසෙනෙව කතාති පඤ්ඤායන්ති. තත්ථ පන වුත්තවචනානි කානිචි කානිචි ආගමට්ඨකථාසු වුත්තාකාරෙන න හොන්ති. තස්මා එකෙ වදන්ති ''නෙතා ආචරියබුද්ධඝොසස්සා''ති. එකච්චෙ පන ''ආචරියස්ස උපථම්භකත්ථෙරෙහි පඨමං කතා, පච්ඡා ආචරියෙන ඔසානසොධනවසෙන පරියොසාපිතා වා භවෙය්‍යුං, අභිධම්මට්ඨකථං ආයාචන්තෙන චූළබුද්ධඝොසෙන වා කතා භවෙය්‍යු''න්ති වදන්ති.

තං තථා වා හොතු අඤ්ඤථා වා, ඉදානි එකන්තතො විනිච්ඡිනිතුං න සුකරමෙව. තස්මා තාසං නිගමනවචනවසෙනෙව එත්ථ පකාසයිස්සාම. තාසු හි **ධම්මපදට්ඨකථං කුමාරකස්සපත්ථෙරෙන** ආයාචිතො **සිරිකූටස්ස** (සිරිකුඩ්ඩස්ස) රඤ්ඤො පාසාදෙ විහරන්තො පරම්පරාභතං සීහළභාසාය සණ්ඨිතං පොරාණට්ඨකථං පාළිභාසාය ආරොපෙත්වා විත්ථාරගතඤ්ච වචනක්කමං සමාසෙත්වා ගාථාසු අසංවණ්ණිතපදබ්‍යඤ්ජනානි සංවණ්ණෙත්වා අකාසි. වුත්තඤ්හි තත්ථ ගන්ථාරම්භෙ –

''පරම්පරාභතා තස්ස, නිපුණා අත්ථවණ්ණනා;
යා තම්බපණ්ණිදීපම්හි, දීපභාසාය සණ්ඨිතා...පෙ....

කුමාරකස්සපෙනාහං, ථෙරෙන ථිරචෙතසා;
සද්ධම්මට්ඨිතිකාමෙන, සක්කච්චං අභියාචිතො...පෙ....

තං භාසං අතිවිත්ථාර, ගතඤ්ච වචනක්කමං;
පහායාරොපයිත්වාන, තන්තිභාසං මනොරමං.

ගාථානං බ්‍යඤ්ජනපදං, යං තත්ථ න විභාවිතං;
කෙවලං තං විභාවෙත්වා, සෙසං තමෙව අත්ථතො.

භාසන්තරෙන භාසිස්ස''න්ති [ධ. ප. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] –

නිගමනෙ ච වුත්තං –

''විහාරෙ අධිරාජෙන, කාරිතම්හි කතඤ්ඤුනා;
පාසාදෙ **සිරිකූටස්ස,** රඤ්ඤො විහරතා මයා''ති [ධ. ප. අට්ඨ. 2.නිගමනකථා].

එත්ථ ච **සිරිකූටො** නාම සමන්තපාසාදිකානිගමනෙ **සිරිපාලො**ති වුත්තො **මහානාමො**යෙව රාජාති වදන්ති. එවං සති මහෙසියා ආනයනං සමාදාපනමාරබ්භ තෙන රඤ්ඤා දින්නෙ ධූමරක්ඛපබ්බතවිහාරෙ වසන්තෙන සා කතාති වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හෙතං මහාවංසෙ –

37-212. ''ලොහද්වාර-රලග්ගාම-කොටිපස්සාවනව්හයෙ;
තයො විහාරෙ කාරෙත්වා, භික්ඛූනං අභයුත්තරෙ.

213. විහාරං කාරයිත්වාන, ධූමරක්ඛම්හි පබ්බතෙ;
මහෙසියා'නයෙනා'දා, භික්ඛූනං ථෙරවාදින''න්ති.

තස්ස පන රඤ්ඤො කාලෙ සා නිට්ඨාපිතාති න සක්කා ගහෙතුං. තස්ස හි රඤ්ඤො එකවීසතිමවස්සෙ සමන්තපාසාදිකං නිට්ඨාපෙසි. සො ච රාජා ද්වාවීසතිමවස්සෙ දිවඞ්ගතො. එත්ථන්තරෙ සාධිකඑකවස්සෙන ''චතස්සො ච ආගමට්ඨකථායො තිස්සො ච අභිධම්මට්ඨකථායො අයඤ්ච ධම්මපදට්ඨකථා''ති සබ්බා එතා න සක්කා නිට්ඨාපෙතුන්ති.

පරමත්ථජොතිකාට්ඨකථාකරණං

පරමත්ථජොතිකං නාම ඛුද්දකපාඨස්ස චෙව සුත්තනිපාතස්ස ච අට්ඨකථං කෙනචිපි අනායාචිතො අත්තනො ඉච්ඡාවසෙනෙව අකාසි. වුත්තඤ්හෙතං ඛුද්දකපාඨට්ඨකථාය ගන්ථාරම්භෙ –

‘‘උත්තමං වන්දනෙය්‍යානං, වන්දිත්වා රතනත්තයං;
ඛුද්දකානං කරිස්සාමි, කෙසඤ්චි අත්ථවණ්ණනං.

ඛුද්දකානං ගම්භීරත්තා, කිඤ්චාපි අතිදුක්කරා;
වණ්ණනා මාදිසෙනෙසා, අබොධන්තෙන සාසනං.

අජ්ජාපි තු අබ්භොච්ඡින්නො, පුබ්බාචරියනිච්ඡයො;
තථෙව ච ඨිතං යස්මා, නවඞ්ගං සත්ථුසාසනං.

තස්මාහං කාතුමිච්ඡාමි, අත්ථසංවණ්ණනං ඉමං;
සාසනඤ්චෙව නිස්සාය, පොරාණඤ්ච විනිච්ඡයං.

සද්ධම්මබහුමානෙන, නාත්තුක්කංසනකම්‍යතා;
නාඤ්ඤෙසං වම්භනත්ථාය, තං සුණාථ සමාහිතා’’ති.

බහූ පන විචක්ඛණා ඉමා ආරම්භගාථායො විචිනිත්වා ‘‘නෙතං ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරස්ස විය වචනං හොතී’’ති වදන්ති. අයඤ්ච නෙසං විචිනනාකාරො, ආචරියබුද්ධඝොසො හි යං කඤ්චි ගන්ථං සීලාදිගුණසම්පන්නෙන අඤ්ඤෙන ආයාචිතොව කරොති, ඉධ පන කොචිපි ආයාචකො නත්ථි. පුනපි ආචරියො ‘‘පොරාණසීහළට්ඨකථං භාසාපරිවත්තනවසෙන කරිස්සාමී’’ති ච ‘‘මහාවිහාරවාසීනං වාචනාමග්ගං නිස්සාය කරිස්සාමී’’ති ච එවං පටිඤ්ඤං කත්වාව කරොති, ඉධ පන තාදිසීපි පටිඤ්ඤා නත්ථි. පුනපි ආචරියො අතිගම්භීරත්ථානං චතුන්නඤ්චාගමානං අභිධම්මස්ස ච සංවණ්ණනාරම්භෙපි දුක්කරභාවං න කථෙති, ඉධ පන ‘‘සාසනං අබොධන්තෙන මාදිසෙනා’’ති අත්තනා සාසනස්ස අබුද්ධභාවං පකාසෙත්වා ‘‘අතිදුක්කරා’’ති ච කථෙති. තස්මා ‘‘නෙතං ආචරියබුද්ධඝොසස්ස විය වචන’’න්ති වදන්ති. තං යුත්තං විය දිස්සති, ආචරියො හි අත්තනො ගන්ථනිගමනෙසු ‘‘තිපිටකපරියත්තිප්පභෙදෙ සාට්ඨකථෙ සත්ථුසාසනෙ අප්පටිහතඤාණප්පභාවෙනා’’ති අත්තනො ඤාණප්පභාවං පකාසෙසි, සො ‘‘සාසනං අබොධන්තෙන මාදිසෙන අතිදුක්කරා’’ති ඊදිසං වචනං න කථෙය්‍යයෙවාති.

ජාතකට්ඨකථාකරණං

ජාතකට්ඨකථාපි ච ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරෙනෙව කතාති වදන්ති, කාරණං පනෙත්ථ න දිස්සති. සා පන **අත්ථදස්සිත්ථෙරෙන** ච **බුද්ධමිත්තත්ථෙරෙන** ච **මහිසාසකනිකායිකෙන** ච **බුද්ධදෙවත්ථෙරෙනාති** තීහි ථෙරෙහි අභියාචිතො මහාවිහාරවාසීනං වාචනාමග්ගං නිස්සාය කතා. ඉමිස්සාපි නාමවිසෙසො නත්ථි. වුත්තං හිමිස්සා ආරම්භෙ –

‘‘බුද්ධවංසස්ස එතස්ස, ඉච්ඡන්තෙන චිරට්ඨිතිං;
යාචිතො අභිගන්ත්වාන, ථෙරෙන **අත්ථදස්සිනා.**

අසංසට්ඨවිහාරෙන, සදා සුද්ධවිහාරිනා;
තථෙව **බුද්ධමිත්තෙන,** සන්තචිත්තෙන විඤ්ඤුනා.

මහිසාසකවංසම්හි, සම්භූතෙන නයඤ්ඤුනා;
බුද්ධදෙවෙන ච තථා, භික්ඛුනා සුද්ධබුද්ධිනා.

මහාපුරිසචරියානං, ආනුභාවං අචින්තියං;
තස්ස විජ්ජොතයන්තස්ස, ජාතකස්සත්ථවණ්ණනං.

මහාවිහාරවාසීනං, වාචනාමග්ගනිස්සිතං;
භාසිස්සං භාසතො තං මෙ, සාධු ගණ්හන්තු සාධවො’’ති.

එත්තාවතා ච ආචරියබුද්ධඝොසත්ථෙරස්ස ගන්ථභාවෙන පාකටාහි සබ්බට්ඨකථාහි සහ විසුද්ධිමග්ගස්ස කරණප්පකාරො විත්ථාරෙන විභාවිතො හොති.

සකලලොකපත්ථාරකාරණං

කිස්සෙස විසුද්ධිමග්ගො සකලලොකෙ පත්ථටොති? පරිසුද්ධපිටකපාළිනිස්සයභාවතො, සික්ඛත්තයසඞ්ගහභාවතො, පොරාණට්ඨකථානං භාසාපරිවත්තනභාවතො, පරසමයවිවජ්ජනතො, සකසමයවිසුද්ධිතො, සීලධුතඞ්ගසමථඅභිඤ්ඤාපඤ්ඤාපභෙදාදීනං පරිපුණ්ණවිභාගතො, යාව අරහත්තා පටිපත්තිනයපරිදීපනතො, උත්තානානාකුලපදබ්‍යඤ්ජනසඞ්ඛතභාවතො, සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්ථභාවතො, පසාදනීයානං දිට්ඨානුගතාපාදනසමත්ථානං වත්ථූනඤ්ච දීපනතොති එවමාදීහි අනෙකසතෙහි ගුණෙහි එස සකලලොකෙ පත්ථටො ජාතො.

අයඤ්හි විසුද්ධිමග්ගො සඞ්ගීතිත්තයාරුළ්හපරිසුද්ධපාළිපිටකමෙව නිස්සාය පවත්තො, න මහාසඞ්ඝිකාදීනං සත්තරසන්නං නිකායානං පිටකං, නපි මහායානිකානං පිටකං. සපරිවාරං සික්ඛත්තයඤ්ච එත්ථ පරිපුණ්ණමෙව සඞ්ගහෙත්වා දස්සිතං. වුත්තඤ්හෙතං ආචරියෙන ආගමට්ඨකථාසු ගන්ථාරම්භෙ –

“සීලකථා ධුතධම්මා, කම්මට්ඨානානි චෙව සබ්බානි;
චරියාවිධානසහිතො, ඣානසමාපත්තිවිත්ථාරො.

සබ්බා ච අභිඤ්ඤායො, පඤ්ඤාසඞ්කලනනිච්ඡයො චෙව;
ඛන්ධාධාතායතනි,න්ද්‍රියානි අරියානි චෙව චත්තාරි.

සච්චානි පච්චයාකාර,දෙසනා සුපරිසුද්ධනිපුණනයා;
අවිමුත්තතන්තිමග්ගා, විපස්සනාභාවනා චෙව.

ඉති පන සබ්බං යස්මා, විසුද්ධිමග්ගෙ මයා සුපරිසුද්ධං;
වුත්තං තස්මා භියෝ‍යා, න තං ඉධ විචාරයිස්සාමී”ති.

යස්මා පන විසුද්ධිමග්ගො චතුන්නං ආගමට්ඨකථානං අවයවභාවෙන කතො, තස්මා තා විය පොරාණසීහළට්ඨකථානං භාසාපරිවත්තනවසෙන චෙව පුනප්පුනාගතමත්ථානං සංඛිපනවසෙන ච පරසමයවිවජ්ජනවසෙන ච මහාවිහාරවාසීනං පරිසුද්ධවිනිච්ඡයසඞ්ඛාතස්ස සකසමයස්ස දීපනවසෙන ච කතො. වුත්තඤ්හෙතං ආචරියෙන –

“අපනෙත්වාන තතොහං, සීහළභාසං මනොරමං භාසං;
තන්තිනයානුච්ඡවිකං, ආරොපෙන්තො විගතදොසං.

සමයං අවිලොමෙන්තො, ථෙරානං ථෙරවංසපදීපානං;
සුනිපුණවිනිච්ඡයානං, මහාවිහාරෙ නිවාසීනං;
හිත්වා පුනප්පුනාගත-මත්ථං අත්ථං පකාසයිස්සාමී”ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] ච.

“මජ්ඣෙ විසුද්ධිමග්ගො, එස චතුන්නම්පි ආගමානඤ්හි;
ඨත්වා පකාසයිස්සති, තත්ථ යථාභාසිතමත්ථං.

ඉච්චෙව කතො තස්මා, තම්පි ගහෙත්වාන සද්ධිමෙතාය;
අට්ඨකථාය විජානථ, දීඝාගමනිස්සිතං අත්ථ”න්ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] ච.

“සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා;
එකාසීතිපමාණාය, පාළියා භාණවාරෙහි.

එකූනසට්ඨිමත්තො, විසුද්ධිමග්ගොපි භාණවාරෙහි;
අත්ථප්පකාසනත්ථාය, ආගමානං කතො යස්මා.

තස්මා තෙන සහායං, අට්ඨකථා භාණවාරගණනාය;
සුපරිමිතපරිච්ඡින්නං, චත්තාලීසං සතං හොතී”ති [දී. නි. අට්ඨ. 3.නිගමනකථා] ච.

යදි චායං විසුද්ධිමග්ගො ආචරියෙන ආගමට්ඨකථායො විය අකත්වා පොරාණසීහළට්ඨකථායො ච අනොලොකෙත්වා කෙවලං අත්තනො ඤාණප්පභාවෙනෙව කතො අස්ස, නායං ආගමට්ඨකථානං අවයවොති ගහෙතබ්බො අස්ස, අඤ්ඤදත්ථු “ආගමට්ඨකථායො මහාට්ඨකථාය සාරභූතා, විසුද්ධිමග්ගො පන න තස්සා සාරභූතො, කෙවලං ආචරියස්ස මතියාව කතො”ති එවමෙව වත්තබ්බො අස්ස. යස්මා පන තථා අකත්වා පුබ්බෙ

වුත්තප්පකාරෙනෙව කතො, තස්මා අයම්පි විසුද්ධිමග්ගො තාසං ආගමට්ඨකථානං කරණාකාරෙනෙව කතොති ච, තතොයෙව මහාට්ඨකථාය සාරභූතොති ච දට්ඨබ්බො.

එකච්චෙ පන විචක්ඛණා ආචරියබුද්ධඝොසස්ස ගන්ථෙසු උත්තරපක්ඛසාසනිකානං අස්සඝොසනාගජ්ජුනවසුබන්ධුආදීනං භික්ඛූනං විය පොරාණගන්ථෙ අනිස්සාය අත්තනො ඤාණෙනෙව තක්කෙත්වා දස්සිතං ධම්මකථාවිසෙසං අදිස්වා අසන්තුට්ඨචිත්තා එවං වදන්ති ‘‘බුද්ධඝොසස්ස අඤ්ඤං අනිස්සාය අත්තනො ඤාණප්පභාවෙනෙව අභිනවගන්ථුප්පාදනං න පස්සාමා’’ති. තං තෙසං ගරහාවචනම්පි සමානං ථෙරවාදීනං **පසංසාවචනමෙව** සම්පජ්ජති. ථෙරවාදිනො හි එවං ජානන්ති ‘‘බුද්ධෙනෙව භගවතා සම්මාසම්බුද්ධෙන දෙසෙතබ්බො චෙව ධම්මො පඤ්ඤාපෙතබ්බො ච විනයො අනවසෙසෙන දෙසිතො චෙව පඤ්ඤත්තො ච, සොයෙව ධම්මවිනයො සද්ධාසම්පන්නෙහි භික්ඛූහි චෙව ගහට්ඨෙහි ච යථාරහං පටිපජ්ජිතබ්බො, න තතො අඤ්ඤො ධම්මවිනයො තක්කෙත්වා ගවෙසෙතබ්බො. යදි පන අඤ්ඤො ධම්මවිනයො කෙනචි තක්කෙත්වා කථිතො අස්ස, තං තස්සෙව තක්කිනො සාසනං හොති න සත්ථු සාසනං. යං යං පන භගවතො ධම්මවිනයෙ පදබ්‍යඤ්ජනං අත්ථතො අපාකටං හොති, තත්ථ තත්ථ පොරාණකෙහි පටිසම්භිදාඡළභිඤ්ඤාදිගුණසම්පන්නෙහි භගවතො අධිප්පායං ජානන්තෙහි අට්ඨකථාචරියෙහි සංවණ්ණිතනයෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො, න අත්තනොමතිවසෙනා’’ති. ආචරියබුද්ධඝොසො ච තෙසං ථෙරවාදීනං අඤ්ඤතරො, සොපි තථෙව ජානාති. වුත්තඤ්චෙතං ආචරියෙන –

‘‘බුද්ධෙන ධම්මො විනයො ච වුත්තො,
යො තස්ස පුත්තෙහි තථෙව ඤාතො;
සො යෙහි තෙසං මතිමච්චජන්තා,
යස්මා පුරෙ අට්ඨකථා අකංසු.

තස්මා හි යං අට්ඨකථාසු වුත්තං,
තං වජ්ජයිත්වාන පමාදලෙඛං;
සබ්බම්පි සික්ඛාසු සගාරවානං,
යස්මා පමාණං ඉධ පණ්ඩිතානං.

තතො ච භාසන්තරමෙව හිත්වා,
විත්ථාරමග්ගඤ්ච සමාසයිත්වා…පෙ….
යස්මා අයං හෙස්සති වණ්ණනාපි,
සක්කච්ච තස්මා අනුසික්ඛිතබ්බා’’ති [පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා].

තෙනෙව ආචරියො භගවතො ධම්මවිනයං වා පොරාණට්ඨකථං වා අනිස්සාය අත්තනො ඤාණෙන තක්කෙත්වා වා අත්තනා පරිචිතලොකියගන්ථෙහි ගහෙත්වා වා න කඤ්චි ගන්ථං අකාසි. යදි පන තාදිසං කරෙය්‍යා, තං ථෙරවාදිනො **මහාපදෙසසුත්තෙ** [දී. නි. 2.188; අ. නි. 4.180] වුත්තනයෙන ‘‘අද්ධා ඉදං න චෙව තස්ස භගවතො වචනං, බුද්ධඝොසස්ස ච ථෙරස්ස දුග්ගහිත’’න්ති ඡඩ්ඩෙය්‍යුංයෙව. යතො ච ඛො අයං විසුද්ධිමග්ගො පොරාණට්ඨකථානං භාසාපරිවත්තනාදිවසෙනෙව ආචරියෙන කතො, තතොයෙව ථෙරවාදිනො තං **මහාපදෙසසුත්තෙ** වුත්තනයෙන ‘‘අද්ධා ඉදං තස්ස භගවතො වචනං, ආචරියබුද්ධඝොසස්ස ච ථෙරස්ස සුග්ගහිත’’න්ති සම්පටිච්ඡන්ති. තෙනායං සකලලොකෙ පත්ථටො හොති.

සීලධුතඞ්ගාදීනං විභාගො ච පටිපත්තිනයපරිදීපනඤ්ච පාකටමෙව. තථායං විසුද්ධිමග්ගො සුවිඤ්ඤෙය්‍යපදවාක්‍යෙහි චෙව අනාකුලපදවාක්‍යෙහි ච තන්තිනයානුරූපාය පාළිගතියා සුට්ඨු සඞ්ඛතො, තතොයෙව වචස්ස අත්ථොපි සුවිඤ්ඤෙය්‍යො හොති. තස්මා තං ඔලොකෙන්තා විඤ්ඤුනො විසුද්ධජ්ඣාසයා ඛණෙ ඛණෙ අත්ථපටිසංවෙදිනො චෙව ධම්මපටිසංවෙදිනො ච හුත්වා අනප්පකං පීතිසොමනස්සං පටිසංවෙදෙන්ති.

අනෙකානි චෙත්ථ පසාදාවහානි **මහාතිස්සත්ථෙර**වත්ථුආදීනි [විසුද්ධි. 1.15] සීහළවත්ථූනි ච **ධම්මසෙනාපතිසාරිපුත්තත්ථෙර**වත්ථුආදීනි [විසුද්ධි. 1.19] ජම්බුදීපවත්ථූනි ච දීපිතානි. තානි පස්සිත්වා අනුස්සරන්තානං සප්පුරිසානං බලවපසාදො ච උප්පජ්ජති, ‘‘කදා නු ඛො මයම්පි ඊදිසා භවිස්සාමා’’ති දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජිතුකාමතා ච උප්පජ්ජති.

එවං පරිසුද්ධපිටකපාළිනිස්සයතාදීහි අනෙකසතෙහි ගුණෙහි අයං විසුද්ධිමග්ගො සකලලොකෙ පත්ථටො ජාතොති වෙදිතබ්බො. යථා චායං විසුද්ධිමග්ගො, එවං අඤ්ඤාපි ආචරියෙන කතා තිපිටකසඞ්ගහට්ඨකථායො පොරාණට්ඨකථානං භාසාපරිවත්තනභාවාදීහි ගුණෙහි සකලලොකෙ පත්ථටායෙව හොන්ති.

එත්තාවතා ච පන කිමත්ථං කතොතිආදීනම්පි පඤ්හානමත්ථො විත්ථාරෙන විභාවිතොව හොතීති.

තත්ථෙතං වුච්චති –

1. සම්භාවනීයස්ස සුධීවරාන-
මාදත්තධීරිට්ඨපදස්ස යස්ස;
පඤ්ඤාදිජාතා ලලිතා ගුණාභා,
භාතෙව ලොකම්හි සතං මුදාය.

2. ස **බුද්ධඝොසා**ච්හපීරග්ගධීමා,
විදූන'මච්චන්තසමාදරා'දා;
සභාවජං බ්‍යත්තිසසත්තිලද්ධං,
සිරිං දධාතෙව සුබුද්ධඝොසො.

3. "සම්බුද්ධසෙට්ඨෙ පරිනිබ්බුතස්මිං,
සංවච්ඡරානං දසමෙ සතම්හි;
ජාතො"ති ඤාතො විබුධෙහි බුද්ධ-
ඝොසඞ්කුරො පත්තසමත්තමානී.

4. විඤ්ඤූ විදූ'මස්ස පුමග්ගජාතෙ,
සඤ්ජාතතං දක්ඛිණදෙසභාගෙ;
රම්මෙ'**න්දියස්මිං** සුජනාකරස්මිං,
තත්තත්ථමෙසීන'මයං පතීති.

5. **මොරණ්ඩගාමම්හි** ස තත්ථ ජාතො,
පුඤ්ඤානිතො විප්පකුලම්හි සම්මා;
සූරස්ස ලොකත්ථසමාවහත්ථං,
උප්පජ්ජනායා'දයරුණොව රංසි.

6. සංවද්ධබුද්ධී ස පවුද්ධිපත්තො,
ආරාධයං ඤාතිගණං සදෙව;
වෙදෙසු විජ්ජාසු තදඤ්ඤසිප්ප-
ගන්ථෙස්වනායාසපවීණතා'ගා.

7. සුද්ධාධිමුත්තීන විවෙචනෙන,
සාරානු'සාරොති විවිඤ්චමානො;
වෙදෙස්ව'සාරත්ත'මබුජ්ඣි යස්මා,
තුට්ඨිං ස නාපජ්ජි සුතෙන සෙන.

8. අන්වෙසතො තස්ස පසත්ථසාරං,
සද්ධම්මසාරො සවනෙන ලද්ධො;
නින්නොව බුද්ධස්ස ස සාසනම්හි,
උස්සාහජාතො'පගමාය තත්ථ.

9. ධම්මාභිලාසී ස විරොචි තත්ථ,
සංලද්ධපබ්බජ්ජුපසම්පදොව;
ථෙරෙ'පසඞ්කම්ම **විසුද්ධථෙර-**
වාදීනිකායම්හි පතීතපඤ්ඤෙ.

10. තදා හි'සුං **දක්ඛිණඉන්දියම්හි,**
නිවාසිනො ථෙරියවංසජාතා;
තදඤ්ඤවාදී ච මුනී මුනින්ද-
මතං යථාලද්ධි පකාසයන්තා.

11. සද්ධම්මසාරාධිගමාය භියෝ‍යා,
පාළිං සමුග්ගණ්හි ජිනෙරිතං, සා;
ජිව්හග්ගලීලා මනසා'සිතා'ස්ස,
ලක්ඛීව පුඤ්ඤෙ නිවසං බභාස.

12. එවං තමුග්ගණ්හ'මබොධි සම්මා,
"එකායනොයං සුවිසුද්ධියාති;
මග්ගො විවට්ටාධිගමාය" තත්ථො-
යොගං සමාපජ්ජි පරං පරත්ථී.

13. සභාවපඤ්ඤා මහතී ච සත්ථ-
න්තරොපලද්ධා විපුලාව විජ්ජා;
තෙනස්ස බුද්ධොත්තිසමුද්දතිණ්ණෙ,
අකිච්ඡසාධිත්තපභාව'මඤ්ඤා.

14. බුද්ධස්ස කිත්තීව සුකිත්තිඝොසො,
වත්තිස්සතෙ’ච්චස්ස ගරූ වියත්තා;
අත්ථාන්විතං නාමමකංසු **බුද්ධ-**
ඝොසොති සම්බුද්ධමතඞ්ගතස්ස.

15. **මයූරදූතව්හයපට්ටනස්මිං,**
නිවස්ස **කඤ්ජීව්හපුරාදිකෙ** ච;
ස **අන්ධකාඛ්‍යාතසදෙසියට්ඨ-**
කථං සමුග්ගණ්හි සමාහිතත්තො.

16. තාවත්තකෙනස්ස සුමෙධසස්සා-
සන්තුට්ඨචිත්තස්ස තතුත්තරිම්පි;
සම්බුද්ධවාණීසු සමත්තමත්ථං,
අඤ්ඤාතුමිච්ඡා මහතී අජායි.

17. **මහාමහින්දාදිවසීවරෙහි,**
සමාහතා යා**ට්ඨකථා** සසාරා;
සථෙරවාදා සුවිනිච්ඡයා ච,
තදා විභාතා වත **ලඞ්කයා’**සුං.

18. පවත්තිමෙතං විදිය’ස්ස මෙත-
දහොසි “යං නූන’භිරාමලඞ්කං;
අලඞ්කරොන්තිං රතනාකරංව,
උපෙච්ච සික්ඛෙ’ට්ඨකථා මහන්තී.

19. තා භාසයා සීහළිකාය රච්චා,
තන්තිං සමාරොප්‍ය නවං කරෙය්‍යං;
එවඤ්හි දෙසන්තරියාන බුද්ධ-
මානීනමත්ථං ඛලු සාධයෙ”ති.

20. පුරෙ ච ලඞ්කාගතසාසනං යං,
සුනිම්මලින්දූව හිමාදිමුත්තො;
පභාසි, කිස්මිඤ්චි තදාඤ්ඤවාද-
මනාකුලං තා’කුලතං ජගාම.

21. ජිනම්හි නිබ්බානගතෙ හි වස්ස-
සතන්තරෙ සාසනිකා සමග්ගා;
සමානවාදා ජිනසාසනම්හි,
න කොචි භෙදොපි තදා අහොසි.

22. පච්ඡා ච සද්ධම්මදුමාහතෙභ්‍ය-
ධම්මෙහි වාතෙහි පටිච්ච පාපෙ;
ජාතෙහි සංවිග්ගමනා සමාය,
ථෙරෙ’ස’මුය්‍යොගමකංසු දළ්හං.

23. **සඞ්ගීතියො** කච්ච සුපෙසලෙහි,
නිග්ගය්හමානාපි ථිරෙහි දළ්හං;
ඡින්නාපි රුක්ඛා’ස්සු පුනොරුහාවා-
කාසුංව ධම්මං විනයා’ඤ්ඤථා තෙ.

24. නානාගණා තෙ ච අනෙකවාදා,
සංසග්ගකාරා ජිනසාසනෙ’සුං;
වාදෙහි අඤ්ඤෙහි ජිනෙරිතෙහ්‍ය-
සුද්ධායමානා විනයඤ්ච ධම්මං.

25. වාදා ච වාදී පිටකානි තෙසං,
ලඞ්කං මලඞ්කංව කරං’පයාතා;
පටිග්ගහෙසුං ප්‍ය**භයාදිවාසී,**
නාඤ්ඤෙ **මහාඛ්‍යාතවිහාරවාසී.**

26. යථා ච බුද්ධාභිහිතාව පාළි,
තදත්ථසාරා ච වසීහි ඤාතා;
න “තෙධ වොක්කම්ම විසුද්ධථෙර-

වාදී විවාදී’’ති පවත්ති කාචි.

27. ජීවංව රක්ඛිංසු සථෙරවාදං,
තන්තිං තදත්ථඤ්ච සනිණ්ණයං තෙ;
තස්මා න සක්කාව තදඤ්ඤවාදි-
වාදෙහි හන්තුං වු’පගන්තුමද්ධා.

28. තංවාදසංහෙදහයඤ්ච මඤ්ඤයා,
‘‘දුද්ධාරවෙලාපි හයෙහි තන්තිනං;
සම්මොහතාදීහි හවෙ’’ති **පොත්ථකං,**
ආරොපය සම්මා **පරිපාලයිංසු** තෙ.

29. තදා හි තෙසං පටිබාහනෙ රණ-
විදංව සික්ඛං ජිනසාසනද්ධරො;
ස **බුද්ධඝොසො** මුනි බුද්ධිපාටවො,
ගතො’සි **දීපං** වර**තම්බපණ්ණිකං.**

30. ලඞ්කං උපෙච්ච ස මහාට්ඨකථාණ්ණවස්ස,
පාරං පරං විතරණෙ ථිරනිණ්ණයොව;
සංසුද්ධවංසජනිවාසමහාවිහාර-
මාගා’ම්බරංව උදයින්දු’පසොභයන්තො.

31. තස්මිඤ්ච දක්ඛිණදිසාය වසී ස තත්ථ,
සොභං **පධානසර**සඤ්ඤිතපාරිවෙණං;
පාසාද’මුත්තම’මකා සුජනෙහි සෙබ්‍යං,
සන්තො **මහානිගමසාමි** සුවිණ්ණධම්මො.

32. සම්මා ච යොගමකරී බුධ**බුද්ධමිත්ත-**
ථෙරාදි’මන්ත’මුපයාත’මනූනතන්තෙ;
සංසෙවිතො විවිධඤායපබුද්ධියා සො,
සුත්තාභිධම්මවිනයට්ඨකථාස්ව’නූනං.

33. වෙයත්තියං’ස සමයෙ සමයන්තරෙ ච,
පඤ්ඤාය දිස්ව විවටංව නිහීතමත්ථං;
ථෙරා සමග්ගජිනමග්ගමතා’මතාසී,
මඤ්ඤිංසු නග්ඝරතනංව සුදුල්ලහන්ති.

34. විඤ්ඤාය ධම්මවිනයත්ථයථිච්ඡදානෙ,
චින්තාමණීති සුනිරූපිතබුද්ධිරූපං;
යස්සෙ’ත්ථ නිච්ඡිතමනො කවි**සඞ්ඝපාල-**
ත්ථෙරුත්තමො ජනහිතාය නියොජයී තං.

35. ‘‘කිඤ්චාපි සන්ති විවිධා පටිපත්තිගන්ථා,
කෙසඤ්චි කිඤ්චි තු න බුද්ධමතානුසාරං;
සංසුද්ධථෙරසමයෙහි ච තෙ විරුද්ධා,
තස්මා කරොතු විමලං පටිපත්තිගන්ථං’’.

36. මෙත්තාදයම්බුදවනං ජනහූමියං’ස,
සංවස්සතෙ ච’රියමග්ගගමග්ග’මග්ගං;
සංසොධනත්ථ’මිති ‘‘පත්ථිතථෙරආසං,
පූරෙස්ස’මෙත’’මිති කාසි විසුද්ධිමග්ගං.

37. වීරානුකම්පසතියොජිතබුද්ධිමා සං,
ඔග්ගය්හ, ගය්හ ච’ ඛිලට්ඨකථා සතන්තී;
සාරං සබෙද’මනපෙක්ඛිය සාධුකං ස,
යං’කාසි, කං නු’ධ න රොචයතෙ බුධං සො.

38. වුත්තෙ’ත්ථ හාවපරමාව සහාවධම්මා,
වත්ථූ ච පීතිසුඛවෙදනියා’නිතාව;
පුණ්ණොව සබ්බපටිපත්තිනයෙහි වෙසො,
පුප්ඵාභිඵුල්ලපවනංව විරාජතෙ’යං.

39. යං පස්සියාන පරිකප්පිය රත්නසාර-
ගබ්භං විසුද්ධි’මභියාතු’මපෙක්ඛමානා;

තං සාර’මාදියිතු’මාසු පයුත්තයුත්තා,
දිස්වා හි නග්ඝරතනං නනු වජ්ජයෙ න.

40. කන්තා පදාවලි’හ තන්තිනයානුසාරා,
සාරාතිසාරනයපන්ති පසිද්ධසිද්ධා;
අත්ථා ච සන්තිනුගමාය තුලායමානො-
යොගෙන මෙත්ථ හි විනා පටිපත්ති කා’ඤ්ඤා.

41. ආභාති සත්ථු චතුරාගමමජ්ඣගො’යං-
අත්ථෙ පකාසයිහ භාණුව නෙකදබ්බෙ;
මෙධාවිපීතිජනනං’ස විධාන’මෙතං-
තීතඤ්හි යාව කවිගොචර’මස්ස ඤාණං.

42. දිට්ඨ්‍යාව තික්ඛමති’මස්ස **විසුද්ධිමග්ග-**
සම්පාදනෙන සමුපාත්තසුධීපදෙහි;
තෙනස්ස බුද්ධවචනත්ථවිභාවනාය,
පබ්‍යත්තසත්ති විදිතා විදිතාගමෙහි.

43. ඛ්‍යාතං කවීහි’ධිගතං යස’මාවහෙන,
ථෙරස්ස සුද්ධමති**බුද්ධසිරී**ව්හයස්ස;
ලොකත්ථ’මාවිකතපත්ථන’මාදියාන,
සාමඤ්ච නින්නහදයෙන ජනාන’මත්ථෙ.

44. සම්බුද්ධභාවවිදිතෙනි’මිනා **සමන්ත-**
පාසාදිකාව්හවිනයට්ඨකථා පණීතා;
සූරො’දිතෙ විය තයා විනයත්ථමූළ්හා-
මූළ්හී භවන්ති ජිනනීතිපථා’ධිගන්ත්වා.

45. **ලඞ්කා** අලඞ්කතිකතාව **මහාමහින්ද-**
ත්ථෙරෙන යා ච **විනයට්ඨකථා’**හතා, තං;
කන්තාය සීහළගිරාය ගිරායමානා,
අච්චන්තකන්තබහුලා මුනයො පුරා’සුං.

46. අඤ්ඤා ච **පච්චරි-කුරුන්දි**සමඤ්ඤිතාදී,
දීපං පදීපකරණී විනයම්හි යා’සුං;
සඞ්ගය්හ තාස’මඛිලත්ථනයෙ ච ථෙර-
වාදෙ ච මුත්තරතනානිව මෙකසුත්තෙ.

47. තාහෙව සීහළනිරුත්තියුතඤ්ච තන්තිං,
ආරොපියාන රුචිරං අථ විත්ථතඤ්ච;
මග්ගං සමාසනවසෙන යථා සමත්ත-
ලොකෙන යා ගරුකතා කතමානනා’කා.

48. සුද්ධන්වයාගථවිරා ච **විසුද්ධථෙර-**
වාදී විසුද්ධවිනයාගමපුජ්ජධම්මා;
සුද්ධං කරිංසු න යථෙ’න්ති තදඤ්ඤවාදා,
ඉච්චාදි’මාවිකරියා’සි **නිදාන**මෙත්ථ.

49. **යස්මිං** මනුඤ්ඤපදපන්ති සුභා සුබොධා,
අත්ථා ච පීතිසම’විම්භයතාදිභාවී;
චිත්‍රා විචිත්‍රමතිජා කවිචිත්තහංසා,
තස්මා රසායති තදත්ථනුසාරිනං **යං.**

50. අච්චන්තසාගරනිභා විවිධා නයත්ථා,
සන්තෙ’ත්ථ යා’සු විනයට්ඨකථා පුරාණා;
තාසං යථාභිමතපන්ති සුතන්තිකත්තං,
කිඤ්හි’ස්ස කිඤ්චි බලවීර’පටිච්ච කාතුං.

51. උය්‍යොග’මස්ස කරුණාපහිතං පටිච්ච,
පඤ්ඤාසහායසහිතං බලවඤ්ච දළ්හං;
ලද්ධාව යා නිඛිලලොකමනුඤ්ඤභූතා,
මෙධාවිනං’නුසභගාව විරාජතෙ සා.

52. විඤ්ඤූහි යා ''විනයසාගරපාරතිණ්ණෙ'',
සම්භාවිතා ''සුතරණායති සීඝවාහා'';
ඉච්චාභිමානිතගුණා'ජ්ජ රරාජ යාව,
කිං යං චිරං ලහු විනස්සති දුප්පසය්හං.

53. ''යා බ්‍යාපිනී'ඛිලනයස්ස සුබොධිනී ච,
සොතූහි සෙවිතසදාතනධම්මරඞ්ගං;
කත්වාන ලොකපහිතෙ සගුණෙ දධන්තී,
ඨාතූ''ති නට්ඨ'මුපගා'ට්ඨකථා පුරාණා.

54. ජනාභිසත්තාය දයාය චොදිතො,
විජෙජ්ජ භෙදං විනයම්හි සාධුනං;
අථාගමාන'ට්ඨකථාවිධානනෙ,
ධුරං දධාතුං'භිමුඛා'සි සො සුධී.

55. පද්මංව ඵුල්ලාභිනතං සුභාණුභං,
ලද්ධාන ඵුල්ලං'තිසයා'සි චෙතනා;
දාඨාදිනාගෙන ථිරග්ගධීමතා,
යා පත්ථිතා'රබ්භ තදත්ථසිජ්ඣනෙ.

56. දීඝාගමත්ථෙසු සබුද්ධිවික්කම-
මාගම්ම සාරාධිගමා **සුමඞ්ගල**-
නාමානුගන්තාව **විලාසිනීති** යා,
සංවණ්ණනා ලොකහිතාය සම්භවී.

57. ගම්භීරමෙධාවිසයාගමම්හිපි,
ආරබ්භ බුද්ධිං'ස සුනිම්මලීකතා;
විඤ්ඤාතබුද්ධාභිමතා බහූ ජනා,
අඤ්ඤත්ථසාධා මහතඤ්හි බුද්ධියො.

58. සා'නීතවිද්වාක්ඛිමනා මනායිතා,
කන්තාගමෙ ධම්මසභායතෙ සදා;
තෙනෙව මඤ්ඤෙ'හ තිරොකතා තයා,
කිං සීඝග'ඤ්ඤත්‍ර පථඤ්ඤගාමිකා.

59. පත්වා මහන්තා'ම්බර'මම්බුදො යථා,
ලොකත්ථසාධීපි මහාසයං මති;
තස්මා'ස්ස සිද්ධා'ට්ඨකථාපරම්පරා,
බුද්ධිප්පදානාය' හුවුං නවා නවා.

60. **බුද්ධාදිමිත්තං** ථිරසෙට්ඨ'මුද්දිසං,
සංවණ්ණනා වාසි **පපඤ්චසූදනී;**
''සබ්බත්ථසාරෙ ජිනමජ්ඣිමාගමෙ,
ලද්ධාන පීතිං සුජනා සමෙන්තු''ති.

61. උප්පජ්ජි **''සාරත්ථපකාසිනී''**ති යා,
සා **ජොතිපාලස්ස** යථාභිලාසිතං;
ලොකං යථානාමිකසාරදීපනා,
භාතා'සි සම්මාපටිපන්නපන්ථදා.

62. සම්පූරි කාතුං'ස මනොරථො යයා,
අඞ්ගුත්තරන්තාගමමත්ථවණ්ණනා;
තන්නාමධෙය්‍යං සුජනඤ්ච **ජීවකං,**
සො **ජොතිපාලඤ්ච** පසත්ථයීතිමං.

63. උද්දිස්ස යං'කාසි පවීණතං කරං,
බුද්ධාදිසංසෙබ්‍යසුමග්ගදස්සනෙ;
සද්ධම්මපුප්ඵාන' වනායිතා'සි සා,
විද්වාලිසඞ්ඝස්ස සදාවගාහණා.

64. යෙන'ත්තලද්ධිං පජහන්තු සාධවො,
දුබ්බොධධම්මෙ ච සභාවදීපනෙ;
බුජ්ඣන්තු, ඉච්චාසි'භිධම්මසාගරො,

තත්ථා’වතාරං සුකරෙන සාධිනී.

65. මෙධාවිලාසා’ස්ස’හූවු’ට්ඨසාලිනී,
කන්තා ච **සම්මොහවිනොදනීති** යා;
තා **බුද්ධඝොසොති** සතුල්‍යනාමික-
මාගම්ම ජාතා සුජනත්ථසාධිනී.

66. අඤ්ඤා ච **පඤ්චට්ඨකථා’**හිධම්මජෙ,
හාවෙ නිධායෙ’ත්ථ යථා’ස්සු සුත්තරා;
ගම්හීරමත්ථෙසු පවිද්ධබුද්ධිතං,
සම්පාදනී සත්ථු’තුලත්තදීපනී.

67. **සොණා**ච්හථෙරස්ස පටිච්ච යාචනං,
තා යාය කඞ්ඛා විතරන්ති හික්ඛවො;
යා පාතිමොක්ඛම්හි, තදන්වයාච්හයං,
සංවණ්ණනං’කාසි ස ධීමතං වරො.

68. සමත්තලොකට්ඨවිහාවිරඤ්ජනා,
කතෙ’මිනා **ධම්මපදස්ස** වණ්ණනා;
ථිරං සමුද්දිස්ස **කුමාරකස්සපං,**
සතං මනං පීතිපඵුල්ලිතං යයා.

69. අඤ්ඤා’ස්ස යා සුත්තනිපාත-ඛුද්දක-
පායත්ථදාතා **පරමත්ථජොතිකා;**
සංවණ්ණනා **ජාතක**තන්ති මණ්ඩනා,
තා හොන්ති ලොකස්ස හිතප්පදීපිනී.

70. නිස්සෙසලොකම්හි පචාරණිච්ඡා,
ලඞ්කාගතාන’ට්ඨකථාන’මද්ධා;
යා ථෙරවාදීන’මපූරි බුද්ධ-
ඝොසග්ගථෙරස්ස පහාවලද්ධා.

71. හද්දං’ස නාමඤ්ච, ගුණා මනුඤ්ඤා,
සමග්ගගාමී’නුකරොන්ති තෙසං;
සසඞ්කසූරා හි සදාතනා යෙ,
ලොකං පමොදඤ්ච කරං චරන්ති.

72. **සුබුද්ධඝොසස්ස** විහාවිසත්ති-
පබ්‍යත්ති’මාරබ්හ ථිරාසහස්ස;
සමග්ගලොකො හි සුථෙරවාදෙ,
මානං පවඩ්ඪෙසි අනඤ්ඤජාතං.

73. **බුද්ධො**ති නාමං හුවනම්හි යාව,
සුබුද්ධඝොසස්ස සියා න කිඤ්හි;
ලද්ධා හි සාධූහි මහොපකාරා,
මහග්ඝවිත්තානිව තංසකාසා.

74. ඛීයෙථ වණ්ණො න සමුද්ධටොපි,
නන්ච’ස්ස නෙකා හි ගුණා අනන්තා;
කො නු’ද්ධරෙය්‍යා’ ඛිලසාගරොදෙ,
තථාපි මඤ්ඤන්තු සුධී සදා තෙති.

ඡට්ඨසඞ්ගීතිභාරනිත්ථාරකසඞ්ඝසමිතියා පකාසිතායං

විසුද්ධිමග්ගනිදානකථා නිට්ඨිතා.